

Muqeddes Kitab

Tewrat 5-qisim

«Qanun sherhi»

© Muqeddes Kitab 2012

CC BY-SA 4.0

www.mukeddeskalam.com

«Uyghurche Kalam Terjimisi»

Tewrat - 5-qisim

«Qanun sherhi»

(Muqeddes Qanun — Tewrat Qanunining Shehri)

Kirish söz

Arqa görünüş

Bezi terjimilerde mezkur kitab «Qanunning (qaytidin) jakarlinishi» (mesilen, xenzuche terjimilerde), «Ikkinchi qanun» (grék tili terjimiside) yaki «Qanun sherhi» dep atilidu. Mezkur kitabta Musa eslide Sinay téghida chüshürülgen muqeddes qanunning bezi muhim nuqtilirini xelq üçün ikkinchi qétim qayta jakarlaydu.

Eslide Musa peyghemberning wasitisi bilen nazil qilinghan Tewrattiki «Misirdin chiqish» we «Kahin-lawiylarning desturi» dégen qisimlarda éniq xatirilengen qanun-emrlér némishqa yene Musa teripidin bundaq qayta jakarlinidu?

Emeliyette bu muqeddes qanun ottuz toqquz yil ilgiri chüshürülgenidi. Eslide Xuda xelqqa qanun-emrlirini tapshurghandin kéyin, u ularni Qanaan zéminining chégrisigha joylashqan Qadesh-Barnéagha bashlap kélip, shu yerde ulargha: «**Men silerge miras qilidighan zémingha kirip uni igileydighan waqtinglar keldi**» dégen xush xewerni yetküzgenidi. Eslide bundaq xewerdin xushal bolushqa toghra kéletti. Xelq on ikki ademni u zémindiki ehwalni bilip kélishe ewetti. Ulardin on adem qaytip kélip: «**Bu zémin derweqe süt bilen hesel éqip turidighan munbet zémin iken; halbuki, uningda turuwatqanlar gigant ademler iken, ularning neziride biz chéketkidek ikenmiz, xalas!**» dep xelqning könglini parakende qildi. Qalghan ikki charlighuchi, yeni Yeshua we Kaleb bolsa: «**Derweqe zéminda gigant ademler bolghini bilen, bizni Misir zéminidin herxil möjize-karametler bilen qutquzup chiqqan, chöl-bayawanda yürginimizde barliq hajitimizdin toluq chiqqan Xuda bizni shu zémingha kirgüzüp, uni igitidu we bu gigant ademlerni bizge ozuq qilip béridu!**» dep xelqni righbetlendürdi. Lékin échinishliq shuki, asiy xelq imansiz on ademning xewirini qobul qilip, iman-ishenchlik Yeshua bilen Kalebningkini ret qildi. Ular Musa we Harungha naraziliq bildürdi, hetta axir béríp Yeshua bilen Kalebni chalma-késeq qilmaqchi boldi.

Tebiiyki, Özige bihörmétlik hésablinidighan bundaq ishenchsizlik Xudaning ghezipini qozghidi. Shuning bilen: «**Manga ishinishni ret qilip: «Gigant ademler balilirimizni yep kétidu» dégen chonglardan héchqaysisi bextlik zémingha kirelmeydu; baliliri bolsa, ular zémingha kirip uni igileydu**» dégen hökümnü anglatti.

Mushu pajieliq ish Tewrattiki «Chöl-bayawandiki seper» dégen qisimda xatirilengen. Shundaq boldiki, Israillar miras qilip bérilgen zémingha kirishning ornigha, Xudaning jazasi bilen yene bir dewrni (qiriq yil) chöl-bayawanda sergerdan bolup yürüşke mehkum qilindi. Ottuz sekkiz yil ötkende, Xuda del ulargha jakarlighandek, Xudagha asiqliq qilghan yigirme yashtin yuqiri bolghan herbir adem ölüp tügidi. Peqet Yeshua bilen Kaleb tirik qaldi. Ular bilen

«Qanun sherhi»

u zémíngħa teng kirishke teyyar turghan yéngi bir dewr ademliri shu zémínníng chégrisi aldida turuwatatti. Bundaq ehwal astida bu yéngi dewr üçhün Musa peyghemberning: (a) Xudaning qandaq qilip ata-bowilirini Misirdiki qulluqtin chiqirip möjize-karametler bilen qutquzghanliqini, shundaqla chöl-bayawandin ötüşke yétekligen tarixni bayan qilishi; (e) Ata-bowilirigha alliburun tapshurulghan qanun-emrlerning muhim tepsilatlırı hem jewhiri, shuningdek zémíngħa kirgendiń káyinki yéngi ehwallargħa bagħlangħan yéngi qanun-emrlerni jakarlishi; (b) Ularning kélechiki toghruluq bésharet bérishi tolimu zörür idi.

«Muqeddes qanun sherhi» dégen kitabning del bu üç qisimgha bölüngenlikini bayqaymiz, ular töwendikidek: —

- (a) Ötmüş; Xudaning xelqke körsetken möjize-karametliri (1:1-4:43)
- (e) Hazirqi ehwal; kona emrlerning qaytidin jakarlinishi, yéngi emrlerning qoshulushi (4:44-26:19)
- (b) Kelgüsi zamanlar; bésharetler we agahlar (27:1-34:12)

Xuda alliqachan Musagħa öz ölümi toghruluq agahlandurup qoyghanidi. Mezkur kitabning axirqi babida shu ish (belkim Yeshua peyghember teripidin) xatirilengen. Musa peyghember del bu qanun-emrler we jékileshlirini xelqge tapshurghandin káyin **«tagħqa chiqip,... Perwerdigarning aldida öldi»**.

Shuning bilen «muqeddes qanun sherhi» dégen kitabni atining öz balilirigha tapshurghan axirqi sözliri yaki wesiyiti déyishke bolidu. Kitab yene qedimki waqitlardiki padishahlar öz xelqi bilen kélisip tüzgen bir «ehdiname» sheklididir — démek, Xuda mezkur kitabda Özining Israil bilen bolghan ehdisini qaytidin bayan qilidu. Shunga kitabni oqughan herbir Israil xelqi derhal: «Xuda derweqe bizning Padishahimizdur, bizmu Uninggha xas xelqmiz» dep bilip yétidu.

Elwette, biz «qoshumche söz»imizde oqurmenlerning diqqitini kitabning alahide qiziq nuqtilirigha yaki chüshinishke tesrek bolidighan bezi yerlirige tartimiz. Biraq buningdin awwal oqurmenlerge töt ish toghruluq sel toxtalghimiz kélidu: —

(a) Mezkur kitabda bérilgen köp emrler Qanaan zémínida turuwatqan ellerning ish-emellirining del eksini körsitidu. Mesilen, Xuda ulargħa butpereslikning barlıq shekil-türilirige, palchiliq we jinkeshlik qilish (yeni jinlargħa qarash)qa, insanlarni soyup qurbanlıq qilishqa, herxil jinsiy buzuqluq, jümlidin gheyriy heweslerning keynige kirip bechchiwazlıq we yéqin tughqanlırı bilen zinaxorluq qilishqa, méyiylargħa rehimsizlik qilishqa, qérilargħa bihörmetlik qilishqa qet’iy qarshi turunglar dep agahlanduridu. Bularning hemmisi del eyni waqittiki Qanaanlıqlar arisida keng tarqalghan adetler bolghanidi. Mesilen, Israilargħa qaritilghan **«Sen ogħlaqni anisining sütide qaynitip pishursang bolmaydu»** dégen bir emrmu bayan qilinidu (21:14). Bundaq emrning exlaqiý ehmiyiti barmu-yoq? — dégen soal kallimizni qaymaqturushi mumkin. Emeliyette Qanaaniylar arisida: «Ogħlaqni anisining sütide pishursaq, uni öz anisi bilen chétishturghangħa barawer bolidu, shundaq qilsaq yer-zémínníng munbetlikini ashurimiz» dégendeń birxıl xurapiy közqarash bar idi. Melum bir Israiliý shundaq ishni qilip qalsa, bundaq xurapiy muddia uningda bolushi natayin. Lékin Israilarning butpereslik terepke ézip kétishining aldini élish üçhün Xuda ulargħa uni qet’iy men’i qilishni buyrugħan. Chünki bashqılarning shu ishigħa qarap «Bizlermu shundaq qilsaq bolidu» dep putliship kétishi mumkin idi.

«Qanun sherhi»

Qanaaniylarning yuqirida tilgha élinghan köp rezil adetliri tüpeylidin Perwerdigar ularni yoqitishni buyrughan. Mushu ish toghruluq «Misirdin chiqish»tiki «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

(e) Kitabta, Pelestin (Qanaan) zémini toghruluq: **«Bu zémin Perwerdigar Xudayinglar silerge béridighan zémin»** dégen bayanni daim uchritimiz. Bu bayan bizge we ulargha shuni tekitleyduki, gerche Xuda zéminni Yehudiy xelqige bergini bilen, ular emeliyette Xudaning méhmanliridur, shuningdek ular zémindin paydilanighanda Xuda aldida mes'ul idi. Zéminda muqim turushi ularning itaetmenlikini bilen zich baghliqtur. Ular Xudagha itaetsizlik qilghan bolsa, zéminda makan tutush imtiyazidin mehrum bolatti; bu ish tarixta alliqachan üç qétim yüz bergen.

(b) Mezkur kitabta **«Perwerdigar Xudayinglar heset qilghuchi bir Xudadur»** dégen sözni uchritimiz. Bu söz belkim oqurmenlarning béshini sel qaymaqturushi mumkin. Hemmige ige bolghan Xuda qandaqmu «heset» qilsun?

Öz ayalini mutleq, sap, shexsiyetsiz we tolimu mukemmel muhebbet bilen söyidighan bir er kishi bar deyluq. Mubada shu kishining ayali bashqa birsi bilen wapasziliq ötküzüshke azdurulup ketken bolsa, undaqta shu kishining inkasi bolmay qalmaydu: —

(1) «Némishqa ayalim uninggha körsetken méhir-muhebbitimdin razi bolmide?» dep, arzulirining yerde qalghanliqidin azablinidu. Adaletlik bir ademning buninggha ghezipi kélemdu-yoq? Kélidu, elwette.

(2) Öz ayaligha bolghan köyümi bilen uninggha eng yaxshini bergüsi bolghachqa, uni azdurghuchi kishining azdurushidin we aldishidin azad qilip özi qayturushni xalaydu. Chünki héliqi ikkinchi bir adem uninggha heqiqiy köngül bölmeydu, peqet öz heweslirini qandurushnila xalaydu, xalas.

(3) Undaq er kishide Xudaning xaraktéri bar bolsa, u (hem özini hem ayalini dep) ayalining wapasziliqini tonup yétip, towa qilishini xalaydu. U towa qilghan bolsa uni kechüridu we özi qaytidin qobul qilidu. Peqet u heqiqeten towa qilghan bolsa, elwette.

Bu üç ishni Xudaning Öz xelqige bolghan «heset»ining asasiy amili désekmu bolidu. U Öz xelqining butpereslikning aldami xaltisigha chüshüp, ziyan tartishigha yol qoyalmaydu. U Özi bolghan undaq wapasziliqtin azab tartidu, elwette, lékin yene ularning hemme butpereslik we xurapiyliq élip kélidighan ziyan-talapetke uchrishining aldini élishni xalaydu. Chünki barliq butpereslik we xurapiyliq jin-sheytanlar bilen dostlashqangha barawerdur.

(p) Musa peyghember birinchi qétim Xudaning wehiysi bilen muqeddes qanun-belgilimilirini («Misirdin chiqish», «Kaxin-lawiylarning desturi») qobul qilghandin kéyin qiriq yil Xuda bilen bille mangghachqa, jezmen téximu chongqur derijide bu muqeddes qanunning hökümlirini chüshinip yetken bolsa kérek, dep oylaymiz. Shunga bu «Qanun sherhi»ning köp qisimlirida u anglighuchilargha Xudaning emrlirining tüp muddia-meqsetlirini échip béridu. Bu ish uning 32:2-ayette, yeni: —

«Telimim bolsa yamghurdek yaghidu, sözlirim shebnemdek tamidu, yumran ot-chöp üstige chüshken sim-sim yamghurdek, kökzarliqning üstige chüshken xasiyetlik yamghurdek bolidu» dégen sözliride ayan bolidu. Shunga mezkur kitabning «qanun jewhiri» dep atilishimu muwapiq bolushi mumkin.

Mezmunlar: —

- (a) Kirish söz (1:1-5)
- (e) Tarixiy mulahize (1:6-4:49)
- (b) Iman-ishenchning asasiy mentiq-prinsipliri (5-11-bab)
- (p) Tepsiliy qanun belgilimiler (12-26-bab)
- (t) Xudaning jaza-terbiyiliri toghruluq agahlandurushliri (27-30-bab)
- (j) Guwahchilarni chaqirish (kona ehdinamilerde padishahlar öz «ilahliri»ni guwahliq bérishke chaqiratti, lékin mezkur «ehdiname»de Xuda «asman-zémin», jümlidin barliq perishtilerni Özining guwahchiliri bolushqa chaqiridu) (30:19 , 31:19, 32-bab)
- (ch) Xudaning Öz xelqining kélechiki üçün orunlashturushliri (31-bab, 33-34-bablar)

.....

Qanun sherhi

Perwerdigarning méhribanliqi — tarixni qayta bayan qilish

1 ¹Töwende xatirilengini Musaning Iordan deryasining sherqiy teripidiki Paron bilan Tofel, Laban, Hazirot, Di-Zahabning otturisida, yeni Sufning udulidiki chöl-tüzlenglikte, pütkül Israilgha éytqan sözliridir: —

²Horeb téghidin chiqip, Séir téghining yoli bilen Qadesh-barnéagha barghuche jemiý on bir künlük yol idi. ³Halbuki, Musa bu barliq sözlerni Perwerdigarning ularni dep öziye tapilighini boyiche Israilargha éytqan waqti qiriqinchi yili, on birinchi aynning birinchi küni boldi; ⁴bu waqit Musa Heshbonni paytext qilghan Amoriylarning padishahi Sihonni we Ashtarot we Edreyni paytext qilghan Bashanning padishahi Ogni meghlup qilghandin kéyinki mezigil idi. ⁵Shuning bilen Iordan deryasining sherqiy teripidiki Moab zéminida Musa peyghember bu qanun-telimni sherhleshke bashlap, mundaq dédi: —

⁶«Perwerdigar Xudayimiz Horeb téghida bizge söz qilip: — «Silerning mushu tagh etrapida turghan waqtinglar yéterlik boldi; ⁷emdi burulup seperge atlinip, Amoriylar turuwatqan égizlikke we uninggha yéqin bolghan barliq jaylarga, jümlidin Arabah tüzlenglikige, taghliqlargha, oymanliqqa, jenubqa, déngiz boylirigha, ulugh derya, yeni Efrat deryasighiche Qanaaniylarning zéminigha hem Liwan zéminigha béringlar. ⁸Mana, Men shu zéminni silerning aldinglarga qoydum; kiringlar, Perwerdigar ata-bowiliringlarga, yeni Ibrahim, Ishaq, Yaqup we ularning ewladlirigha: «Silerge bérimen» dep qesem qilghan zéminni igilenglar» — dégenidi.

⁹Shunga Men shu chaghda silerge: —

«Men yúkünglarni yalghuz kötürelemeymen. ¹⁰Perwerdigar Xudayinglar silerni köpeytti; mana, bugün siler asmandiki yultuzlardek nurghunsiler. ¹¹Ata-bowanglarning Xudasi bolghan Perwerdigar derweqe silerni hazirqidin yene ming hesse köpeytkey, shundaqla wede qilghinidek silerge bext-beriket ata qilghay! ¹²Lékin men özüm yalghuz qandaqmu silerning japaliringlarni, yúkünglarni we talash-tartishinglarni kötüreleymen? ¹³Özünglar üçün herqaysi qebililiringlardin danishmen, yorutulghan mötiwerlerni tallanglar, men ularni üstünglarga yolbashchi qilimen» — dédim.

¹⁴Siler bolsanglar manga: — «Séning éytqining yaxshi gep boldi», dédinglar. ¹⁵Shuning bilen men qebililiringlardin munewwer ademlerni, yeni danishmen hem mötiwer ademlerni tallap, üstünglarga yolbashchi qilip, mingbéshi, yüzbéshi, ellikbéshi we onbéshi qilip teyinlep, qebililiringlar üçün herxil emellerni tutushqa tiklidim. ¹⁶Shu chaghda men aranglardiki soraqchilargha: «Qérindashliringlar arisidiki erz-dewalarni soranglar, qérindash bilen qérindashning otturisida we puqraying bilen qoshna olturghan yaqa yurtluqlar otturisida adil höküm chiqiringlar; ¹⁷höküm chiqarghanda héchqandaq kishining yüz-xatirisini qilmanglar; meyli kichik bolsun, chong bolsun siler hemmisiningla ishlirini soranglar. Siler insanlarning sölitidin qorqmasliqinglar kérek, chünki mushu höküm chiqirish ishi Xudagha tewe ishtur. Silerge tes chüshidighan ish bolsa, méning aldimgha élip kélinglar, men uni anglaymen» — dédim. ¹⁸Eyni chaghda men qilishqa kérek bolghan barliq ishlar toghruluq tapilighanmen.

1:4 Chöl. 21:24,33

1:8 Yar. 15:18; 17:7, 8

1:9 Mis. 18:18

1:16 Yuh. 7:24

1:17 Law. 19:15; 1Sam. 16:7; Pend. 24:23; Yaq. 2:1

Qadesh-Barnéadiki Xudagha bolghan ishenchsizlik

¹⁹ Biz Perwerdigar Xudayimiz bizge buyrughandek Horebtin chiqip, Amoriylarning taghliqigha barduq we siler shu yoldiki bipayan, dehshetlik chölñi kördunglar; biz uning hemmisidin ötüp, Qadesh-Barnéagha kelduq. ²⁰ We men silerge: — «Siler Perwerdigar Xudayimiz bizge ata qilidighan, Amoriylarning téghigha yétip kelduq. ²¹ Mana, Perwerdigar Xudayinglar bu zéminni aldinglarga qoydi; ata-bowanglarning Xudasi Perwerdigar silerge éytqandek, shu yerge chiqip uni igilenglar; qorqmanglar, héch hoduqmanglar» — dédim.

²² Shuning bilen siler hemminglar yéningha kélip manga: — «Biz zémingha kirishtin ilgiri aldin ademlerni eweteyli; ular biz üçün u yerni közitip, chiqishimiz kérek bolghan yol we biz uchraydighan sheherler toghruluq xewer yetküzsün» — dédinglar.

²³ Bu ish nezirimge muwapiq körünüp, men aranglardin on ikki ademni, yeni herqaysi qebilidin birdin ademni tallidim. ²⁴ Ular yolgha atlinip taghqa béríp, Eshkol jilghisigha chüshüp u yerni tekshürüp körüshti. ²⁵ Ular qollirigha shu zémindiki méwilerdin élip bizge keltürdi we melumat béríp: «Perwerdigar Xudayimiz bizge teqdim qilghan bu zémin yaxshidur» — dédi.

²⁶ Halbuki, siler zémingha chiqishqa unimidinglar, Perwerdigar Xudayinglarning emrige qarshi chiqip Uninggha asiyliq qildinglar. ²⁷ we öz chédiringlarda qaqshap: «Perwerdigar bizge öch bolghanliqidin bizni Amoriylarning qoligha tapshurup halak qilish üçün Misir zéminidin chiqarghan. ²⁸ Emdi biz nege bararmiz? Chünki qérindashlirimiz: «Shu yerdiki ademler bizdin chong hem égiz bir xelq iken; ularning sheherliri intayin chong, sépilliri asmangha taqishidiken; uning üstige biz shu yerde Anakiylarni bayqiduq», dep könglimizni parakende qiliwetti» — dédinglar..

²⁹ Shunga men silerge: «Qorqmanglar, ularning aldida dekke-dükkige chüshmenglar; ³⁰ silerning aldinglarda mangidighan Perwerdigar Xudayinglar Misir zéminida köz aldinglarda barliq qilghanliridek siler üçün jeng qilidu; ³¹ siler yene chöl-bayawandimu barliq mangghan yol-liringlarda mushu yerge yétip kelgüche insan öz oghlini chuchiqa kötürginidek Perwerdigar Xudayinglarningmu silerni kötürginini kördunglar. ³²⁻³³ Shuningdek gerche U yene kéchide otta, kündüzde bulut ichide silerning aldinglarda méngip, bargah tikküdek yerlerni izdep tépish üçün yürgen bolsimu, bu ishta Perwerdigar Xudayinglarga ishenmidinglar..

³⁴ Perwerdigar bu sözlerni qilghan awazinglarni anglap ghezeplinip: ³⁵ «Bu rezil dewrdikilerdin héchbir adem herqandaq yol bilen Men ata-bowilirigha teqdim qilishni qesem qilghan bu yaxshi zéminni körgüchi bolmaydu! ³⁶ Peqet Yefunnehning oghli Kaleb pütün qelbi bilen Perwerdigargha egeshkechke, shula zéminni köridu we u öz puti bilen kézip chiqqan barliq yerni uninggha we uning balilirigha bérimen» — dep qesem qildi..

³⁷ Shu chaghda Perwerdigar silerning sewebinglardin mendinmu achchiqlandi we: «Senmu shu yerge kirgüchi bolmayseen..» ³⁸ lékin aldingda xizmette turuwatqan Nunning oghli Yeshua kireleydu. Uni küchlendürgin, chünki u Israillarni uninggha miras qilduridu. ³⁹ Shuningdek silerning:

1:23 Chöl. 13:2-38.

1:24 «yolgha atlinip» — ibranii tilida «yolgha burulup»

1:24 Chöl. 13:23

1:26 Chöl. 14:2

1:28 «chong hem égiz bir xelq» — yaki «köp hem égiz bir xelq». «Anakiylar» — yoghan boyluq gigant ademler idi («Chöl.» 13:33, «Qan.» 2:10, 21, 9:2ni köring).

1:28 Chöl. 13:28

1:32-33 Mis. 13:21

1:35 Chöl. 14:22, 23; Zeb. 95:10-11

1:36 «Peqet Yefunnehning oghli Kaleb pütün qelbi bilen Perwerdigargha egeshkechke,...» — mushu weqe «Chöl.» 13-14-babta xatirilinidu.

1:37 «Shu chaghda Perwerdigar silerning sewebinglardin mendinmu achchiqlandi» — mushu weqe «Chöl.» 20:1-13de xatirilinidu.

1:37 Chöl. 20:12; 27:14; Qan. 3:26; 4:21; 34:4

«Ular dushmanlarning oljisi bolup qalidu» dégen kichik baliliringlar, yeni bügünki künde yaxshiyamanni perq éételmeýdighan baliliringlar bolsa, kiridu; Men u yerni ulargha ata qilimen we ular uni igileydu.

⁴⁰ Lékin siler bolsanglar, burulup Qizil Déngizgha baridighan yol bilen chöl-bayawangha qaytinglar» — dédi..

⁴¹ Shu chaghda siler manga jawab bérip: «Biz derweqe Perwerdigar aldida gunah sadir qilduq. Shuning üçün biz hazir Perwerdigar Xudayimiz bizge qilghan barliq emri boyiche jeng qilghili chiqimiz» — dédinglar. Shuning bilen silerning herbiringlar öz béshimchilik qilip qoral-yaraqliringlarni ésip, taghqa chiqmaqchi boldunglar. ⁴² Lékin Perwerdigar manga: Ulargha: — «Chiqmanglar, jeng qilmanglar, chünki Men aranglarda emesmen; siler choqum dushmanliringlar aldida meghlup bolisiler», dégin, dédi.

⁴³ Men silerge söz qildim, lékin siler qulaq salmidinglar, belki Perwerdigarning söziqe qarshi chiqip asiyliq qilip, öz béshimchilik qilip taghqa chiqtinglar. ⁴⁴ Lékin taghda turghan Amoriylar silerge qarshi atlinip, bir top herilerdek silerni taki Xormahghiche qoghlap, Séirda silerni qilichlap öltürdi. ⁴⁵ Siler qaytip kélip Perwerdigar aldida yigha-zar kötürdünglar, emma Perwerdigar peryadinglarni anglimidi, ya uninggha qulaq salmidi.

⁴⁶ Shuning bilen siler Qadeshte nurghun künler turup qaldinglar — siler qanche künler shu yerde turdunglar!

Qadesh-barnéadin Moabqa bolghan seper

2¹ Andin biz burulup, Perwerdigar manga éytqandek Qizil déngizgha baridighan yol bilen seperge atlanduq; biz nurghun künler Séir téghi etrapida aylinip yürduq. ² Perwerdigar manga söz qilip: —

³ «Silerning mushu taghni aylinip turghan waqtinglar yéterlik boldi; emdi shimal terepke burulunglar. ⁴ Xelqe: — Siler Séirda turuwatqan qérindishinglar Esawlarning chégrisidin ötidighan boldunglar; ular silerdin qorqidu, shunga bek éhtiyat qilip, ⁵ ulargha jeng qozghimanglar; chünki men silerge ularning zéminidin hetta tapanchilik yernimu bermeymen; chünki Séir téghini Esawgha miras qilip berdim. ⁶ Siler ulargha pul tölep ozuq-tülük sétiwélinglar, pul tölep su sétiwélinglar. ⁷ Chünki Perwerdigar Xudayinglar qolunglardiki barliq ejirni beriketlep kelgen; U silerning bu bipayan chöl-bayawandin méngip ötüwatqininglarda hemmini bildi; Perwerdigar Xudayinglar bu qiriq yil siler bilen bille boldi; héch nersidin kem bolmidinglar» — dédi..

⁸ Shuning bilen biz Séirda turuwatqan qérindashlirimiz Esawlarning zéminidin we Arabah tüzlenglikidin, shundaqla Élat we Ézion-Geberdin ötüp, burulup Moabdiki chöl-bayawan yoli bilen mangduq. ⁹ Perwerdigar manga: «Moabiylarni aware qilmanglar yaki ulargha jeng qozghimanglar; chünki Men ularning zéminini silerge miras qilip bermeymen; chünki Men Ar sheher-zéminini Lutning ewladlirigha miras qilip berdim» — dédi. ¹⁰ (Emiylar eslide shu yerde turatti; ular Anakiylargha oxshash küchlük, sani köp, égiz boyluq bir xelq idi. ¹¹ Ular

1:40 «Qizil Déngiz» — yaki «Qomushluq déngiz».

1:46 «...siler Qadeshte nurghun künler turup qaldinglar — siler qanche künler shu yerde turdunglar!» — bu ayetning ibraniiy tilidiki menisini chüshinish tes. Bashqa ikki xil terjimisi: «...siler Qadeshte alliqachan turghan künlerek (yeni 40 kün) shu yerde turup qaldinglar» yaki «...siler bashqa yerlerde qanchilik turghan bolsanglar, Qadeshtimu shunchilik turup qaldinglar» (démek, chöl-bayawanda kézip yürgen 38 yilning yérimi, yeni 19 yil Qadesh-Barnéada ötken).

2:5 Yar. 36:8

2:6 «Siler ulargha pul tölep...» — ibraniiy tilida «Siler ulargha kümüş tölep...».

2:7 «...U silerning... ötüwatqininglarda hemmini bildi...» — mushu söz belkim «U (Xuda) silerdin xewer élip keldi» dégen menini öz ichige alidu.

2:9 «Lutning ewladliri» — démek, Moabiylar we Ammoniylar («Yar.» 19:30-38ni köring).

Anakiylardek «gigantlar» dep hésablinidu; lékin Moabiylar ularni «Emiylar» dep ataydu..

¹² Séirda eslide Horiylar turatti; lékin Esawlar Horiylarni zéminidin heydiwétip, ularni yoqitip ornigha olturaqlashti — xuddi Israillar Menki Perwerdigar ulargha teqdim qilghan, ularning teweliki bolghan zémingha qilghinigha oxshash).

¹³ Perwerdigar: «Emdi hazir ornunglardin turup Zered éqinidin ötünglar» dédi. Buni anglap biz Zered éqinidin öttuq.

¹⁴ Qadesh-Barnéadin ayrilip Zered éqinidin ötküche bolghan künler ottuz sekkiz yil boldi; bu del xuddi Perwerdigar ulargha qesem qilghinidek, u dewrdiki jengchiler bargahatin pütünley yoqitilghuche bolghan ariliqtiki waqit idi. ¹⁵ Derweqe Perwerdigarning qoli ularni bargahatin yoqitip tügetküche ularni halak qilishqa qarshi chiqqanidi.

¹⁶ We shundaq boldiki, shu jengchiler ölüp xelq arisidin pütünley tügigendin kéyin, ¹⁷ Perwerdigar manga söz qilip: —

¹⁸ «Siler бүгүн Moabning, yeni Arning chégrisidin ötisiler. ¹⁹ Shuning bilen siler Ammoniylar-gha yéqin kélisiler; emma ularni aware qilmanglar yaki ulargha jeng qozghimanglar; chünki Men Ammoniylarning zéminini silerge miras qilip bermeymen; chünki Men uni Lutning ewlad-lirigha miras qilip berdim» — dédi..

²⁰ (bu zéminmu «gigantlarning zémini» hésablinidu; chünki ilgiri gigantlar shu yerde turghanidi; Ammoniylar ularni «Zamzumlar» dep ataydu.. ²¹ Ular Anakiylargha oxshash küchlük, sani köp, égiz boyluq bir xelq idi. Perwerdigar ularni Ammoniylarning aldida yoqitishi bilen Ammoniylar ularni zéminidin mehrum qilip, ularning ornigha olturaqlashqanidi. ²² Perwerdigar Séirda turghan Esawlar üçünmu oxshash ish qildi, ularning aldidin Horiylarni yoqatti; shuning bilen Esawlar ularni zéminidin mehrum qilip, бүгүнге qeder ularning ornigha olturaqlashqanidi. ²³ We Gaza shehirigiche kent-qishlaqlarda olturaqlashqan awwiylarni bolsa, Kaftordin chiqqan Kaftoriylar yoqitip, ularning ornigha olturaqlashti).

²⁴ — «Emdi ornunglardin qozghilinglar, sepirlinglarga chiqinglar; Arnon deryasidin ötünglar; mana, Men Heshbonning padishahi Amoriy Sihonni we uning zémininimu qolunglarga tapshurdum; ishni bashlanglar, zéminni igileshke, uning bilen jeng qilishqa chiqinglar; ²⁵ Men бүгүндin bashlap silerning qorqunchunglar we wehshitinglarni pütkül asman astidiki xelqler üstige chüshürimen; ular silerning xewiringlarni anglap silerning tüpeylinglardin titrep dekke-dükkige chüshidu».

Heshbonning padishahi Sihon meglup bolidu

²⁶ Shu chaghda men Heshbonning padishahi Sihongha Kedemot chölidin elchilerni ewetip, tinchliq salimi yollap: —

²⁷ «Bizning zéminingdin ötüshimizge yol qoyghaysen; onggha, solgha burulmay, peqetla yoldin chiqmay mangimiz.. ²⁸ Sen manga ozuq-tülükni pulgha sétip bérisen, suni pulgha sétip béri-

2:11 «Ular Anakiylardek «gigantlar» dep hésablinidu» — ibraniy tilida «Refayiylar» dégen sözler bilen ipadiliniidu.

2:14 «Qadesh-Barnéadin ayrilip Zered éqinidin ötküche bolghan künler ottuz sekkiz yil boldi...» — 1:34-39ni we «Chöl.» 14:26-34ni körüng. Xudaning sözige ishenmigen, yigirme yashdin ashqan barliq «jengchiler»ning hemmisi («shu dewr»de 20 yashdin 60 yashqiche bolghanlar) Xuda wede qilghan zéminni körmey chöl-bayawanda ölüp tügigenidi.

2:19 «Lutning ewladliri» — démek, Moabiylar we Ammoniylar («Yar.» 19:30-38ni körüng).

2:20 «gigantlarning zémini» — yaki «Refayiylarning zémini».

2:23 «Gaza» — mushu yerde Gaza «Azzah» déyilidu. «...kent-qishlaqlarda olturaqlashqan awwiylarni bolsa, Kaftordin chiqqan Kaftoriylar yoqitip, ularning ornigha olturaqlashti» — Musa peyghember némishqa Israillargha bu töt yerdiki gigantlar (Emiylar, Anakiylar, Horiylar we Awwiylar)ni tilgha alidu? Shübhisizki, u Israillargha: «Qaranglar, Xuda bu étiqadsiz xelqler (Ammoniylar, Esawlar qatarliq) aldida bu gigantlarni yoqatqan yerde, siler Qanaangha chiqip shu yerde turuwatqan gigantlar bilen soqushushtin zadi némishqa qorqisiler?» dep righbetlendürmekchi bolidu.

—Kaftor — Krét arali.

2:26 Chöl. 21:21; Hak. 11:19

2:27 Chöl. 21:21,22

sen; biz peqetla piyade méngip ötimiz, xalas. ²⁹ Séirda turuwatqan Esawlar, Arda turuwatqan Moabiylar bizge muamile qilghandek senmu biz Iordan deryasidin ötüp, Perwerdigar Xudayimiz bizge teqdim qilidighan zémingha kirgüche shundaq muamile qilghaysen» — dédim.

³⁰ Lékin Heshbonning padishahi Sihonning bizning u yerdin ötüshimizge yol qoyghusi yoq idi; chünki Perwerdigar Xudayinglar uni silerning qolunglarga tapshurush üçhün uning roh-qelbini qattiq, könglini jahil qiliwetken (bügünki ehwal derweqe shundaq). ³¹ Perwerdigar manga: «Mana, Men aldinglarda Sihonni we uning zéminini silerge tapshurushqa bashlidim; ishni bashlanglar, uning zéminini igilesh üçhün uni ishghal qilishqa kirishinglar» — dédi.

³² Sihon derweqe özi we barliq xelqi biz bilen qarshilishish üçhün jeng qilishqa Yahazgha chiqti. ³³ Lékin Perwerdigar Xudayimiz uni bizning aldimizda qolimizgha tapshurdi; biz uning özini, oghullirini we barliq xelqini urup meghlup qilduq. ³⁴ Shu chaghdä biz uning barliq sheherlirini ishghal qilip ularni pütünley halak qilduq; ulardiki barliq erkek, qiz-ayal we balilarni birinimu qoymay yoqattuq; ulardin héchqaysisini tirik qoymiduq. ³⁵ Biz peqet özlirimiz üçhün charwa mallirini we ishghal qilghan sheherlerdin olja gheniyet alduq.

³⁶ Arnon deryasi boyidiki Aroerdin we shu yerdiki jilghidiki sheherdin tartip Giléadqiche héchqandaq sheher bizge teng kélelmidi; Perwerdigar Xudayimiz bizning aldimizda hemmisini meghlubiyetke uchratti. ³⁷ Halbuki, siler Ammoniylarning zéminigha, chégrisi bolghan pütkül Yabbok wadisigha, taghdiki sheherlerge yaki Perwerdigar Xudayimiz bizge men'i qilghan herqaysi yerge yéqinlashmidinglar.

Bashanning padishahi Ogning meghlup qilinishi

3 ¹ Andin biz burulup, Bashangha baridighan yol bilen chiqip mangduq; Bashanning padishahi Og we barliq xelqi bizge qarshi jeng qilishqa Edreyge chiqti. ² Perwerdigar manga: «Uningdin qorqminghin; chünki Men uni, uning xelqi we zéminini qolunggha tapshurdum; Heshbonda turghan Amoriylarning padishahi Sihonni néme qilghan bolsa, unimu shundaq qilisen» — dédi.

³ Perwerdigar Xudayimiz derweqe Bashanning padishahi Ogi we barliq xelqini qolimizgha tapshurdi; biz uninggha hujum qilip ulardin héchkimni qaldurmay qirduq. ⁴ Shu waqitta biz uning barliq sheherlirini ishghal qilduq; biz uning sheherliridin igilimigen birsimu qalmidi. Bular Bashandiki Ogning padishahliqi, yeni pütkül Argob rayoni bolup, jemiym atmiş sheher idi. ⁵ Bu sheherlerning hemmisi égez sépillär we baldaqliq qowuqliri bilen mustehkem qilinghanidi; ulargha qarashliq yéza-kentler intayin köp idi. ⁶ Biz ularni Heshbonning padishahi Sihonni qilghinimizdek teltöküs yoqattuq — Barliq sheherler, erler, ayal-balilarni qoymay hemmisini teltöküs yoqattuq. ⁷ Biz peqet özlirimiz üçhün barliq charwa-mallarni we sheherlerdin olja gheniyet alduq.

⁸ Shu chaghdä biz Iordan deryasining sherq teripide turushluq Amoriylarning ikki padishahining qolidin zéminini, yeni Arnon deryasidin Hermon téghighiche bolghan zéminini tartiwalduq. ⁹ (Hermon téghini Zidoniylar «Sirion», Amoriylar «Sénir» dep ataydu), ¹⁰ Biz yene tüzleng-

2:32 Chöl. 21:23

2:33 Qan. 29:6

2:34 «...biz uning barliq sheherlirini ishghal qilip ularni pütünley halak qilduq» — «halak qilduq» dégen sözler Xudaning buyrushi bilen melum bir el, sheher yaki hertürlük nersini teltöküs yoqitishni bildüridu.

2:36 «Arnon deryasi boyidiki Aroerdin we shu yerdiki jilghidiki sheherdin tartip...» — bashqa birxil terjimisi: «Arnon deryasi boyidiki Aroer, yeni jilghidiki sheherdin tartip...». «héchqandaq sheher bizge teng kélelmidi» — yaki «bizge nisbeten héch sheher sépili égez kelmidi».

3:1 Chöl. 21:33; Qan. 29:6

3:2 Chöl. 21:34

3:6 «teltöküs yoqitish» — mushu söz Xudaning buyrushi bilen melum bir el, sheher yaki hertürlük nersini toluq yoqitishni bildüridu.

3:8 «Iordan deryasining sherq teripide» — ibranii tilida «Iordan deryasining bu teripide»

liktiki barliq sheherler, pütkül Giléad we Bashan padishahi ogning padishahliqidiki Salikah we Edrey sheherlirigiche, Bashanning barliq zéminini igiliduq ¹¹ (shu chaghda gigantlarning qalduqidin peqet Bashanning padishahi Og qalghanidi; uning kariwiti tōmürdin yasalghanidi; mana, u Ammoniylarning Rabbah shehiride saqliniwatmamdu? Uning uzunluqi toqquz gez, kengliklari töt gez. «Gez» — adettiki ademning jeyniki ölchem qilinghan).

¹² Biz shu chaghda igiligen zémin mundaq: — Arnon deryasi yénidiki Aroer shehiridin tartip, Giléad taghliqining yérimini we uningdiki sheherlerni Ruben we Gad qebilisidikilerga teqdim qildim; ¹³ Giléadning qalghan zémini we Og padishahning zémini bolghan pütkül Bashanni men Manassehning yérini qebilisige teqdim qildim (pütkül Argob rayoni, yéni pütkül Bashan «gigantlarning zémini» déyilidu). ¹⁴ Manassehning oghli Yair pütkül Argob rayonini, yéni Bashanni Geshuriylar we Maakatiylarning chégrisighiche igiligen we uni öz ismi bilen «Hawwot-Yair» dep atighan. Bügünge qeder u shundaq atalmaqta). ¹⁵ Giléadni bolsa men Makirgha teqdim qildim. ¹⁶ Rubendikiler we Gadtikilerga men Giléadtin Arnon deryasighiche (wadining otturisi chégra idi), shundaqla Ammoniylarning chégrasi bolghan Yabbok deryasighiche bolghan zéminni teqdim qildim; ¹⁷ yene Pisgah taghliqi astida yatqan Arabah tüzlengliklari (taghliq tüzlenglikning sherqiy teripide) we Iordan deryasining Kinneret kölidin tartip Tuz déngizighiche bolghan qismini ulargha chégra qilib berdim.

Iordan deryasining sherqiy teripidiki ikki yérini qebilige bolghan körsetmiler

¹⁸ Men shu chaghda silerge: —

Perwerdigar Xudayinglar özünlarning teelluqatinglar bolsun dep igilishinglar üçün bu zéminni silerge ata qilghan; aranglardiki jengchiler jengge teyyarlinip qorallangan halda qérindashliringlar bolghan Israillarning aldida deryadin ötünglar; ¹⁹ Peqet bala-chaqiliringlar we mal-charwiliringlar (mal-charwiliringlarning köplikini bilimen) men silerge teqsim qilghan sheherlerde qalsun; ²⁰ Perwerdigar qérindashliringlarga silerning aram alghininglardek aram bergüche, ular Perwerdigar Xudayinglar Iordan deryasining u teripide ulargha teqdim qilghan zéminni igiligüche ular bilen birge jeng qilinglar; andin siler herbiringlar men silerge teqsim qilghan öz teelluqatinglarga qaytisiler — dep tapilghanmen.

²¹ Shu chaghdimu men Yeshuagha: «Sen Perwerdigar Xudayinglarning mushu ikki padishahqa qilghanlirining hemmisini öz közüng bilen kördüng; Perwerdigar sen baridighan yerdiki padishahliqlarnimu shuninggha oxshash qilidu». ²² Siler ulardin qorqmanglar; chünki Perwerdigar Xudayinglar özi siler üçün jeng qilidu — dep tapilghanmen.

²³ Shu chaghda men Perwerdigardin ötüntip: —

²⁴ «I Reb Perwerdigar, Sen Öz qulunggha Öz ulughluqung we küchlük qolungni ayan qilishqa kirishting; chünki meyli asmanlarda yaki zéminda bolsun Séning qilghanliringgha we küch-qudritingge teng kelgüdek shundaq ilah barmu?». ²⁵ Sendin ötüñmenki, méni Iordan deryasidin ötüp, shu yerdiki yaxshi zéminni — Shu yaxshi taghliqni we Liwanni körüşke nésip qilghay-sen», — dedim.

3:11 «gigantlarning qalduqliridin» — ibraniy tilida «Refayiylarning qalduqliridin». «uning kariwiti» — yaki «uning méyit sanduqi». «gez» — Muqeddes Kitapta ishlatilgen «gez»ni belkim bir «jeynek» déyishke toghra kélidu, yéni ademning jeynikidin barmaqlirining uchighiche bolghan ariliq (texminen 45 santimétr) idi. Mushu yerde «gez» «gigantlar»ning jeyniki bilen emes, «adettiki adem»ning jeyniki bilen hésablinidu.

3:12 Chöl. 32:33

3:13 «gigantlarning zémini» — yaki «Refayiylarning zémini».

3:14 «Hawwot-Yair» — yéni «Yairning yéza-kentliri». Yair Manassehning ewladi.

3:17 «Kinneret köli» — «Kinneret köli» kéyin «Galiliye déngizi», «Tibérius déngizi» depmu atalghan. «Kinneret»ning menisi «chiltar» — kölning shekli chiltarsimandur. «Tuz déngizi» — yéni «Ölük Déngiz».

3:18 Chöl. 32:20

3:21 Chöl. 27:18

3:24 1Sam. 2:2; Zeb. 89:7, 8, 9

²⁶ Lékin Perwerdigar silerning sewebinglar tüpeylidin manga ghezeplinip iltijayimgha qulaq salmidi, belki manga: «Boldi, bes! Bu ishni aldimda ikkinchi tilgha alghuchi bolma...» ²⁷ Sen Pisgahning choqqisigha chiqip béshingni kötürüp, öz közüng bilen meghribke, shimalgha, jenubqa we meshriqqa tikilip qara; chünki sen mushu Iordan deryasidin ötmeysen. ²⁸ Yeshuagha wezipini tapilighin, uni righbetlendürüp yüreklik qil; chünki u bu xelqning aldidin ötüp sen köridighan shu zémingha ularni ige qilghuzidu» — dédi.

²⁹ Shuning bilen biz Beyt-Péorning udulidiki wadida turup qalduq.

Ehdide körsitilgen imtiyazlar — Musa sözini dawam qilidu

4¹ — Emdi, i Israil, men silerge ögitidighan mushu belgilimilerge hem hökümlerge qulaq sélinglar; ulargha emel qilsanglar hayatliq tapisiler we shundaqla ata-bowilirlarning Xudasi Perwerdigar silerge teqsim qilidighan zémingha kirip uni igileysiler.. ² Men silerge tapshuridighan Perwerdigar Xudayinglarning mushu emrlirige emel qilishinglar üçün, men silerge emr qilghan sözge héchnémini qoshmanglar hemde uningdin héchnémini chiqiriwetmenglar..

³ Siler öz közlirnglar bilen Perwerdigarning Baal-Péorning tüpeylidin qilghan ishlerini körgensiler; chünki Baal-Péorgha egeshkenlerning hemmisini Perwerdigar Xudayinglar aranglardin yoqatti; ⁴ Lékin Perwerdigar Xudayinglarga ching baghlanganlardin herbiringlar бүгүнге qeder hayat turuwatisiler.

⁵ Mana, men Perwerdigar Xudayim manga emr qilghandek, kirip igileydighan zéminda turghanda ulargha emel qilsun dep silerge belgilime hem hökümlerni ögettim. ⁶ Siler ularni ching tutup emel qilinglar; chünki shundaq qilsanglar bu hökümlerning hemmisini anglighan xelqlarning köz aldida silerning dana we yorutulghan bir xelq ikenlikinglar ispatlinidu; ular derweqe: «Bu ulugh el derheqiqet dana hem yorutulghan bir xelq iken» — deydu. ⁷ Chünki Perwerdigar Xudayimizning bizningUuninggha nida qilghan herbir tileklirimizde bizge yéqin turghinidek, öziye yéqin turghan bir Xudasi bolghan bizge oxshash bashqa bir ulugh el barmu? ⁸ Men aldinglarga qoyghan mushu pütkül qanundikidek adil belgilimiler hem hökümlerge ige bolghan silerdek bashqa bir ulugh el barmu?

Horebtiki ehde toghruluq eslitip-agahlandurush

⁹ Öz közünglar bilen körgen ishlarni untumasliqinglar, hetta ömrüinglarning barliq künliride qelbinglardin chiqarmasliqinglar üçün özüinglarga éhtiyat qilinglar we ixlasliq bilen qelbinglarni ézishtin saqlanglar; shuningdek siler körgininglarni baliliringlarga we balilirlarning balilirigha yetküzünglar; ¹⁰ Siler Horeb téghida Perwerdigar Xudayinglarning aldida turghan küni Perwerdigar manga: «Xelqni Méning sözlirimni anglishi üçün yénimgha yighqin; shuning bilen ular sözlirimni öginip, yer yüzidiki barliq künliride Mendin eyminidu we balilirigha ögitidu» — dégenidi. ¹¹ Siler yéqin kélip taghning tüwide turdunglar; bu taghning oti asmanlarning baghrighiche köyüp yetti, hemde qarangghuluq, bulutlar we sür taghni qaplidi;

3:26 «...Perwerdigar ... sewebinglar ... manga ghezeplinip iltijayimgha qulaq salmidi» — «Chöl.» 20:1-13ni köring.

3:26 Qan. 1:37; 31:2; 34:4

4:1 Law. 19:37; 20:8; 22:31

4:2 Qan. 13:1; Pend. 30:6; Weh. 22:18

4:3 «Baal-Péor» — bir xil but. «Chöl.» 25-babni köring. «Perwerdigarning Baal-Péorning tüpeylidin qilghan ishlerini körgensiler» — «Chöl.» 25-babni köring.

4:3 Chöl. 25:4; Ye. 22:17

4:7 Qan. 26:19

4:9 Qan. 6:7; 11:19

4:11 Mis. 19:18

¹² Perwerdigar otning otturisdin silerge söz qildi; siler sözlarning sadasini anglidinglar, lékin héch shekilni körmidinglar; siler peqet bir awazni anglidinglar. ¹³ We U shu chaghda silerge emr qilghan ehdisini, yeni «on emr»ni ayan qildi we ularni ikki tash taxtay üstige pütti. ¹⁴ We shu chaghda Perwerdigar manga emr qilip, siler deryadin ötüp igileydighan zéminda ularni ulargha emel qilishinglar üçün silerge belgilimiler hem hökümlerni ögitishni tapilidi.

¹⁵ Özünglarga nahayiti éhtiyat qilinglarki (chünki Perwerdigar Horeb téghida ot otturisdin silerge söz qilghanda héchqandaq shekilni körmigensiler), ¹⁶⁻¹⁸ özünglarni bulghap, meyli erkek yaki ayal süritide, meyli yer yüzidiki herqandaq haywan yaki asmanda uchidighan herqandaq qush bolsun, meyli yer yüzide herqandaq ömiligüchi haywan yaki yer astidiki sulardiki herqandaq béliq bolsun, ularning süritide héchqandaq shekil-qiyapettiki oyma butni özünglar üçün yasimanglar, ¹⁹ yaki shuningdek, béshinglarni kötürüp asmanlarga qarap, quyash, ay, yultuzlar, yeni pütkül samawi qoshunni körüp, könglünglar mayil bolup ulargha bash égip qulluqigha kirmenglar; chünki Perwerdigar Xudayinglar bularni pütkül asman astidiki barliq xelqler üçün orunlashturghan. ²⁰ Lékin silerni bolsa Perwerdigar Öz mirasi bolghan bir xelq bolushunglar üçün «tömür tawlash xumdani»din, yeni Misirdin élip chiqti. ²¹ Lékin Perwerdigar silerning wejenglardin manga ghezeplinip, Perwerdigar Xudayinglar silerge miras bolush üçün ata qilidighan yaxshi zémín toghrisida: — «Sen shu yerge kirishke Iordan deryasidin ötmeysen» dep qesem qildi. ²² Shunga men mushu zéminda ölüşüm muqerrer; Iordan deryasidin ötmeymen; biraq siler bolsanglar uningdin ötüp shu yaxshi zéminni igileysiler.

²³ Perwerdigar Xudayinglarning siler bilen tüzgen ehdisini untumasliqinglar, shundaqla özünglar üçün Perwerdigar Xudayinglar silerge men'i qilghan oyma butni yaki herqandaq nersining shekil-qiyapitini yasimasliqinglar üçün özünglarga hézi bolunglar. ²⁴ Chünki Perwerdigar Xudayinglar hemmini yutquchi bir ot, wapasizliqqa heset qilghuchi bir Xudadur...

Ehdidin yénishning aqiwiiti we uninggha itaet qilishning berikiti

²⁵ Siler perzentler, perzentinglarning perzentlirini körüp, zéminda uzaq waqit turghandin kéyin, birxil shekil-qiyapette bolghan oyma butni yasighan, shuningdek Perwerdigar Xudayinglarni renjitip uning neziride rezil bolghanni qilip özünglarni bulghighan bolsanglar, ²⁶ men asman-zéminni üstünglarga guwahchi bolushqa chaqirimen, siler Iordan deryasidin ötüp, igileydighan shu zémindin tézla pütünley yoq qilinisiler; silerning uningda yashighan künliringlar uzun bolmaydu, siler belki uningdin pütünley yoq qilinisiler. ²⁷ Perwerdigar silerni barliq xelqler arisigha tarqitidu, Perwerdigarning silerni heydishini bilen siler shu eller arisida kichik

4:13 «on emr» — ibranıy tilida «on söz».

4:19 «Perwerdigar Xudayinglar bularni pütkül asman astidiki barliq xelqler üçün orunlashturghan» — «samawi qoshun» dégen söz (1) kün, ay we nurghunlighan yultuzlarni; (2) bular bilen munasiwetlik perishtiler yaki asmandiki rohiy küchlerni körsitidu. Tewrattin bilimizki, asmandiki yultuzlarning perishtiler we belkim asmandiki yaman küchler bilenmu munasiwiti bar («Zeb.» 147:4, «Ayup» 38:4-7, «Weh.» 12:4ni köring).

—Bu ayettiki uchurgha qarighanda Xuda (1) kün, ay we yultuzlarni pütkül insaniyetning menpeeti (yer yüzidikilerge nur we tept bérish, yoluchilar üçün yónilishni körsitip bérish qatarliq)ni közlep yaratti; (2) ular bilen munasiwetlik bolghan samawi küchler Xudagha xas bendilerning xizmitide bolushqa teyyar turidu («Ibr.» 1:14ni köring); (3) Xuda Özige xas bendiliridin (mushu yerde Israildin) xewer alghanda peqet perishtiler arqiliq yordemlishipla qalmay, belki özi sheksen halini soraydu.

4:20 Mis. 19:5

4:21 Qan. 1:37; 3:26; 31:2; 34:4

4:24 «Perwerdigar Xudayinglar ... wapasizliqqa heset qilghuchi bir Xudadur» — mushu «heset» Israilning Xudasigha emes, belki türlük yirginchlik butlarga ibadet qilghanliqigha qarap Muqeddes Rohning «ibadet peqet Xudaghila mensup bolush kérek» dep butlarga yaki butlarning keynide turuwatqan jin-sheytanlarga we ularning wekili bolghan saxta peyghemberlerge bolghan hesitini körsitidu. Bu téma toghruluq «kirish söz»imizni köring.

4:24 Mis. 20:5; 34:14; Qan. 5:9; 6:15; 9:3; Ibr.12:29

bir qalduq bolisiler.²⁸ Siler shu yerlerde turup yaghadin yoki tashtin yasalghan, ne körelmeydighan, ne angliyalmaydighan, ne yémeydighan, ne puralmaydighan, peqet insanning qolining yasighini bolghan ilahning qulluqida bolisiler.²⁹ Siler shu yerlerde Perwerdigar Xudayinglarni izdeysiler; pütün qelbinglar we pütün jéninglar bilen uni izdisenglar, uni tapisiler.³⁰ Siler éghir azab-oqubet tartqininglarda, bu ishlarning hemmisi béshinglarga chüshkende, siler Perwerdigar Xudayinglarga yénip kélisiler we uning awazigha qulaq salisiler.³¹ Chünki Perwerdigar Xudayinglar rehimdil bir Xudadur; u silerni tashliwetmeydu, ne halak qilmaydu, ne ata-bowiliringlar bilen qesem ichip tüzgen ehdisini héch untumaydu.

³² Emdi, silerdin ilgiri, Xuda insanni yer yüzide yaratqan künidin tartip ötkén künler toghruluq sürüshte qilinglar, shundaqla asmanlarning bir chétidin yene bir chétigiche sürüshte qilinglarki, mushuninggha oxshash ulugh bir ish bolup baqqanmu? Uninggha oxshash bir ishni anglap baqqanmu? ³³ Silerge oxshash, Xudaning ot ichidin chiqqan awazini anglap tirik qalghan bashqa bir xelq barmu?

³⁴ Perwerdigar Xudayinglar köz aldinglarda siler üçün Misir zéminida qilghanliridek, qiyin sinaqlar bilen, möjizilik alametler bilen, karametler bilen, urush bilen, küchlük qol hem uzitilghan bilek bilen we dehshetlik wehimiler bilen silerdin bashqa bir xelqni yat bir elning arisidin chiqirip Özige xas qilish üçün kélip urunup baqqanmu? ³⁵ Perwerdigarla Xudadur, uningdin bashqa birsi yoqtur, dep bilishinglar üçün siler bu ulugh ishlarni körüshke muyesser qilighansiler.³⁶ Silerge telim bérish üçün U asmanlardin silerge Öz awazini anglatti; U yer yüzide Özining ulugh otini körsetti; siler shu otning otturisdinmu uning awazini anglidinglar.

³⁷ Uning üstige, ata-bowiliringlarga baghlihan muhebbiti tüpeylidin hemde ularning kéyinki ewladlirini tallighanliqi üçün, U silerni Misirdin shexsen Özi zor qudriti bilen qutquzup chiqardi; ³⁸ U shuningdek silerning aldinglardin özünglardin köp we küchlük bolghan ellerni zéminidin heydep, silerni uninggha kirgüzüp, uni бүгүнкү күндикidek silerge miras qilish üçünmu shundaq qilghandur. ³⁹ Shunga бүгүнкү shuni bilip qoyunglarki we könglünglarni shuninggha bölünglarki, Perwerdigar yuqiridiki asmanlarda bolsun, astidiki yer-zéminida bolsun Xudadur; Uningdin bashqa héchbiri yoqtur. ⁴⁰ Shuningdek silerning we kéyinki balilar-ewladlirlarning ehwalı yaxshi bolush üçün, Perwerdigar Xudayinglar silerge ata qilidighan zéminida künliringlarni uzun, hetta menggülük qilish üçün men бүгүнкү күnde silerge tapilawatqan Uning belgilimiliri we emrlirini tutunglar».

Musa peyghember «panahliq sheher»lerni ayrip békítidu Tepsilatlıri «Chöl.» 35:6-34de körsitilidu

⁴¹ Andin Musa Iordan deryasining sherqiy teripide üç sheherni ayrip békitti; ⁴² meqsiti, héchqandaq öch-adawiti bolmay, tasadipiy qoshnisini öltürüp qoysa, öltürgen kishi shu yerlerge, yeni shu sheherlardin birige qéchip bérıp aman-ésen qélishtin ibaret idi. ⁴³ Bu sheherler bolsa: — Rubenlarning zéminidin chöl-bayawandiki Bezer, Gadlarning zéminidin Giléadtiki Ramot, Manassehlarning zéminidin Bashandiki Golandin ibaret idi..

4:27 Qan. 28:62,64

4:28 Zeb. 115:4-7; 135:15-17

4:34 «...kélip urunup baqqanmu?» — «kélip» dégen söz Xudaning xelqini qutquzush üçün Özi shexsen kelgenlikini körsitidu. «...dehshetlik wehimiler bilen silerdin bashqa bir xelqni ... Özige xas qilish üçün kélip urunup baqqanmu?» — bashqa birxil terjimisi: «...dehshetlik wehimiler bilen bashqa bir xelqni... özige xas qilishi üçün kélip urunup baqqan bir ilah barmu?».

4:35 Qan. 32:39; Yesh. 45:5,18,22; Mar.12:29,32

4:37 «ularning kéyinki ewladlirini» — ibranıy tilida «uning kéyinki neslini». «shexsen Özi» — ibranıy tilida «Özining yüzi bilen».

4:37 Mis. 13:3,9,14

4:41 Chöl. 35:6,14

4:43 Ye. 20:8

«Qanun sherhi»

Ehdining qayta jakarlinishi

⁴⁴ Musa Israillarning aldigha qoyghan qanun mana töwendikidek: —

⁴⁵ (bular bolsa Israillar Misirdin chiqqanda Musa peyghember ulargha jakarlighan agah-guwahlar, belgilimiler hem hökümlerdur; ⁴⁶ Musa we Israillar Misirdin chiqqanda Amoriylarning Heshbon shehiride turushluq padishahi Sihonni öltürgenidi; Musa bu emrlerni Sihonning zéminida, Iordan deryasining sherq teripide, Beyt-Péorning udulidiki wadida Israillargha jakarlighan... ⁴⁷ Shu chaghda Israillar Sihonning we Bashanning padishahi Ogning zéminini, yeni Iordan deryasining kün pétish teripidiki Amoriylarning ikki padishahining zémininimu igiligenidi; ⁴⁸ ularning zémini Arnon deryasining qirghiqidiki Aroerdin tartip Sion (yeni Hermon) téghighiche, ⁴⁹ shundaqla Iordan deryasining sherq teripidiki pütkül Arabah tüzlengliki we Pisgah téghining baghrigha jaylashqan «Tüzlengliktiki déngiz»ghiche idi)..

Ehdige sherh bérish — kirish söz

5 ¹ Shuning bilen Musa pütkül Israilni chaqirip ulargha mundaq dédi: — «i Israil, men bugün qulaqliringlarga anglitiwatqan bu belgilimilerge hem hökümlerge qulaq sélinglar, ularni ögininglar, ulargha emel qilishqa köngül bölünglar!

² Perwerdigar Xudayimiz biz bilen Horeb téghida ehde түzdi. ³ Bu ehdini Perwerdigar ata-bowilirimiz bilen түzgen emes, belki biz bilen, yeni бүгünki künde tirik qalghan bizler bilen түzdi.

⁴ Taghda ot ichide turup Perwerdigar siler bilen yüz turane sözleshkenidi ⁵ (shu chaghda silerge Perwerdigarning söz-kalamini jakarlash üçün men siler we Perwerdigarning otturisiida turghanidim; siler otning aldida qorqup, taghqa chiqishni xalimidinglar)..

On emr

⁶ U mundaq dédi: — «Men séni Misir zéminidin, yeni «qulluq makani»din chiqarghan Perwerdigaring Xudadurmen.

⁷ Séning Mendin bashqa héchqandaq ilahing bolmaydu.

⁸ Sen özüng üçün meyli yuqiridiki asmanda bolsun, meyli töwendiki zéminda bolsun, yaki yer astidiki sularda bolsun, herqandaq nersining qiyapitidiki héchqandaq oyma shekilni yasima;

⁹ Sen bundaq nersilerge bash urma yaki ularning qulluqigha kirme. Chünki Menki Perwerdigar Xudaying wapasizliqqa heset qilghuchi Xudadurmen. Mendin nepretlengenlerning qebihliklirini özlirige, oghullirigha, hetta newre-chewrilirigiche chüshürimen... ¹⁰ Emma Méni söyidighan we emrlirimni tutidighanlarga ming ewladighiche özgermes méhribanliq körsitimen..

¹¹ Perwerdigar Xudayingning namini qalaymiqan tilgha alma; chünki kimdekim namini qalay-

4:46 «sherq teripide» — ibraniy tilida «bu teripide».

4:46 Chöl. 21:24; Qan. 1:4

4:47 Chöl. 21:33; Qan. 3:3

4:49 «Tüzlengliktiki déngiz» — mushu yerde «Ölük Déngiz»ni körsitidu.

5:2 Mis. 19:5

5:5 Mis. 19:16; 20:18

5:6 Mis. 20:2-21; Zeb. 81:10

5:8 «özting üçün ... sheklide... yasima» — bu emrning közde tutqini ademler choqunush meqsitide yasighan herqandaq shekillerdur. Bashqa meqsatler bilen yasighan shekiller toghruluk söz yoq.

5:9 «Mendin nepretlengenlerning qebihliklirini özlirige, oghullirigha, hetta newre-chewrilirigiche chüshürimen» — bu muhim söz toghruluq «Misirdin chiqish»tiki «qoshumche söz»imizni (20:5, 34:7 toghruluq), shundaqla «Ezakiyal»diki «qoshumche söz»imizni (18-, 33-bablar toghruluq) köring.

5:9 Mis. 20:5; 34:7,14; Yer. 32:18

5:10 «ming ewladighiche...» — eslide «minglighan ewladighiche...».

—Ayetning bashqa birxil terjimisi: — «Emma Méni söyidighan we emrlirimni tutidighan minglighanlirigha özgermes méhribanliq körsitimen». Biraq 7:9ni köring.

miqan tilgha alsa, Perwerdigar uni gunahkar h sabl may qalmaydu.

¹² Perwerdigar Xudaying sanga emr qilghandek shabat k nini muq ddes dep bilip tut, uninggha emel qil. ¹³ Alte k n ishlep barliq ishliringni t getkin; ¹⁴ l kin yettinchi k ni Perwerdigar Xudayinggha atalghan shabat k nidur. Sen shu k ni h chqandaq ish qilmaysen; meyli sen yaki oghlung bolsun, meyli qizing, meyli qulung, meyli d diking, meyli buqang, meyli  shiking, meyli herqandaq bashqa ulighing, yaki sen bilen bir yerde turuwatqan musapir bolsun, h chqandaq ish qilmisun; shuning bilen qulung we d diking sendek aram alalaydu. ¹⁵ Sen  z ngning eslide Misir z minida qul bolghanliqingni, Perwerdigar Xudaying k chlik qoli we uzatqan biliki bilen s ni shu yerdin chiqarghanliqini  singde tut; shu sewebtin Perwerdigar Xudaying sanga shabat k nini tutushni emr qilghan.

¹⁶ Perwerdigar Xudaying sanga emr qilghandek ata-anangni h rmet qil. Shundaq qilsang Perwerdigar Xudaying sanga ata qilmaqchi bolghan z mind  uzun  m r k risen, haling yaxshi bolidu.

¹⁷ Qatilliq qilma.

¹⁸ Hem zina qilma.

¹⁹ Hem oghriliq qilma.

²⁰ Hem qoshnang toghruluq yalghan guwahliq berme.

²¹ Hem qoshnangning ayalini teme qilma we ne uning  yi, uning  tizi, uning quli, ne uning d diki, ne uning kalisi, ne uning  shikige yaki qoshnangning herqandaq bashqa nersisige k z qiringni salma.

²² — bu s zlerni Perwerdigar taghda, ot, bulut we s rl k qarangghuluq ichidin k chlik awazi bilen silerning p tk l jamaitinglarga  ytqan we ulargha h ch bashqa s zlerni qoshmighan; u ularni ikki tash taxtaygha p t p manga tapshurdi.

²³ We shundaq boldiki, qarangghuluqtin chiqqan awazni anglighininglarda we otluq tagh k yginide siler, yeni qebile bashliqliringlar we aqsqaalliringlar y nimgha k lip: —

²⁴ «Mana, Perwerdigar Xudayimiz  z shan-sheripi we ulughluqini ayan qildi we biz uning awazini ot otturisidin angliuq, shuning bilen biz b g nki k nde Xuda insanlar bilen s zleshken bolsimu, ularning tirik qalghanliqini k rduq. ²⁵ Emdi biz j nimizgha tewekk l qilishimizning n me hajiti? Ch nki mushu dehshetlik ot bizni yutuw tidu. Eger biz Perwerdigar Xudayimizning awazini anglawersek  l p k timiz. ²⁶ Ch nki et igiliridin hayat igisi Xudaning otning otturisidin s zligen awazini anglap, bizdek tirik turuwatqanlardin kim bar? ²⁷ Sen  z ng Perwerdigar Xudayimizgha y qinliship, uning s zligenlirining hemmisini anglighin; andin Perwerdigar Xudayimiz sanga s zligenlirining hemmisini bizge  yt p b risen; shuning bilen biz uni anglap emel qilimiz» — d dinglar.

²⁸ Perwerdigar silerning bu manga  ytqan s zliringlarni anglap manga: «Bu xelqning sanga  ytqan s zlrini anglidim; ularning barliq  ytqan s zliri durustur. ²⁹ Kashki ularda Mendin qorqup, emrlirimni izchil tutidighan bir qelb bolsidi, ularning hali we baliliringning hali mengg ge yaxshi bolatti! ³⁰ Sen b rip ulargha: «Ch diringlarga qaytinglar» — d gin. ³¹ Sen bolsang y nimda turghin; Men s ning ulargha  gitishing k rek bolghan emrler, belgilimiler we

5:11 Law. 19:12; Mat. 5:33

5:12 Yar. 2:2; Mis. 23:12; 35:2; Law. 23:3; Ez. 20:12; Ibr. 4:4

5:14 «shabat k ni» — ibraniy tilida «shabat» we «yettinchi» d genler ahangdash s z. «sen bilen bir yerde turuwatqan» — ibraniy tilida «derwaziliring ichide turuwatqan» d gen s z bilen ipadiliniidu.

5:16 Law. 19:3; Mat. 15:4; Luqa 18:20; Ef. 6:2, 3

5:17 Mat. 5:21; Luqa 18:20; Rim. 13:9

5:18 Luqa 18:20

5:20 «Qoshnang toghruluq yalghan guwahliq berme» — Tewrat-Injil boyiche «qoshnang» Xuda bizning y nimizgha y qin qilghan herbir ademni k rsitidu.

5:21 Rim. 7:7

5:22 Qan. 9:10, 11

5:26 Qan. 4:33; Hak. 13:22

5:27 Mis. 20:19; Ibr. 12:19

hökümlarning hemmisini sanga éytip bérimen; shuning bilen ular Men ulargha tewelik qilip béridighan zéminda turup bulargha emel qilidighan bolidu.

³² Emdi Perwerdigar Xudayinglar silerge emr qilghandek qilishqa köngül bölünglar; uningdin ong we solgha taymanglar! ³³ Perwerdigar Xudayinglar silerge emr qilghan barliq yollirida ménginglar; shundaq qilsanglar hayatliq tépip, halinglar yaxshi bolidu we siler igidarchiliq qilidighan zéminda turup künliringlar uzun bolidu.

Xudaning ehdisining jewhiri — Uning emrlirige emel qilishning bext-berikiti

6¹ «Mana, bular Perwerdigar manga siler deryadin ötüp igileydighan zéminda turghininglarda ulargha emel qilishinglar üçün silerge ögitishni tapilighan emrler, belgilimiler hem hökümlerdu: —

² (shuning bilen siler, yeni sen özüng, oghlung we newreng barliq tirik künliringlarda Perwerdigar Xudayinglardin qorqup, men silerge tapilawatqan uning barliq belgilime we emrlirini tutisiler, shundaqla uzun künlerni körisiler. ³ Sen, i Israil, ularni anglap emel qilishqa köngül qoyunglar; shuning bilen ata-bowilirlarning Xudasi Perwerdigar silerge déginidek, süt bilen hesel éqip turidighan munbet zéminda turup, halinglar yaxshi bolidu we saninglar intayin köpiyidu): —

⁴ — Anglanglar, ey Israil: — Perwerdigar Xudayimiz, Perwerdigar bir birliktur; ⁵ sen Perwerdigar Xudayingni pütün qelbing bilen, pütün jéning bilen we pütün küchüng bilen söygin.

⁶ Men sanga bügün tapilighan bu sözler qelbingde bolsun; ⁷ Sen ularni baliliringgha singdürüp öget, meyli öyde olturghanda, yolda mangghanda, ornungda yatqanda we ornungdin turuwatqanda her waqit ular toghruluq sözligin; ⁸ ularni qolunggha esletme-belge qilip téngiwal, péshanengge qashqidek simwol qilip ornitiwal; ⁹ Sen ularni öyüngdiki késhekliringge we derwaziliringgha pütüzgin.

¹⁰ We Perwerdigar Xudaying séni qesem qilip ata-bowiliringgha, yeni Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa wede qilghan zéminni sanga ata qilish üçün séni uninggha bashlighanda, — özüng qurmighan ulugh we ésil sheherlerge, ¹¹ özüng bisatliq qilmighan alliqachan ésil bisatliq qilinghan öylerge, özüng kolimighan, alliqachan kolanghan quduqlargha, özüng tikmigen üzümzarlar we zeytunzarlarga muyesser qilinishing bilen sen yep toyunghandin kéyin, ¹² — eyni chaghda séni Misir zéminidin, yeni «qulluq makani»din chiqarghan Perwerdigarni untushtin hézi bol.

¹³ Sen Perwerdigar Xudayingdin qorqqin, ibaditide bolghin we qesem qilsang uning nami bilenla qesem ichkin. ¹⁴ Siler bashqa ilahlar, yeni etrapingdiki ellerning ilahlrini qet'iy izdimenglar; ¹⁵ Chünki aranglarda turuwatqan Perwerdigar Xudaying wapasizliqqa heset qilghuchi Tengridur. Eger shundaq qilsang Perwerdigar Xudayingning ghezipi sanga qozghilip, U séni yer yüzidin yoqatmay qalmaydu.

¹⁶ Siler Perwerdigar Xudayinglarni Massahta sinighandek Uni sinimanglar. ¹⁷ Perwerdigar Xudayinglarning emrlirini, silerge tapilighan guwah-hökümliri we belgilimiliri köngül qoyup tutunglar.

5:33 «...hayatliq tépip, halinglar yaxshi bolidu» — Xudaning barliq emrliri bu meqsettudur. Bu téma «Qanun Sherhi»diki köp yerlerde körüldighan bir témidur.

6:4 «Perwerdigar Xudayimiz, Perwerdigar bir birliktur» — «birlik» dégen söz ibranıy tilida «eqad» déyilidu. Bu söz adette ikki yaki birnechche nersining bir gewdilikini bildüridu («Yar.» 2:24, «Mis.» 24:3 qatarliqlar).

— Bashqa bir xil terjimisi: «Perwerdigar Xudayimizdur, Perwerdigar birdur».

6:4 Qan. 4:35; Mar. 12:29; Yuh. 17:3; 1Kor. 8:4, 6

6:5 Qan. 10:12; Mat. 22:37; Luqa 10:27

6:7 Qan. 4:9; 11:19

6:11 Qan. 8:9,10

6:13 Qan. 10:20; Mat. 4:10; Luqa 4:8

6:16 «Siler Perwerdigar Xudayinglarni Massahta sinighandek Uni sinimanglar» — «Mis.» 17:2-7ni körtüng. «Massah» dégenning menisi «sinash».

6:16 Mis. 17:2; Chöl. 20:3; Mat. 4:7; Luqa 4:12

¹⁸ Perwerdigar Xudayinglarning neziride durus we yaxshi bolghanni qilinglar; shundaq qilghanda halinglar yaxshi bolidu we Perwerdigar ata-bowilirlargha bérishke qesem qilghan zémingha kirip uni igileysiler, ¹⁹ shundaqla Perwerdigar wede qilghandek barliq dushmanliringlarni aldinglardin heydep chiqiriwétisiler.

Kéyinki dewrlerni eslitish

²⁰ Kelgüside oghlung sendin: — «Perwerdigar Xudayimiz silerge tapilghan agah-guwah, belgilime hem hökümler néme?» dep sorisa, ²¹ sen oghlunggha mundaq deysen: «Biz eslide Misirda Pirewnning qulliri ikenmiz; biraq Perwerdigar bizni Misirdin küchlük bir qol bilen chiqarghan. ²² Perwerdigar köz aldimizda ulugh hem dehshetlik möjizilik alametler we karametlerni kör-sitip, Pirewnning üstige hem uning barliq ailisidikilerning üstige chüshürdi; ²³ U ata-bowilirimizgha qesem ichip wede qilghan zéminni bizge ata qilip, uninggha bizni bashlap kirishke shu yerdin yéteklep chiqarghan. ²⁴ Perwerdigar bizge bu barliq belgilimilerni tutushni, Perwerdigar Xudayimizdin qorqushni tapilghan; U halimizning daim yaxshi bolushi we bizning бүгүnkidek tirik saqlanghandek, Uning panahida bolushimiz üçün shundaq tapilghandur; ²⁵ we Perwerdigar Xudayimizning aldida u bizge tapilghandek bu barliq emrlerge emel qilish-qa köngül bölsek bu biz üçün heqqaniylik bolidu».

Butperes el-milletlerni zémindin yoqitish

7¹ Perwerdigar Xudaying séni hazir igileshke kétéwatqan zémingha bashlap kirgüzgendin kéyin, aldingdin köp yat el-milletlerni, yeni Hittiyar, Girgashiylar, Amoriylar, Qanaaniylar, Perizziylar, Hiwiylar, Yebusiylarni — sendin küchlük el-milletlerni heydiwétidu. ² Emdi Perwerdigar Xudaying aldingda ularni qolunggha tapshurushi bilen sen ulargha hujum qilghiningda, sen ularni teltöküs yoqitishning kérek; ular bilen héch ehde tüzishingge we ulargha héch rehim qilishinggha bolmaydu. ³ Séning ular bilen nikahlishishinggha bolmaydu; sen qizingni ularning oghullirigha bérishinggimu we ularning qizini oghlunggha élip bérishinggimu bolmaydu; ⁴ chünki ular oghlungni Manga egishishtin éziqturidu we shuning bilen oghulliring bashqa ilahlargha choqunidu; u chaghda Perwerdigarning ghezipi silerge qozghilip, silerni tézla yoqitidu.

⁵ Sen ulargha shundaq muamile qilghinki, ularning qurbangahilirini buzuwétinglar, but tüwrüklirini chéqiwétinglar, asherah butlirini késiwétinglar we oyma butlirini ot bilen köydürüwétinglar; ⁶ chünki siler Perwerdigar Xudayinglargha pak-muqeddes bir xelqtursiler; Perwerdigar Xudayinglar silerni yer yüzidiki barliq bashqa xelqlerdin üstün qilip, Özige xas bir xelq bolushqa talliwalghan. ⁷ Perwerdigarning silerge méhir chüshüp silerni talliwalghini silerning bashqa xelqlerdin köp bolghanliqinglar üçün emes, emeliyette siler barliq xelqler arisida eng az idinglar, ⁸ Perwerdigarning silerni söygini sewebidin we ata-bowiliringlar aldida bergen qesimige sadiq bolghanliqi üçün Perwerdigar silerni küchlük qol bilen qutquzup,

7:1 Qan. 31:3

7:2 «...ulargha héch rehim qilishinggha bolmaydu» — bu emr (we uninggha oxshap kétédighan bashqa barliq emrlar) toghruluq «qoshumche söz»imizni körüng.

7:2 Mis. 23:32; 34:15; Chöl. 33:52; Ye. 11:11

7:3 Mis. 34:16; 1Pad. 11:2

7:5 «asherah» — «ayal butlar», belkim butpereslikke béghishlanghan derexliklerdur. Derexler belkim but sheklide oyulghan yaki neqishlengen bolishi mumkin.

7:5 Mis. 23:24; 34:13; Qan. 12:2, 3

7:6 Mis. 19:5; Qan. 4:20; 14:21; 26:18; 28:9; 1Pét. 2:9

hörlük bedili tölep «qulluq makani»din, yeni Misir padishahi Pirewnning qolidin chiqarghan...

⁹ Shunga siler Perwerdigar Xudayinglarning berheq Xuda, wediside turghuchi Tengri ikenlikini bilishinglar kérek; U Özini söyüp, emrlirini tutqanlarga ming dewrgiche özgermes méhir kórsitip ehdiside turghuchidir; ¹⁰ Lékin Özige öchmenlarning ishlirini öz béshigha ochuq-ashkare chüshürüp, ularni yoqitidu; Özige öchmenlarning herbirige özi qilghan ishlirini ularning béshigha ochuq-ashkare qayturushqa hayal qilmaydu. ¹¹ Siler Men бүгүн silerge tapilighan emr, belgilimiler hem hökümlerge emel qilish üçün ularni ching tutunglar.

Ehdini tutushning bext-beriketliri

¹² Choqum shundaq boliduki, bu belgilimilerge qulaq sélip, köngül qoyup emel qilisanglar, Perwerdigar Xudayinglar ata-bowiliringlarga qesem bilen wede qilghan ehde we méhirni silerge kórsitip turidu; ¹³ Séni söyüp beriketlep, ata-bowiliringgha qesem bilen sanga bérishke wede qilghan zéminda turghuzup köpeytidu; shu yerde perzentliringni, yer-tupriqingdiki meh-sulatlarini, bughdiyingni, yéngi sharabingni, zeytun méyingni, kaliliringning neslini we qoy-liringning qozilirini beriketlep köpeytidu. ¹⁴ Sen barliq ellerdin ziyade bext-beriket kórisen; arangda, er-ayal yaki mal-charwang arisida héch tughmasliq bolmaydu; ¹⁵ Perwerdigar sendin barliq késellerni néri qilidu we sen özüng körgen Misirdiki dehshetlik wabalardin héchqaysis-ini üstüנגge salmaydu, belki sanga öch bolghanlarga salidu.

Aranglardiki barliq butpereslik iz-qalduqlirini yoqitish kérek

¹⁶ Sen Perwerdigar sanga tapshurghan barliq xelqlerni yoqitishning kérek; sen ularni körgende, ulargha héch rehim qilmasliqing kérek, sen ularning ilahlirining qulluqigha kirmesliking kérek; eger shundaq qilsang, bu ish sanga qiltaq bolidu. ¹⁷ Eger sen könglüngde: «Bu eller mendin küchlük; men qandaq qilip ularni zéminidin qoghliwételeymen?» — déseng, ¹⁸ ulardin qorqma; Perwerdigar Xudayingning Pirewn hem barliq Misirliqlarni qandaq qilghanliqini esligin, ¹⁹ — yeni Perwerdigar Xudaying séni shu yerdin chiqirish üçün wasite qilghan, öz közüng bilen körgen dehshetlik höküm-sinaqlar, möjizilik alametler we karametler, küchlük qol we sozulghan bilekni mehkem ésingde tut; Perwerdigar sen qorquwatqan barliq xelqnimu shundaq qilidu. ²⁰ Uning üstige Perwerdigar Xudaying taki ularning sendin yoshurunghan qalduqliri yoqitilghuche ularning arisigha sériq herilerni ewetidu; ²¹ Sen ulardin qorqmasliqing kérek; chünki Perwerdigar Xudaying arangdidur; U ulugh we dehshetlik bir Ilahdur. ²² Perwerdigar Xudaying shu ellerni aldingdin peydinpey heydeydu; sen ularni biraqla yoqitiwételemeysen; biraqla yoqitiwetken teqdirdimu, daladiki haywanlar köpiyip, üstüנגge basturup kélishi mumkin.

²³ Lékin aldinggha ilgirilep mangghiningda Perwerdigar Xudaying ularni qolunggha tapshuridu we ularni parakende qilip, yoqitilghuche dekke-dükkige salidu. ²⁴ U ularning padishahlirini

7:8 «hörlük bedili tölep ...chiqarghan» — mushu sirliq sözler toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

7:8 Qan. 10:15

7:9 Mis. 20:5; Qan. 5:9

7:10 Nah. 1:2

7:12 Law. 26:3; Qan. 28:1

7:13 «perzentliring» — mushu yerde ibraniiy tilida «baliyatquning méwisi» bilen ipadilinidu.

7:14 «sen barliq ellerdin ziyade bext-beriket kórisen...» — mushu yerde «sen» dégen söz Xuda pütkül Israilni bir ademdek körüp, ulargha bir gewde süpitide sözleydu. «arangda, er-ayal yaki mal-charwang arisida...» — ibraniiy tilida «arangda, meyli erkekler meyli ayallarda yaki mal-charwang arisida...».

7:14 Mis. 23:26

7:16 «...ularni körgende, kulargha héch rehim qilmasliqing kérek...» — ibraniiy tilida «séning közüng ularni héch ayimisun...».

7:19 Qan. 4:34; 29:3

7:20 «sériq here» — adettiki heridin téximu chong we chaqqaq birxil herini kórsitishi mumkin.

7:20 Mis. 23:28; Ye. 24:12

qolunggha tapshuridu, sen ularning namlirini mu asman astidin yoq qilisen; ularni yoqatquche héchbir adem aldingda turalmaydu. ²⁵ Siler ularning oyma butini ot bilen köydürüwétinglar; köz qiringlarni shularning üstidiki altun-kümüşke salmanglar, ularni almanglar; bolmisa u silerge qiltaq bolidu; chünki u Perwerdigar Xudaying aldida yirginchlik bir nersidur. ²⁶ Sen héchqandaq yirginchlik nersini öyüngge élip kelme; bolmisa sen uninggha oxshash lenetlik nerse bolup qalisen; sen uningdin qattiq yirgen, uninggha mutleq nepretlen; chünki u lenetlik bir nersidur.

Perwerdigarning teminatlirini eslesh

8 ¹ Men silerge бүгүн tapilighan bu barliq emrlerge emel qilishqa köngül qoyunglar; shundaq qilghanda siler hayat bolisiler, köpiyisiler we Perwerdigar ata-bowilirlargha qesem qilip wede qilghan zémingha kirip uni igileysiler. ² Perwerdigar Xudaying séni töwen qilip, könglüngde néme barliqini, uning emrlirini tutidighan-tutmaydighanliqingni biley dep séni sinash üçün bu qiriq yil chöl-bayawanda yétekligen yolni esligin. ³ Derweqe u séni töwen qilip, séni ach qoyup, sen eslide bilmeydighan, shundaqla ata-bowiliring körüp baqmighan «manna» bilen ozuqlandurghan; U sanga insan peqet yémeklik bilenla emes, belki Perwerdigar Xudayingning aghzidin chiqqan barliq sözliri bilenmu yashaydighanliqini bildürüş üçün shundaq qildi. ⁴ Bu qiriq yilda kiyim-kéchiking konirimidi, putung ishship ketmidi. ⁵ Sen shuni bilip qoyghinki, adem öz oghlini terbiyiligendek, Perwerdigar Xudaying séni terbiyileydu; ⁶ Shunga sen Uning yollirida méngip we uningdin qorqup, Perwerdigar Xudayingning emrlirini tutqin. ⁷ Chünki Perwerdigar Xudaying séni yaxshi bir zémingha — ériq-éqinliri, bulaqliri we jilgha-dönglerde urghup chiqidighan ulugh suliri bar bir zémingha — ⁸ bughday we arpa, üzüm talliri, enjür derexliri we anarliri bar bir zémingha, zeytun derexliri we hesel bar bir zémingha, ⁹ — sen héchnémidin kemlik tartmay ozuqluq yeydighan bir zémingha — tashliri tömür, taghliridin mis kolaydighan bir zémingha yéteklep kiridu; ¹⁰ sen shu yerde yep toyunisen we Perwerdigar Xudaying sanga ata qilghan shu yaxshi zémin üçün uninggha teshekkür-medhiye éytisen.

¹¹ Men sanga бүгүн tapilighan Perwerdigar Xudayingning emrliri, belgilimiliri hem hökümlirini tutmasliqtin, Uni untup qélishtin hézi bol; ¹² bolmisa, sen yep toyunghandin kéyin, ésil öylerni qurup ularda olturaqlashqandin kéyin, ¹³ kala-qoy padiliring köpiyip, altun-kümüşhüng, shundaqla séning barliqing köpeygendin kéyin, ¹⁴ könglüng meghrurlinip séni Misir zéminidin, yeni «qulluq makani»din chiqirip qutquzghan Perwerdigar Xudayingni untuysen; ¹⁵ (U séni bipayan we dehshetlik chöl-bayawandin, yeni zeherlik yılanlar we chayanlar qaplap ketken, susirap qaghjirap ketken bir chöl-bayawandin yéteklep chiqqan, shu yerde sanga chaqmaq téshidin su chiqirip bergen. ¹⁶ séni özini töwen tutsun dep sinap, sanga axir rahet-beriket körsitish üçün chöl-bayawanda ata-bowiliring körüp baqmighan «manna» bilen ozuqlandurghan). ¹⁷ — eger uni untusang, könglüngde: «Öz küchüm, öz qolumning qudriti méni mushu döletke érishtürgen» déyishing mumkin. ¹⁸ Shunga Perwerdigar Xudayingning Özi séni döletke érishtürgüchi

8:3 «manna» — bu ish toghruluq «Mis.» 16-babni körüng. «... Xudayingning aghzidin chiqqan barliq sözliri» — ibraniy tilida «...Xudayingning aghzidin barliq chiqqanliri». Oqurmenlarning éside barki, Adem'ata eslide «Xudaning nepisi» bilen hayatqa érishti.

8:3 Mis. 16:14,15; Mat. 4:4; Luqa 4:4

8:4 Qan. 29:6; Neh. 9:21

8:5 «Sen shuni bilip qoyghinki...» — ibraniy tilida «Sen qelbingde shuni bilginki...»

8:10 Qan. 6:11,12

8:15 «zeherlik yılanlar...» — ibraniy tilida «otluq yılanlar».

8:15 Mis. 17:6; Chöl. 20:11; Zeb. 78:15-16; 114:8

8:16 Mis. 16:14,15

qudretni bergüchi ikenlikini eslep, Uni ésingde tut; shuning bilen u ata-bowiliringgha qesem qilip wede qilghan ehдини бүгünkü kündikidek mehkem qilidu. ¹⁹ Eger sen Perwerdigar Xudayingni qachaniki untusang, bashqa ilahlargha egeshseng, ularning qulluqida bolup ulargha bash ursang, men silerge бүгün shu agahni béreyki, shundaq boliduki, siler teltöküs halak bolisiler. ²⁰ Perwerdigar köz aldinglarda yoqitiwatqan ellerdek silermu yoqitilisiler; chünki siler Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq salmighansiler.

Xudaning ellerni Qanaan zéminidin heydishining sewebi

9¹⁻² Angla, i Israil! Sen бүгün özüngdin chong we küchlük ellerge ige bolush üçün, sépilliri asmangha taqishidighan chong sheherlerni igilesh üçün, Anakiylarni qoghlap chiqirish üçün Iordan deryasidin ötsen (sen ularni bilisen, ular toghruluq «kim Anakiylar aldida turalisun!» dep anghlansen).. ³ Sen бүгünkü künde shuni bilip qoyghinki, séning aldingda mangghuchi Perwerdigar Xudayingning Özidur, U yalmap yutquchi ottur; u mushu ellerni halak qilidu, aldingda ularni tézdin yiqitidu; sen ularning tewelikini igilep, Perwerdigar sanga éytqandek ularni tézdin yoqitisen.. ⁴ Perwerdigar ularni aldingdin heydigende sen könglüngde: «Heqqaniyliqim sewebidin Perwerdigar méni zéminni igilesh üçün uninggha yéteklep kirdi» démigin; belki shu ellerning rezilliki tüpeylidin Perwerdigar séning aldingda ularni teelluqatidin mehrum qilidu. ⁵ Sen ularning zéminigha kirip uni igilishning séning heqqaniy bolghanliqingdin yaki könglüngning durusluqidin emes, belki bu ellerning rezillikidin we Perwerdigar ata-bowiliring Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa qesem qilghan sözige emel qilish üçünmu Perwerdigar Xudaying ularni séning aldingda teelluqatidin mehrum qilidu.. ⁶ Emdi shuni bilip qoyghinki, Perwerdigar Xudaying bu yaxshi zéminni sanga miras qilghini séning heqqaniyliqingdin emes, chünki sen esli boyni qattiq bir xelqsen.

Israilning jahilliqi

⁷ Emdi séning chöl-bayawanda Perwerdigar Xudayingni qandaq ghezeplendürgenlikingni ésingde tutqin — Uni untuma. Sen Misir zéminidin chiqqan künden béri taki bu yerge kelgüche Perwerdigargha asiylip qilip kelding.. ⁸ Siler Horeb téghida Perwerdigarni ghezeplendürgen we Perwerdigar silerge achchiqlinip, silerni halak qilmaqchi boldi.. ⁹ Shu chaghda men tash taxtaylarni, yeni Perwerdigar siler bilen tüzgen ehde taxtaylirini tapshuruwélish üçün taghqa chiqqanidim; men taghda qiriq kéche-kündüz turdum (men ne tamaq yémidim, ne su ichmidim);.. ¹⁰ Shuning bilen Perwerdigar manga Öz barmiqi bilen pütken ikki taxtayni tapshurdi; ularda Perwerdigar taghda ot ichide silerge sözligen chaghda, jamaet yighilghan küni éytqan barliq sözler pütülgenidi.. ¹¹ We shundaq boldiki, qiriq kéche-kündüz ötüp, Perwerdigar manga ikki tash taxtay, yeni ehde taxtaylirini berdi. ¹² We Perwerdigar manga: «Ornungdin turghin, mushu yerdin chüshkin; chünki sen Misirdin chiqarghan xelqing özlirini bulghidi; ular tézla Men ulargha tapilghan yoldin chetnep özlirige quyma bir butni yasidi» dédi. ¹³ Perwerdigar manga söz qilip: «Men bu xelqni körüp yettim; mana, u boyni qattiq bir xelqtur.. ¹⁴ Méni toasma, Men ularni yoqitimen, ularning namini asmanning tégidin öchürüwétimen we shundaq qilip,

9:1-2 Chöl. 13:32,33

9:3 Qan. 4:24; Ibr. 12:29

9:5 Yar. 12:7; 13:15; 15:7; 17:8; 26:4; 28:13

9:7 Mis. 14:11; 16:2; 17:2; Chöl. 11:4

9:8 Mis. 32:4; Zeb. 106:19-21

9:9 Mis. 24:18; 34:28

9:10 «Öz barmiqi bilen pütken...» — ibraniy tilida «Xudaning barmiqi bilen pütken».

9:10 Mis. 31:18

9:13 Mis. 32:9; 33:3; 34:9; Qan. 10:16; 31:27; 2Pad. 17:14

séni ulardin chong we ulugh bir xelq qilimen» — dédi.

¹⁵ Men burulup, taghdin chüshtüm; tagh bolsa ot bilen yalqunlawatatti; ikki ehde taxtiyi ikki qolumda idi. ¹⁶ Men kördüm, mana siler Perwerdigar Xudayinglar aldida gunah qilipsiler; siler özünglar üçhün quyma bir mozayni yasapsiler; siler tézla Perwerdigar silerge tapilighan yoldin chetnep kétipsiler. ¹⁷ Men ikki taxtayni ikki qolumgha élip, chörüp tashlap, ularni köz aldinglarda chéqiwettim. ¹⁸ Siler Perwerdigarni ghezeplendürüp barliq ötküzgen gunahinglar, yeni Perwerdigarning neziride rezil bolghanni qilghininglar üçhün, yene awwalqidek Perwerdigar aldida yiqilip, qiriq kéche-kündüz düm yattim (men héch nerse yémidim, su ichmidim).

¹⁹ chünki men Perwerdigarning silerni yoqitidighan qattiq ghezipi hem qehridin qorqtum. Perwerdigar shu chaghdimu méning tilikimni anglidi. ²⁰ Perwerdigar Harundin ghezeplinip, unimu yoqatmaqchi boldi; men Harun üçhünmu dua qildim. ²¹ Men silerning gunahinglarni, yeni yasighan mozayni élip uni otta köydürdüm we uni yanjip kukum-talqan qilip éziwet-tim; uning topisini élip taghdin chüshidighan ériq süyige chéchiwettim. ²² (siler yene Taberah, Massah, Kibrot-Hattawahdimu Perwerdigarni ghezeplendürdünglar. ²³ Perwerdigar silerni Qadesh-Barnéadin Qanaangha mangdurmaqchi bolup silerge: «Chiqip, Men silerge teqdim qilghan zéminni igilenglar» — dégendimu, siler Uning sözige qarshi chiqip asiyliq qildinglar, ne Uninggha ishenmidinglar, ne awazigha héch qulaq salmidinglar. ²⁴ Men silerni tonughan künden tartip siler Perwerdigar Xudayinglarga asiyliq qilip keldinglar).

²⁵ Shuning bilen men ashu chaghda Perwerdigar aldida özümni yerge étip yene qiriq kéche-kündüz düm yattim; derweqe düm yattim; chünki Perwerdigar silerge qarap «ularni yoqiti-men» dégenidi. ²⁶ Shunga men Perwerdigargha dua qilip: «I Reb Perwerdigar, Sen Öz ulughlu-qung arqiliq Özüng üçhün hörlük bedili tölep sétiwalghan, Misirdin küchlük qolung bilen chiqarghan Öz xelqing bolghan mirasingni yoqatmighaysen; ²⁷ Öz qulliring Ibrahim, Ishaq we Yaqupni ésingde tutqaysen; bu xelqning bashbashtaqliqigha, ularning rezilliki yaki gunahigha qarimighaysen; ²⁸ bolmisa, sen bizni élip chiqqan shu zémindikiler: «Perwerdigar bu xelqni ulargha wede qilghan zéminni igileshke élip kirelmeydighanliqi üçhün we ulargha nepretlen-gini tüpeylidin ularni chöl-bayawanda yoqitishqa Misirdin chiqardi» — deydu.

²⁹ Qandaqla bolmisun, ular zor küchüng we uzartilghan biliking bilen Misirdin chiqarghan xel-qing we séning mirasingdur» — dédim.

Yéngi purset

10¹ Shu chaghda Perwerdigar manga: «Özüng üçhün awwalqidek ikki tash taxtayni oyup chiqip, taghqa yénimgha kel. Özüngge yaghachtin bir sanduq yasighin. ² Men bu taxtaylarga sen chéqiwetken awwalqi taxtaylardiki sözlerni yazimen; sen ularni sanduqqa qoyisen» — dédi.

³ Shuning bilen men akatsiye yaghichidin bir sanduq yasidim, awwalqidek ikki tash taxtay oyup chiqtim; ikki taxtayni qolumda kötürüp taghqa chiqtim. ⁴ Perwerdigar eslide ot ichidin

9:14 Mis. 32:10; Zeb. 106:23

9:18 «men héch nerse yémidim...» — ibraniiy tilida «men héch nanni yémidim...».

9:21 Mis. 32:20

9:22 Mis. 17:7; Chöl. 11:1,4,34

9:23 «Uning sözige qarshi chiqip...» — ibraniiy tilida: «Uning awazigha qarshi chiqip...».

9:23 Chöl. 13:3; 14:1

9:26 «Öz xelqing bolghan mirasing» — «Xudaning mirasi» mushu yerde Öz xelqini körsitidu. Mesilen, «Mis.» 34:9ni körüng.

9:26 Mis. 32:11; Chöl. 14:13

9:28 Mis. 32:12; Chöl. 14:16

10:1 Mis. 34:1

taghda jamaet yig'ilgan künde silerge éytqan shu on emrni awwalqi pütüktek taxtaylarga yazdi; Perwerdigar ularni manga tapshurdi.⁵ Men burulup taghdin chüshüp taxtaylarni özüm yasighan sanduqqa qoydum; Perwerdigar manga tapilighinidek ular téxi uningda turmaqta.

Chöl-bayawandiki seperning xatimisi

⁶ Shu chaghda Israillar Beerot-Bene-Yaakandin Moserahqa yol élip mangdi; Harun shu yerde öldi we shu yerde depne qilindi; uning oghli Eliazar uning ornini bésip kahinliq qildi.⁷ Israillar shu yerdin Gudgodahqa, andin Gudgodahdin Yotbatahqa seper qildi (Yotbatah ériq-éqini mol yerdur).⁸ Shu chaghda Perwerdigar ehde sanduqini kütürüşke, Perwerdigarning aldida xizmitide turup uning namida bext-beriket tileshke Lawiy qebilisini özige tallap ayridi. We bügünge qeder shundaq boluwatidu.⁹ Shunga Lawiy qebilisining Israil qérindashliri ichide né-siwisi yaki mirasi yoqtur; Perwerdigar uninggha éytqandek, Perwerdigar Özi uning mirasidur.¹⁰ Men emdi awwalqi künlerdikidek qiriq kéche-kündüz Perwerdigar aldida taghda turdum; Perwerdigar shu chaghdimu tilikimge qulaq saldi; u silerni yoqatmidi.¹¹ Perwerdigar manga: «Ornungdin tur, xelqni bashlap aldida yol alghin; shuning bilen ular Men ulargha teqdim qilishqa ata-bowilirigha qesem qilip wede qilghan zéminni igilesh üçün uninggha kirsun» — dédi.

Perwerdigarni söygin, xelqni söygin

¹²⁻¹³ Emdi, i Israil, Perwerdigar Xudaying sendin néme telep qilidu? — Haling yaxshi bolsun dep méning bügün silerge mushu tapilighanlirimdin bashqa nersini telep qilarmu? — Uning telep qilghini bolsa Perwerdigar Xudayingdin qorqup, Uning körsetken barliq yollirida méngip, Uni söyüp, pütkül qelbing we pütkül jéning bilen Perwerdigar Xudayingning xizmitide bolup, Perwerdigarning emrliri we belgilimilirini tutushtin ibaret emesmu?.

¹⁴ Mana, asmanlar we asmanlarning asmini Perwerdigar Xudayinggha mensuptur; yer yüzi we uningdiki hemme nersilermu Uninggha mensuptur.¹⁵ Halbuki, Perwerdigar peqet ata-bowilirlarning söyünüp, ularni söydi we shuning bilen bügünkidek barliq eller arisidin ata-bowilirlarning kéyinki neslini, yeni silerni tallidi.¹⁶ Shunga könglünglarni xetnilik qilinglar, boynunglarni yene qattiq qilmanglar..

¹⁷ Chünki Perwerdigar Xudayinglar xudalarning Xudasi, reblarning Rebbi, ulugh Ilah, Qudretlik we Dehshetlik Bolghuchi, insanlarning yüz-xatirisini qilmighuchi, héchqandaq parini almighuchidur;.¹⁸ U yétim-yésir we tul xotunlarning dewasini soraydu, musapirni söyüp uninggha yémek-ichmek we kiyim-kéчекni bergüchidur.¹⁹ Shunga silermu musapirni söyüshünglar kérek; chünki silermu Misir zéminida musapir idinglar.

²⁰ Sen Perwerdigar Xudayingdin qorqqin; sen Uning ibaditide bolghin, Uninggha baghlanghin we peqet Uning namidila qesem ichkin.²¹ U sen üçün öz közüng bilen körgen bu ulugh we dehshetlik ishlarni qilghan; U sen medhiyileydighan, séning Xudayingdur;²² ata-bowiliring

10:4 «on emr» — ibraniy tilida «on sözni».

10:6 Chöl. 20:28; 33:30,38

10:7 Chöl. 33:32,33

10:9 «Lawiy qebilisining... nésiwisi yaki mirasi yoqtur» — Qanaan zéminigha kirgendin kéyin Lawiylar we kahinlarning (bashqa qebililerningdek) shexsiy yer-zémin yaki sheherliri bolmaydu. Ulardiki herbir ailige Israillarning sheherliri ichidin birer turar jay bérilidu.

10:9 Chöl. 18:20-32; Qan. 18:1; Ez. 44:28

10:10 Qan. 9:18, 19

10:12-13 Qan. 6:5; Mat. 22:37; Luqa 10:27

10:14 Yar. 14:19; Zeb. 24:1; 115:16

10:16 Mis. 32:9; 33:3; 34:9; Qan. 9:13; Yer. 4:4

10:17 2Tar. 19:6, 7; Ayup 34:19; Ros. 10:34; Rim. 2:11; Gal. 2:6; Ef. 6:9; Kol. 3:25; 1Pét. 1:17; Weh. 17:14

10:18 «yétim-yésir» — ibraniy tilida «atisizlar».

10:20 Qan. 6:13; 13:4; Mat. 4:10; Luqa 4:8

jemi yetmish jan Misirgha chüshkenidi; we hazir Perwerdigar Xudaying séni asmandiki yul-tuzlardek köp qildi...

Xudagha itaetmen bolushning bext-berikiti

11¹ Emdi sen Perwerdigar Xudayingni söygin, Uning tapilighini, belgilimilirini, hökümlirini hem emrlirini izchil tutqin. ²⁻³ Shu ishlarni bugün ésinglarda tutunglar, chünki men Perwerdigar Xudayingning jaza-terbiyisi, ulughluqi, küchlük qoli we uzartilghan bilikini, Misir zéminida Misir padishahi Pirewnge hem uning pütkül zémini üstige körsetken möjizilik alametliri we qilghanlirini körmigen baliliringlarga sözlimeymen. ⁴ (chünki ular Perwerdigarning Misirning qoshuni, ularning atliri, ularning jeng harwilirigha qilghan ishliri, yeni Qizil Déngizning suliri bilen ularni gherq qilip, üzül-késil halak qilghanliqi). ⁵ Uning siler mushu yerge kelgüche silerge néme qilghanliqi, ⁶ Uning Rubenning ewladi, Éliabning oghulliri Datan we Abiramgha néme qilghanliqi, yeni pütün Israillar arisida yer yüzining aghzini qandaq échip ularni ailisidikiliri we chédirliri bilen qoshup barliq teelluqatiri bilen yutuwetkenlikini körmigenidi); ⁷ men belki silerge söz qilimen; chünki silerning közliringlar Perwerdigar qilghan barliq ulugh ishlarni kördi.

Wede qilinghan zéminning mol bayliqliri

⁸ Emdi, men silerge bugün tapilighan barliq emrlerni tutunglar; shundaq qilsanglar küchlinip, hazir ötüp igilimekchi bolghan zémingha kirip uni igileysiler ⁹ we Perwerdigar ata-bowiliringlarga qesem qilip ulargha hem ewladlirigha bérishke wede qilghan zéminda, yeni süt bilen hesel éqip turidighan munbet bir zéminda turup uzun ömür körisiler. ¹⁰ Chünki siler igileshke kiridighan shu zémin siler chiqqan Misir zéminidek emes; u yer bolsa, siler uninggha uruq chachqandin kéyin putunglar bilen sughiridighan köktatliqtek zémin idi; ¹¹ biraq siler igileshke ötidighan shu zémin bolsa tagh-jilghiliri bolghan bir zémindur; chünki Perwerdigar Xudayingning közliri yilning béshidin yilning axirighiche üzlüksiz uninggha tikilidu. ¹³ Shundaq boliduki, siler Perwerdigar Xudayinglarni söyüp, pütkül qelbinglar we pütkül jéninglar bilen uning ibaditide bolush üçün men silerge bugün tapilighan emrlerge köngül qoyup qulaq salsanglar, ¹⁴ U: «Men zémininglarga öz peslide yamghur, yeni deslepki we kéyinki yamghurlarni ata qilimen; shuning bilen ashliqliringlar, yéngi sharabinglar we zeytun méyinglarni yighalaysiler;» ¹⁵ Men shundaqla mal-waranliring üçün ot-chöp bérimen; sen yep-ichip toyunisen» — deydu.

Itaetmen bolush we balilargha terbiye bérishning bexti

¹⁶ Qelbinglar aldinip, bashqa ilahlarning qulluqigha kirip, ulargha choqunup ketmeslikinglar üçün özünglarga hézi bolunglar; ¹⁷ bolmisa, Perwerdigarning ghezipi silerge qozghilip,

10:22 «ata-bowiliring jemi yetmish jan Misirgha chüshkenidi...» — yaki «ata-bowiliring yetmish jan bilen Misirgha chüshkenidi...».

10:22 Yar. 15:5; 46:27; Mis. 1:5; Ros. 7:14

11:2-3 «shu ishlarni bugün ésinglarda tutunglar...» — ibraniiy tilida «shu ishlarni bugün bilinglarki...».

11:4 «...Perwerdigarning Misirning qoshuni,ni üzül-késil halak qilghanliqi» — ibraniiy tilida «Perwerdigarning Misirning qoshuni,ni ...taki bügünge qeder halak qilghanliqi» — bu ibare ularning tüptin halak qilinghanliqini tekitleydu.

11:6 Chöl. 16:31; 27:3; Zeb. 106:16-17

11:10 «putunglar bilen sughiridighan zémin» — Misirda étizlar (bügünge qeder) insanning puti bilen aylanduridighan bir xil addiy nasus bilen sughirilidu.

11:14 «deslepki we kéyinki yamghurlar» — «deslepki yamghurlar» 10-ayda yaghidu we tupraq yumshilishi bilen yer heydeshke andin uruq chéchishqa mumkin bolidu. «kéyinki yamghurlar» bolsa Qanaanda 3- yaki 4-ayda yéghip, etiyazliq ziraetlerni pishurush rolini oynaydu. Shunga herbir déhqan «kéyinki yamghur»gha teshnadur, ular uni bek qedirleydu.

11:16 Qan. 8:19

yamghur yagħmasliqi üçhün asmanlarni étiwétip yamghur yagħdurmaydu, tupraq mehsulat-lirini bermeydu we Perwerdigar silerge ata qilidighan munbet zémindin yoqitilsiler.

¹⁸ Siler méning bu sözlirimni qelbinglarga püküp jéninglarda saqlanglar, qolunglarga esletme-belge qilip téngiwélinglar, péshanenglerge qashqidek simwol qilip ornitiwélinglar;.

¹⁹ Siler ularni baliliringlarga ögitilsiler; öyde olturghininglarda, yolda méngiwatqininglarda, yatqininglarda we orundin qopqininglarda ular toghruluq sözlenglar; ²⁰ Ularни öyünglardiki késheklerge we derwaziliringlarga pütüp qoyunglar. ²¹ Shuning bilen silerning Perwerdigar ata-bowiliringlarga bérishke qesem qilip wede qilghan zéminda turidighan künliringlar we baliliringlarning künliri uzun bolidu, yer yüzidiki künliringlar asmanning künliridek bolidu..

²² Men bügünki künde silerge tapilighan bu pütkül emrni ixlas bilen tutsanglar, yeni Perwerdigar Xudayinglarni söyüp, uning barliq yollirida méngishinglar bilen uninggha baghlansanglar, ²³ undaқта Perwerdigar silerning köz aldinglarda bu barliq ellerni zémindin mehrum qilip heydeydu we siler özünglardin chong we küchlük ellerning teelluqatini igileysiler. ²⁴ Tapininglar dessigen herbir jay silerningki bolidu; chégranglar chöl-bayawandin tartip, Liwanghiche we Efrat deryasidin Ottura Déngizghiche bolidu... ²⁵ Héchkim aldinglarda turalmaydu; Perwerdigar Xudayinglar silerge éytqinidek, silerdin bolghan qorqunch we dehshetni siler dessigen barliq jaylar üstige salidu..

Musa «bext-beriket we lenet»ni Israilning aldigha qoyidu

²⁶ Mana, men bügün aldinglarga bext-beriket we lenetni qoyimen; ²⁷ Men silerge bügün tapilighan Perwerdigar Xudayinglarning emrlirige itaet qilsanglar, bext-beriket bolidu; ²⁸ Perwerdigar Xudayinglarning emrlirige itaet qilmisanglar, belki siler tonumighan bashqa ilahlarga egiship, men bügün tapilighan yoldin chetnep ketsenglar, silerge lenet chüshidu.

²⁹ Shundaқ qilishinglar kérekki, Perwerdigar Xudayinglar silerni siler igileshke kiridighan zémingha élip kirgendin kéyin, bext-beriketni Gerizim téghi üstide we lenetni Ebal téghi üstide turup jakarlaysiler... ³⁰ Bu tagħlar Iordan deryasining qarshi teripide, Gilgalning udulidiki Arabah tüzlenglikide turuwatqan Qanaaniylarning zéminda, meghrib yolining arqisida, Morehtiki dub derexlirige yéqin yerde emesmu?

³¹ Chünki siler Perwerdigar Xudayinglar silerge teqdim qiliwatqan zéminni igilesh üçhün uninggha kirishke Iordan deryasidin ötisiler; siler derweqe uni igileysiler we uningda olturaqlishisiler. ³² Siler men aldinglarga qoyghan bu barliq hökümler we belgilimilerge emel qilishqa köngül qoyunglar.

Xuda tallaydighan jayda, muqeddesxanida ibadet qilish

12 ¹ Ata-bowiliringlarning Xudasi bolghan Perwerdigar silerning igilishinglarga bérighan zéminda turgħanda, yer yüzidiki barliq künliringlarda köngül qoyup tutushunglar kérek bolghan belgilimiler hem hökümler mana munulardur: —

11:18 Qan. 6:6, 8

11:19 Qan. 4:9; 6:7

11:21 «yer yüzidiki künliringlar asmanning künliridek bolidu» — menisi belkim künlir köp hem bextlik bolidu, dégendek bolushi mumkin. Bashqa birneche xil terjimiliri uchrishi mumkin.

11:24 «Ottura Déngizghiche...» — ibraniy tilida «keyni déngizghiche...».

11:24 Ye. 1:3; 14:9

11:25 Mis. 23:27

11:29 «Gerizim téghi üstide... we .. Ebal téghi üstide turup jakarlaysiler» — ibraniy tilida «Gerizim téghi üstige... we .. Ebal téghi üstige qoyusiler». Bu yerlerde ehdidiki bext-beriketler we lenetler jakarlinidu hem tash üstige pütüldü. Mushu ishning tepsilatleri 27-28-bablarda we «Yeshua» 8:30-35de tépildü.

11:29 Qan. 27:12,13; Ye. 8:33

² Siler heydep chiqarghan ellarning éviz taghlar, döngler we herbir yéshil derex astidiki öz ilahlorining qulluqida bolghan ibadetgahlorini teltöküs yoqitishlar kérek; ³ Ularning qurbangahlorini buzunglar, but tüwrüklorini chéqinglar we asherahlorini ot bilen köydürüwétinglar; ilahlorining oyma mebudlorini késip tashlanglar; ularning isim-namlorinimu shu yerdin yoqitishlar kérek...

⁴ Siler Perwerdigar Xudayinglarning xizmitide ulardek qilmanglar, ⁵ belki Perwerdigar Xudayinglar Öz namini tiklesh üçün barliq qebililirlarning zéminlori arisidin tallighan, Öz turalghusi bolghan jayni izdenglar, shu yerge kélinglar; ⁶ shu yerge siler köydürme we inaqliq qatarliq qurbanliqlinglarni, mehsulatloringlardin ondin biri bolghan öshrilorni, qolunglardiki kötürme hediyeclerni, qesemge baghliq hediyeclerni, ixtiyari hediyeclerni we qoy-kala padilirlarningning tunji balilorini ekilisiler; ⁷ Siler ailengdikiler bilen qoshulup shu yerde Perwerdigar Xudayinglarning aldida ziyapet qilinglar, siler Perwerdigar Xudayinglar silerni beriketligin qol emgiklarning méwisidin shadlinisiler... ⁸ Siler biz бүгүн qilghinimizdek, yeni herbiringlar öz bilgininglarche qilghininglardek qilmasliqlinglar kérek; ⁹ Chünki Perwerdigar Xudayinglar silerge bérédighan aramliq hem mirasqa téxi yétip kelmidinglar.

¹⁰ Biraq siler Iordan deryasidin ötüp, Perwerdigar Xudayinglar silerge miras qilip bérédighan zémingha olturaqlashqandin kéyin, shundaqla u silerni etrapinglardiki barliq düşmenloringlardin qutquzup aram bergendin kéyin, siler tinch-aman turghanda, ¹¹ shu chaghda Perwerdigar Xudayinglar Öz namini qoyidighan bir jay bolidu; siler shu yerge köydürme we inaqliq qatarliq qurbanliqlinglarni, mehsulatloringlardin ondin biri bolghan öshrilorni, qolunglardiki kötürme hediyeclerni we Perwerdigargha atap qesem qilghan ésil hediyeclerni ekilisiler; ¹² we Perwerdigar Xudayinglar aldida shadlinisiler, yeni siler, oghul-qizliringlar, qul-dédeklinglar we siler bilen bir yerde turuwatqan Lawiylar (chünki ularning aranglarda héchqandaq nésiwisi yaki mirasi yoqtur) hemminglar shadlinisiler...

¹³ Sen köydürme qurbanliqliringni udul kelgen jaylarda qilmasliq üçün köngül qoyghin; ¹⁴ Peqet Perwerdigar hemme qebililiringning zéminlori arisidin tallighan jayda köydürme qurbanliqliringni qil we shu jayda méning sanga barliq tapilighiningha emel qil.

¹⁵ Halbuki, sen könglüng tartqiniche Perwerdigar Xudaying séni beriketligini boyiche sheher-yéziliringda halal haywanlarni soyup (xuddi jeren yaki kéyik göshidin yégenge oxshash), gösh yéseng bolidu; meyli pak, meyli napak kishiler bolsun ularning göshini yése bolidu... ¹⁶ Siler peqet uni qéni bilen qoshup yémesliklinglar kérek; siler qénini su tökkendek yerge töküwétinglar kérek... ¹⁷ Sen ashliqtin, yéngi sharabtin, zeytun méyidin ondin biri bolghan öshrilingni yaki kala-qoy padilirlarningning tunji balilorini, yaki qesemge baghliq hediyecloringni, ixtiyari hediyecloringni yaki qolungdiki kötürme hediyecloringni sheher-yéziliringda yémeslikling kérek; ¹⁸ belki bularni Perwerdigar Xudaying aldida, Perwerdigar Xudaying tallaydighan jayda yéyishing kérek, yeni sen, oghlung, qizing, qul-dédiking we sen bilen bir yerde turuwatqan Lawiylar birge yéseng bolidu; we sen Perwerdigar Xudaying aldida emgiklingning barliq méwi-

12:2 Mis. 34:12,13; Qan. 7:5

12:3 Hak. 2:2

12:5 2Tar. 7:12

12:7 «qol emgiklarning méwisidin...» — ibranij tilida «qolunglardiki oqettin...»

12:11 IPad. 8:29

12:12 «siler bilen bir yerde turuwatqan...» — ibranij tilida «derwaziliring ichide turuwatqan» dégen söz bilen ipadiliniidu.

12:12 Chöl. 18:20; Qan. 10:9; 18:1

12:15 «sheher-yézaglarda...» — ibranij tilida «derwaziliringlar ichide» dégen sözler bilen ipadiliniidu.

12:16 Yar. 9:4; Law. 7:26; 17:10; Qan. 15:23

12:17 «sheher-yézaglarda turghan» — ibranij tilida «derwaziliringlar ichide turghan» dégen sözler bilen ipadiliniidu.

sidin shadlinisen..¹⁹ Özüngge hézi bolghinki, sen zéminda turghan barliq künliringde Lawiylar-din waz kechmesliking kérek.

Qanni yémeslik kérek

²⁰ Perwerdigar Xudaying sanga wede qilghandek chéqraliringni kéngeytkende, sen könglüng tartip: «gösh yeymen» déseng, sen könglüngning tartqiniche gösh yéseng bolidu..²¹ Eger Perwerdigar Xudayinglar Öz namini qoyushqa tallaydighan jay sendin bek yiraq bolsa, sen Perwerdigar sanga teqdim qilghan kala-qoylardin élip soyisen; men sanga tapilighandek ularni soyisen we sheher-yéziliring ichide könglüng tartqiniche boghuzlap yeysen..²² Jeren yaki kéyik yégendek ularni yeysen; meyli pak meyli napak kishiler bolsun uning göshidin yése bolidu..²³ Peqet shuningdin hézi bolghinki, ularning qénini yéme; chünki jan dégen qandidur; sen göshni jan bilen qoshup yémesliking kérek..²⁴ Sen qanni yémesliking kérek; belki uni suni yerge tökkendek yerge töküwet..²⁵ Sen uni yémesliking kérek; shundaq qilsang haling we sendin kéyinki baliliringning hali yaxshi bolidu; chünki sen Perwerdigarning neziride durus bolghanni qilghan bolisen.

²⁶ Biraq sendiki Perwerdigargha atighan we qesemge baghliq nersilerni bolsa, sen ularni élip Perwerdigar tallaydighan jaygha apirisen; ²⁷ sen shu yerde Perwerdigar Xudayingning qurbangahi üstide köydürme qurbanliqliringni, gösh bilen qénini sunghin; bashqa qurbanliqliringning qéninimu Perwerdigar Xudayingning qurbangahi üstide quyghin we göshini yégin.

²⁸ Men sanga tapilighan bu barliq sözlerge qulaq sélip köngül bölgin. Shundaq qilsang, Perwerdigar Xudayinglarning neziride yaxshi we durus bolghanni qilghan bolisen we öz haling we sendin kéyinki ewladliringning hali yaxshi bolidu.

Butlarning yirginchliki

²⁹ Perwerdigar Xudaying sen baridighan yerdiki ellerning zéminini igilishing üçün ularni séning aldingda yoqitidu. Shu chaghda, sen ularning zéminini igilep shu yerde turghiningda, ³⁰ Shu eller aldingda yoqitilghandin kéyin, ularning izidin méngishqa éziqturulmasliqing üçün özüngge hézi bol we: — «Bu eller öz ilahlirining ibaditini qandaq tutqan bolghiydi? Menmu shundaq qilib baqaychu!» dep ularning ilahlirini héch izdime. ³¹ Sen Perwerdigar Xudayingning xizmitide bolghiningda qet'iy ularning yoli boyiche ish tutmasliqing kérek; chünki néme ish Perwerdigargha yirginchlik bolsa, néme ish Uninggha nepretlik bolsa, ular öz ilahliri üçün shu ishlarni qilghan; ular hetta öz oghullirini we qizlirini ilahlirigha atap otta köydürüp kelgen.

Butpereslik we saxta peyghemberler

³² Men silerge tapilighanliki emellerge emel qilishqa köngül bölünglar; uninggha héch néme qoshmanglar, uningdin héch nersini chiqiriwetmenglar..

13¹ Eger aranglardin peyghember yaki chüsh körgüchi chiqip, silerge melum bir möjizilik alamet yaki karametni körsitip bérey dése ² we u silerge aldin'ala dégen möjizilik alamet yaki karamet emelge ashurulsa, emma shuning bilen munasiwetlik «bashqa ilahlargha (yeni siler tonumighan ilahlargha) egisheyli» we «ularning qulluqida bolayli» dése, ³ shu peyghember

12:18 «sen bilen bir yerde turuwatqan» — ibranij tilida «derwaziliring ichide turuwatqan» dégen söz bilen ipadiliniidu. «emgikingning barliq méwisidin...» — ibranij tilida «qolunglardiki barliq oqettin...»

12:20 Yar. 9:4; Law. 7:26; 17:10; Qan. 15:23

12:21 «sheher-yéziliringlar ichide» — ibranij tilida «derwaziliringlar ichide» dégen sözler bilen ipadiliniidu.

12:32 Qan. 4:2; Pend. 30:6; Weh. 22:18

yaki chüsh körgüchining sözlirige qulaq salmanglar; chunki shu tapta Perwerdigar Xudayinglar silerning uni, yeni Perwerdigar Xudayinglarni pütün qelbinglar we pütün jéninglar bilen söyidighan-söymeydighininglarni bilish üçün sinawatqan bolidu.

⁴ Siler Perwerdigar Xudayinglarga egiship méngishinglar kérek; siler Uningdin qorqunglar, emrlirini tutunglar, Uning awazigha qulaq sélinglar; siler Uning xizmitide bolup Uninggha baghlininglar. ⁵ Shu peyghember yaki chüsh körgüchi bolsa ölümgé mehkum qilinishi kérek; chunki u silerni Misir zéminidin qutquzup chiqarghan, yeni «qulluq makani»din hörlük bedili tölep qutquzghan Perwerdigar Xudayinglarga asiqliq qilishni qutratti, shundaqla Perwerdigar Xudayinglar séni méngishqa emr qilghan yoldin éziqturushqa urundi; siler mushundaq rezillikni aranglardin yoqitishinglar kérek..

ailining ichide peyda bolghan saxta peyghemberler

⁶⁻⁷ Qérindishing, meyli anangning oghli yaki öz oghlung yaki qizing, jan-jigiring bolghan ayal-ing yaki jan dostung astirtin séni azdurmaqchi bolup: «Barayli, bashqa ilahlarning qulluqigha kireyli» dése, yeni özüng yaki ata-bowiliring héch tonumaydighan, etrapingdiki ellerning ilah-liri bolsun, yéqin bolsun, yiraq bolsun, hetta yer yüzining bu chétida yaki u chétida bolsun, shularning qulluqigha kireyli dése, ⁸ undaqa sen uninggha qoshulma yaki uninggha qulaq sal-ma; sen uni héch ayima, uninggha rehim qilma we uning gunahini héch yoshurma; ⁹ qandaqla bolmisun, uni öltürgin; uni öltürüşke tunji qol salghuchi sen bol, andin barliq xelqning qolliri egiship shundaq qilsun. ¹⁰ U séni Misir zéminidin, «qulluq makani»din qutquzup chiqarghan Perwerdigar Xudayingni tashlashqa éziqturmaqchi boldi, shunga sen uni öltürüşhüng, chal-ma-késeq qilishing kérek; ¹¹ Shuning bilen pütkül Israil anglaydu, qorqidu, shuningdin kéyin yene shundaq rezil ishni aranglarda qilmaydu..

Melum yurttikiler topliship qilghan butpereslikning jazasi

¹²⁻¹³ Eger Perwerdigar Xudaying olturaqlishishqa sanga teqdim qilghan melum bir sheherde: «Arimizdin bezi rezil ademler chiqip: «Barayli, bashqa ilahlarning qulluqida bolayli» dep si-ler héch tonumaydighan ilahlarga egishishke öz shehiridikilerni éziqturdi» dégen xewerni anglisang, ¹⁴ shu haman tekshürüp sürüshte qil; rast bolsa, derweqe bu yirinchlik ish aranglar-da yüz bergenlikni ispatlanghan bolsa, ¹⁵ undaqa sen shu sheherdikilerni qilich bilen öltürüp, bu sheherni we uning ichidiki barliq nersilerni, jümlidin mal-waranlirini teltöküs halak qili-wet. ¹⁶ Uningdiki barliq oljini otturidiki chong meydangha yighip, shu sheherni barliq oljisi bilen qoshup Perwerdigar Xudayinggha atalghan köydürme qurbanliqtek ot bilen köydürüwet; u menggüge xarabilik bolidu — qaytidin qurulmasliqi kérek. ¹⁷ Teltöküs halaketke békitilgen héchbir nerse qolunggha chaplashmisun; shundaq qilsang Perwerdigar ghezipidin yénip sanga rehim körsitidu; U sanga ichini aghritip, ata-bowiliringgha qesem qilghandek séni köpeytidu. ¹⁸ Sen men бүгүн tapilghan Perwerdigar Xudayingning barliq emrlirini tutup, uning neziride durus bolghanni qilish üçün awazigha qulaq salsang, haling shundaq yaxshi bolidu.

13:4 Qan. 10:20

13:5 Qan. 18:20; Yer. 14:15

13:6-7 «jan-jigiring bolghan ayal-ing» — ibraniy tilida «quchiyingdiki ayal-ing».

13:6-7 Qan. 17:2

13:8 «sen uni héch ayima...» — ibraniy tilida «közüng ularni héch ayimisun...».

13:9 Qan. 17:7

13:11 Qan. 17:13

13:12-13 «bezi rezil ademler...» — ibraniy tilida «béial (Iblis)ning bezi baliliri...».

Perwerdigar aldidiki halalliq we haramliq — halal we haram janiwarlar

14¹ Siler Perwerdigar Xudayinglarning perzentliridursiler; ölgenler üçhün bedininglarni héch kesmeslikinglar kérek we yaki manglay chéchinglarni qirip taqir qilmasliqinglar kérek;...² chünki sen Perwerdigar Xudayinggha atalghan muqeddes bir xelqtursen; Perwerdigar yer yüzidiki barliq xelqler arisidin Özining alahide göhiri bolghan bir xelq bolushi üçhün séni tallighandur..³ Sen héchqandaq yirginchlik nersini yémesliking kérek.

⁴ Töwendikiler siler yéyishke bolidighan haywanlar: — kala, qoy, öchke;...⁵ kéyik, jeren, bugha, yawa öchke, ahu, böken, yawa qoy, ⁶ shundaqla haywanlar ichide tuyaqliri pütünley achimaq (tuyaqliri pütünley yériq) hem köshigüchi haywanlarning herxilini yésenglar bolidu..⁷ Lékin, köshigüchi yaki achimaq tuyaqliq haywanlardin töwendikilerni yémeslikinglar kérek: Töge, toshqan we sughur (chünki ular köshigüchi bolghini bilen tuyiqi achimaq emestur. Shunga ular silerge haram bolidu)..

⁸ Choshqa bolsa tuyaqliri achimaq bolghini bilen köshimigini üçhün silerge haram bolidu. Shundaq haywanlarning göshini yémeslikinglar kérek we hem ölüklirige tegmeslikinglar kérek.

⁹ Suda yashaydighan janiwarlardin töwendikilerni yéyishke bolidu: — sudiki janiwarlardin qaniti we qasiraqliri bolghanlarni yéyishke bolidu, ¹⁰ lékin qaniti we qasiraqliri bolmighanlarni yémeslikinglar kérek; ular silerge nisbeten haram bolidu.

¹¹ Barliq halal qushlarni yésenglar bolidu; ¹² biraq töwendiki uchar-qanatlarini yémeslikinglar kérek: yeni bürküt, tapqush-ghéchirlar, déngiz bürküti, ¹³ qarlighach quyruqluq sar, lachin, qorultaz-tapqushlar we ularning xilliri, ¹⁴ hemme qagha-qozghunlar we ularning xilliri, ¹⁵ müshükyapilaq, tögiquş, chayka, sar we ularning xilliri, ¹⁶ huwqush, ibis, aq qu, ¹⁷ saqiyqush, béliq'alghuch, qarna, ¹⁸ leyalek, turna we uning xilliri, höpüp bilen shepereng dégenler silerge haram sanalsun..¹⁹ Herbir qanatliq ömüligüchi hasharetler bolsa silerge nisbeten haram bolidu; ularni yémeslikinglar kérek..

²⁰ Siler barliq halal qushlarni yésenglar bolidu.

²¹ Siler héchqandaq ölük janwarni yémeslikinglar kérek; siler undaq nersini sheher-yézanglar ichide turuwatqan musapirlargha béringlar; ular uningdin yése bolidu yaki uni yat elliklerke sétiwetsimu bolidu; chünki sen Perwerdigar Xudayinggha atalghan muqeddes bir xelqtursen. Sen oghlaqni anisining sütide qaynitip pishursang bolmaydu..

14:1 «ölgenler üçhün ... manglay chéchinglarni qirip taqir qilmasliqinglar kérek» — butperes Qanaaniylar arisida shundaq örp-adetler köp idi.

14:1 Law. 19:27,28; 21:5

14:2 Qan. 7:6; 26:18

14:4 Law. 11:2

14:6 «köshigüchi haywanlar» — mushu yerde ikki-üch ashqazini bar haywanlarnila emes, belki yene ozuqni yumshaq chaynaydighan barliq haywanlarni öz ichige alidu.

14:7 «sughur» — yaki «sichqan» — taghlarda yashaydighan kichik bir haywan.

14:12 «tapqush-ghéchirlar» — ibraniy tilida «ustixan chaqquchi qush». Yeni bir terjimisi «béliq'alghuch».

14:16 «huwqush» — yaki «kichik huwqush». «aq qu» — ibraniy tilidin buning qandaq qush ikenlikini bilish tes.

14:17 «saqiyqush» — saqiyqush yaki «sugha sünggüchi». Ibraniy tilidin buning qandaq qush ikenlikini bilish tes. «qarna» — yaki «qotan».

14:18 «turna» — yaki «qotan». «leyalek, turna ... dégenler silerge haram sanalsun» — bu halal we haram nersiler toghruluq «Lawiylar»diki «qoshumche söz»imizni körüng.

14:19 «Herbir qanatliq ömüligüchi hasharetler ... ularni yémeslikinglar kérek» — bu tizimlikteki qushlarning köpinchisining ibraniy tilidiki nami Tewratta peqet bir-ikki qétim körüngen bolghachqa, ularning qaysi qushlar ikenlikini toptoghra békitish bezide mumkin bolmaydu. Halbuki, ularning umumiy tipliri, shühbisizki, terjimimizdek bolidu.

14:21 «sheher-yézanglar ichide» — ibraniy tilida «derwaziliringlar ichide» dégen sözler bilen ipadiliniidu. «oghlaqni anisining sütide qaynitip pishursang bolmaydu» — bu emr belkim etrapniki butperes xelqlerning melum örp-aditige egeshmeslik kéreklikini körsitishi mumkin. Bu toghruluq yene «Lawiylar»diki «qoshumche söz»imizni körüng.

14:21 Mis. 23:19; 34:26

«Qanun sherhi»

Perwerdigargha béghishlash

²² Sen jezmen her yili étizdiki hemme tériqchiliq mehsulatliringning ondin birini ayrishig kérek; ²³ sen shularni, yeni ashliqing, yéngi sharabing, zeytun méyingning ondin birini Perwerdigar Xudayingning aldida, yeni U Öz namini qaldurushqa tallaydighan jayda ye, shundaqla kala-qoy padiliridin ayrilghan tunji balilirini shu yerde ye; shundaq qilsang Perwerdigar Xudayingdin daim qorqushni öginisen..

²⁴ We Perwerdigar Xudaying séni beriketligende, U Öz namini qaldurushqa tallighan shu jay sendin intayin yiraq bolup, mehsulatliringni shu yerge apiralmighudek bolsang, ²⁵ sen shu chaghda uni pulgha sétip, pulni qolunggha téngip, Perwerdigar Xudaying tallighan jaygha barghin we ²⁶ we könglüng néme tartsa, meyli kala, qoy, mey-sharab, muselles bolsun, yaki shuningdek könglüng tartqan herqandaq nersini shu pulgha alsang bolidu; andin sen we öyüngdikiler shu yerde uningdin yep-ichip, Perwerdigar Xudaying aldida shad-xuram bolisiler..

²⁷ Sheher-yéziliringda turuwatqan Lawiylarni untumasliqing kérek, chünki aranglarda uning héchqandaq nésiwisi yaki mirasi yoq..²⁸ Her üç yilning axirida sen shu yildiki mehsulatliringdin ondin birini öshre qilip chiqar; sen uni sheher-yéziliring ichide topila; ²⁹ shuning bilen Lawiylar (chünki aranglarda uning héchqandaq nésiwisi yaki mirasi yoq), musapir, yétim-yésirler we tul xotunlar kélip uningdin yep toyunsun; shundaq qilsang Perwerdigar Xudaying qolungdiki barliq méwini beriketleydu.

Qerzlerdin xalas qilish

15 ¹ Herbir yette yilning axirida sen bir «xalas qilish»ni jakarlighin..² Bu «xalas qilish» mundaq bolidu: — barliq qerz igiliri qoshnisigha bergen qerzni kechürüm qilishi kérek; uni qoshnisidin yaki qérindishidin telep qilmasliqi kérek; chünki Perwerdigar aldida bir «xalas qilish» jakarlandi..³ Chetelliktn bolsa telep qilishqa bolidu; lékin qérindishingda bolghan qerzni kechürüm qilishing kérek.

⁴ Halbuki, aranglarda hajetmenler bolmaydu; chünki Perwerdigar Xudaying silerge miras bolush üçün igilishinglarga béridighan shu zéminda turghiningda séni ziyade beriketleydu;

⁵ Peqet siler Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaa sélip, men silerge бүгүн tapilighan bu pütün emрге emel qilishqa köngül bölsenglar shundaq bolidu. ⁶ Chünki Perwerdigar Xudaying sanga wede qilghandek u séni beriketleydu; sen köp ellerge kapaetlik élip qerz bérisen, lékin ulardin qerz almaysen; sen köp eller üstige höküm sürisen, lékin ular üstüngdin höküm sürmeydu.

Séxiy bolunglar!

⁷ Perwerdigar Xudaying sanga béridighan zéminda sheher-yézanlar ichide turuwatqan qérindashliring arisidin kembeghel bir adem bolsa, sen uninggha könglüngni qattiq qilma yaki hajiti chüshken qérindishinggha qolungni yumuwalma; ⁸ sen belki séxiyliq bilen uninggha qolungni ochuq qil we uningda néme kem bolsa choqum hajitidin chiqip uninggha örne bérir tur.

⁹ Könglüngde namrat qérindishingdin aghrinip: Yettinchi yil, yeni «xalas yili» yéqinlashti, dep rezil oyda bolushtin, uninggha héch nerse bermesliktn hézi bol; shundaq bolup qalsa u séning

14:23 Qan. 12:17,18

14:26 Mat. 21:12

14:27 «Sheher-yéziliringda» — ibraniy tilida «Derwaziliring ichide» dégen söz bilen ipadiliniidu.

14:27 Chöl. 18:20, 24; Qan. 10:9; 12:12; 18:1, 2; 26:12

14:28 «sheher-yéziliring ichide» — ibraniy tilida «derwaziliring ichide» dégen söz bilen ipadiliniidu.

15:1 Mis. 21:2; Yer. 34:14

15:2 «... Perwerdigar aldida bir «xalas qilish» jakarlandi» — bezi alimlar bu «xalas qilish» dégenning menisi, qerz igiliri yette yil ichide qerzdarlardin qerzni sorimasliqi kérek; lékin yettinchi yildin kéyin qerzlerni qayttidin sorashqa bolidu, dep békitilgen, dep qaraydu.

15:7 «sheher-yézanlar ichide» — ibraniy tilida «derwaziliringlar ichide» dégen sözler bilen ipadiliniidu.

toghrangda Perwerdigargha peryad köttürüshi bilen bu ish sanga gunah hésablinidu...¹⁰ Sen choqum uninggha séxiyliq bilen bergin; uninggha berginingde könglüngde narazi bolma; chünki bu ish üçün Perwerdigar Xudaying séni barliq ishliringda we qolungdiki barliq emgikingde beriketleydu...¹¹ Chünki kembegheller zémindin yoqap ketmeydu; shunga men sanga: «Sen séxiyliq bilen zémindiki qérindishinggha, yeni séning namratliringgha we hajatmenliringge qolungni achqin» — dep tapilidim.

Qullarni qoyuwétish

¹² Séning qérindishing, meyli ibraniy er yaki ibraniy ayal bolsun sanga sétilghan bolsa, u alte yil qulluqungda bolidu, andin yettinchi yilida sen uni özüngdin xalas qilip qoyuwet...¹³ Uni qoyuwetkende quruq qol qoyuwetseng bolmaydu; ¹⁴ sen choqum qoyliringdin, xamingdin we sharab kölhikingdin teqdim qilishing kérek; Perwerdigar Xudaying séni beriketligini boyiche sen uninggha ber. ¹⁵ Séning eslide Misir zéminida qul bolghanliqingni, shuningdek Perwerdigar Xudaying séni hörlük bedili tölep qutquzghanliqini yadingda tut; shunga men bügün bu ishni sanga tapilidim.

¹⁶ Halbuki, shu qulung sanga: «men sendin ketmeymen» dése (chünki u séni we ailengdikilerni söyidu, séning bilen hali yaxshi bolidu) ¹⁷ — shu chaghda sen bigizni élip uning quligini ishikte tesh. Shuning bilen u menggüge séning qulung bolidu. Shuningdek dédikinggimu shundaq muamile qilghin.

¹⁸ Qulungni yéningdin qoyuwétish sanga éghir kelmisun; chünki u qulluqungda alte yil bolghachqa, qimmiti medikarningkidin ikki hesse artuq bolidu; uni qoyuwetseng Perwerdigar Xudaying barliq ishliringda séni beriketleydu.

Xudagha eng ésilni béghishlash

¹⁹ Kaliliring we qoyliring arisida tughulghan barliq tunji erkek mozay-qoziliringni Perwerdigar Xudayinggha ata; kaliliringning tunjisini héchqandaq emgekke salma, qoyliringning tunjisini qirqima...²⁰ Sen we öyüngdikiler her yili shu mélingni Perwerdigar Xudaying aldida, Perwerdigar tallaydighan jayda yenglar. ²¹ Biraq shu haywanlarning bir yeri méyip bolsa, meyli u mejruh, kor yaki uningda herqandaq nuqsan bolsa, uni Perwerdigar Xudayinggha qurbanliq qilmasliqing kérek...²² Belki uni sheher-yézanglar ichide yéseng bolidu; kishiler meyli pak yaki napak bolsun, uni jeren yaki kéyikni yégendek yése bolidu...²³ Peqet sen uning qénini yéme; qénini suni yerge tökkende töküwet.

15:9 «...namrat qérindishingdin aghrinip» — ibraniy tilida «namrat qérindishinggha közüngni rezil qilip» dégen sözler bilen ipadiliniidu.

15:10 Mat. 5:42; Luqa 6:35

15:11 Mat. 26:11; Yuh. 12:8

15:12 Mis. 21:2; Yer. 34:14

15:17 Mis. 21:6

15:18 «qimmiti medikarningkidin ikki hesse artuq bolidu» — qul herkünü igisi üçün ishleydighan waqit medikar ishligen waqitning ikki hessidin köp bolushi mumkin; chünki qul kéche-kündüz xojayinning buyruqi astida turushi kérek.

15:19 Mis. 13:2; 22:29; 34:19; Law. 27:26; Chöl. 3:13

15:21 Law. 22:20; Qan. 17:1

15:22 «sheher-yézanglar ichide» — ibraniy tilida «derwaziliring ichide» dégen söz bilen ipadiliniidu.

15:23 Qan. 12:16,23

«Qanun sherhi»

«Ötöp kétish héyti» we «pétir nan héyti»

16¹ Abib éyini alahide ésingde tut we ötöp kétish héytini Perwerdigar Xudayinggga atap tebrikligin; chünki Perwerdigar Xudaying séni Abib éyida Misirdin kéchide chiqarghan...

² Sen «ötöp kétish héyti»ning mélini (meyli qoy yaki kala padisidin bolsun) Perwerdigar Xudaying tallap bekítidighan jayda uninggha atap qurbanliq qilghin; ³ shundaqla sen héchqandaq boldurulghan nanni yémesliking kérek; sen uning bilen yette kün pétir nan, yeni «külpet néni»ni yéyishing kérek; chünki sen Misir zéminidin aldirashliqta chiqting; shuning bilen sen ömrüngning barliq künliride Misir zéminidin chiqqan shu künni yadingda tutqaysen...

⁴ Yette kün chégraliring ichide, öyüngde héchqandaq échitqu tépilmisun; sen birinchi küni kechte qilghan qurbanliq göshlerni etigenge qaldurmasliqing kérek...

⁵ Sen ötöp kétish héyti qurbanliqini Perwerdigar Xudaying sanga teqdim qilidighan sheher-yéziliringning herqandiqida qilsang bolmaydu; ⁶ belki ötöp kétish héyti qurbanliqini sen Perwerdigar Xudaying Öz namini turghuzush üçün tallaydighan jaydila qil; uni kechqurun, kün pétish waqtida, yeni Misirdin chiqqandiki waqitqa oxshash waqitqa qilisen. ⁷ Uni Perwerdigar Xudaying tallaydighan jayda pishurup yégin; andin etigende chédirliringgha qaytsang bolidu.

⁸ Sen alte kün pétir nan yeysen; yettinchi küni Perwerdigar Xudaying aldida tentenilik sorun küni bolidu; sen héchqandaq ish-emgek qilmaysen.

«Heptiler héyti»

⁹ Andin yette heptini sanaysen; ashliqqa orghaq salghandin bashlap yette heptini sanashqa bashlaysen; ¹⁰ andin sen «heptiler héyti»ni Perwerdigar Xudaying aldida qolungdiki ixtiyariy hediye bilen ötküzisen; Perwerdigar Xudaying sanga beriketliginige qarap uni ixtiyaren sunisen. ¹¹ Shuning bilen sen Perwerdigar Xudaying aldida, U Öz namini turghuzushqa tallaydighan jayda shadlinisen; sen özüng, oghlung, qizing, qulung, dédiking, sen bilen bir yerde turuwatqan Lawiy-lar, aranglardiki musapirlar, yétim-yésirler we tul xotunlar shadlinisiler. ¹² Sen shuning bilen eslide Misirda qul bolghanliqingni ésingge keltürüp, bu barliq belgilimilerni tutup emel qilghin.

¹³⁻¹⁴ Sen «kepiler héyti»ni yette kün ötküzisen; sen xaman we sharab kölchikingni yighqan chéghingda, oghlung, qizing, qulung, dédiking, sheher derwazisi ichide turidighan Lawiylar, musapirlar, yétim-yésirler we tul xotunlar shu héytta shadlinisiler. ¹⁵ Perwerdigar tallaydighan jayda sen yette kün Perwerdigar Xudaying aldida héyt ötküzisen; chünki Perwerdigar Xudaying barliq mehsulatliringda, qolung qilghan ishlarda séni beriketleydu we sen derweqe pütünley shadlinisen.

¹⁶ Yilda üç qétim, pétir nan héyti, heptiler héyti we kepiler héytida séning barliq erkekliring Perwerdigar Xudaying aldida, u tallaydighan jayda hazir bolushi kérek; ular Perwerdigar aldida quruq qol hazir bolsa bolmaydu; ¹⁷ belki Perwerdigar Xudayingning sanga teqdim qilghan berikiti boyiche herbiri qolidin kélisiche sunsun.

16:1 «Abib yaki «Nisan» éyi» — Xuda ibraniylargha tapshurghan kaléndarning birinchi éyi. «Mis.» 12-babni körüng. «ötöp kétish héyti» — ibraniiy tilida «pesax» yaki «pasxa» dégen söz bilen bildürüldü.

16:1 Mis. 12:2; Law. 23:5; Chöl. 9:1; 28:16

16:3 Mis. 12:19; 34:18

16:4 Mis. 12:10, 13:7, 23:18, 34:25

16:9 «ashliq» — mushu yerde arpini körsitidu.

16:9 Mis. 23:16; Law. 23:15; Chöl. 28:26

16:13-14 Mis. 23:16; Law. 23:34

16:16 Mis. 23:15, 17; 34:23

«Qanun sherhi»

Adalet yürgüzüş

¹⁸ Xelqning üstidin adalet yürgüzüp adil höküm chiqirish üçün, sen Perwerdigar Xudaying sanga teqdim qilidighan barliq sheher-yéziliring ichide herbir qebilide soraqchi we emeldarlarni békítishing kérek. ¹⁹ Adaletni burmilisang bolmaydu; ademlerge yüz-xatire qilsang bolmaydu; para alsang bolmaydu; para bolsa aqilanilerning közlrini kor qilidu hem adillarning sözlirini burmilaydu. ²⁰ Sen mutleq adaletni izdishing kérek; shundaq qilsang hayat körisen hemde Perwerdigar Xudaying sanga teqdim qilidighan zéminni igileysen.

Herqandaq butperesliktin yiraq turush

²¹ Sen özüng üçün yasaydighan Perwerdigar Xudayingning qurbangahining etrapigha «ashe-rah» buti qilinidighan héchqandaq derex tikmesliking kérek. ²² we özüng üçün héchqandaq but tüwrüki tiklimesliking kérek; undaq nersiler Perwerdigar Xudayinggha yirginchliktur.

17¹ Perwerdigar Xudayinggha herqandaq nuqsani yaki bashqa kemchiliki bolghan kala yaki qoyni qurbanliq süpitide sunmasliqing kérek; chünki undaq qilish Perwerdigar Xudayinggha yirginchliktur.

²⁻³ Perwerdigar Xudaying sanga teqdim qilidighan sheher-yézing ichide er bolsun, ayal bolsun, birsining Perwerdigar Xudayingning aldida birer rezil ishni qilghanliqi — Uning ehdisige xilapliq qilghanliqi, bashqa ilahlargha (mesilen, Men sanga ibadet qilishqa men'i qilghan quyash, ay yaki pütkül samawi qoshun bolghan yultuzlarga), ibadet qilip ulargha bash urghanliqi bayqalsa, ⁴ — shundaq bir ishtin xewer tapqan yaki uni anglighan bolsang, undaqta sen estayidilliqliq bilen sürüştürgin; bu ish ispatlinip rast chiqsa, derweqe Israilda shundaq yirginchlik ish qilinghan bolsa, ⁵ sen shu rezil ishni qilghan er yaki ayalni derwaziliringgha élip chiqip, shu er yaki ayalni ölümge mehkum qilip chalma-késeq qilishing kérek. ⁶ Birsini ölümge mehkum qilish üçün ikki-üch guwahchining sözliri bolushi kérek. Birsini birla guwahchining sözi bilen öltürüshke bolmaydu. ⁷ Öltürüldighanda awwal guwahchilar qol salsun, andin barliq xelq qol salsun; shundaq qilsanglar siler rezillikni aranglardin heydiwétisiler.

Aliy sot

⁸ Sheher-yézanglarda höküm chiqirishqa sanga tes kélidighan bir ish chiqsa, meyli xun dewasi, heq-telep dewasi yaki zorawanliq dewasida, herqandaq talash-tartish bolsa ornunglardin turup Perwerdigar Xudaying tallaydighan jaygha béringlar. ⁹ Siler Lawiy kahinlarning we shu chaghda bolidighan soraqchi begning yénigha barisiler we ulardin höküm soraysiler; ular siler üçün höküm chiqiridu. ¹⁰ Siler Perwerdigar tallaydighan ashu yerde turghanlarning silerge

16:18 «sheher-yézanglar ichide» — ibranij tilida «derwaziliringlar ichide» dégen sözler bilen ipadiliniidu.

16:19 Mis. 23:8; Law. 19:15; Qan. 1:17

16:21 «ashe-rah buti» — belkim butpereslikke béghishlangan derexliklerdur. Derexler belkim ayal but sheklide oyulghan yaki neqishlengen bolushi mumkin idi.

17:1 Law. 22:20-25; Qan. 15:21

17:2-3 «sheher-yézanglar ichide» — ibranij tilida «derwaziliringlar ichide» dégen sözler bilen ipadiliniidu. «samawi qoshun bolghan yultuzlar» — bular toghruluq 4:19ni we izahatini kerüng.

17:2-3 Qan. 13:7

17:6 Chöl. 35:30; Qan. 19:15; Mat. 18:16; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:28

17:7 Qan. 13:10

17:8 «... meyli xun dewasi, heq-telep dewasi yaki zorawanliq dewasida, herqandaq talash-tartish bolsa,...» — ibranij tilida «qan we qan arisida, dewa bilen dewa arisida, musht-tayaq bilen musht-tayaq arisida bolsun, herqandaq talash-tartish bolsa,...» dégen sözler bilen ipadiliniidu.

17:8 2Tar. 19:10; Mal. 2:7

17:9 «Lawiy kahinlar» — kahinlar Lawiylarning qebilisidin belgiliniidu.

«Qanun sherhi»

tapshuridighan höküm sözi boyiche ijra qilisiler; ularning silerge körsetkinining hemmisige emel qilip köngül bölüşinglar kérek.¹¹ Siler ularning silerge körsetken qanun hökümi boyiche, chiqiridighan qarari boyiche qilisiler; ular silerge tapshuridighan sözdin ong ya solgha chetnep ketmenglar.¹² We bashbashtaqliq qilip, Perwerdigar Xudayingning xizmiti üçün shu yerde turidighan kahingha yaki soraqchi begke qulaq salmighan kishi bolsa, shu adem ölümge mehkum bolidu; shuning bilen siler rezillikni Israildin heydey chiqirisiler.¹³ Shundaqla, barliq xelq bularni anglap qorqidu we yene bashbashtaqliq qilmaydu.

Padishah qandaq bolushi kérek?

¹⁴ Sen Perwerdigar Xudaying sanga teqdim qilidighan zémingha kirip uni igiligende, shundaqla uningda turghanda: «Men etrapimdiki ellerningkidek özümge bir padishah tiklimekchimen» déseng, ¹⁵ shu chaghada sen özüngge peqet Perwerdigar Xudaying tallaydighinini tikleysen; üstüngge qérindash bolmighan chetellikni békitmesliking kérek. ¹⁶ Padishah bolsa özi üçün atlarni köpeytmesliki yaki atlarni köpeytilen dep xelqni Misirgha qayturmasliqi kérek; chünki Perwerdigar silerge: «Siler shu yol bilen hergiz qaytmasliqinglar kérek» dégenidi.

¹⁷ Padishah köp ayallarni öz emrige almasliqi kérek; bolmisa uning köngli ézip kétishi mumkin. U özi üçün altun-kümüşni köpeytmesliki kérek.

¹⁸ Padishahliq textige olturghinida u özi üçün Lawiy kahinlarning aldida mushu qanunni bir depterger köchürüp pütüshi kérek. ¹⁹ Shu depter uning yénida daim bolushi we uni ömrining barliq künliride oqushi kérek; shundaq qilsa u Perwerdigar Xudasidin qorqup, mushu qanunning sözliri we belgilimilirini tutup ulargha emel qilishni öginidu. ²⁰ Shundaqla uning köngli qérindashliri aldida hakawurliship ketmeydu, bu emrlerdin ong ya solgha chetnep ketmeydu we shuningdek Israil arisida uning we oghullirining padishahliq künliri köp bolidu.

Lawiylar we kahinlarning nésiwisi

18¹ Lawiy kahinlar we shuningdek barliq Lawiylar qebilisining Israilda héchqandaq nésiwisi yaki mirasi bolmaydu; ular Perwerdigargha atap otta sunulidighan qurbanliqlardin we Perwerdigarning mirasidin yéyishke bolidu.² Biraq ularning qérindashliri arisida héchqandaq mirasi bolmaydu; Perwerdigar éytqandek, U Özi ularning mirasidur.³ Kahinlarning qurbanliq qilidighan xelqtin alidighan ülüshi mundaq: — (meyli kala yaki qoy bolsun) qol, éngék göshi we üçey-qérini kahinlargha bérilidu. ⁴ Silerning ashliqinglardin, yéngi sharabinglardin we zeytun méyinglardin deslepki pishqan hosulni we qoyliringlardin deslepki qirqilghan yungni uninggha bérisiler; ⁵ chünki Perwerdigar Xudaying uni we uning ewladlirini Öz namida xizmitide daim turushqa barliq qebililiringlar ichidin talliwalghan.

⁶ Eger Lawiy bolghan bir adem pütkül Israildiki herqandaq sheher-yézidin, yeni özi makanlashqan jaydin chiqip, Perwerdigar tallaydighan jaygha kelse ⁷ we shu yerde Perwerdigar aldida turghuchi barliq qérindashlirigha oxshash Perwerdigar Xudasining namida xizmette turghan bolsa, ⁸ undaqta (meyli u atisidin qalghan mirasini sétiwetken yaki sétiwetmigen bolsun) uning yeydighan ülüshi qérindashliriningkidek bolushi kérek.

17:10 «Perwerdigar tallaydighan ashu jay» — mushu 8-13-ayetlerde «(Xuda) tallaydighan jay»... «Perwerdigar tallaydighan jay...» belkim Lawiylar we kahinlar hemde «soraqchi beg» (démek, shu dewrdiki «batur hakim») turidighan sheher-yézilarni körsitishi mumkin. «Yeshua» 21:13-19ni körüng. Tewrattiki «Batur hakimlar» we «Samuil»da «dewa sorap höküm chiqirish» ishliri köp uchraydu.

17:20 «bu emrlerdin...» — ibraniy tilida «bu emrdin...».

18:1 «Perwerdigarning mirasidin yéyish» — démek, Perwerdigarning mirasi bolghan zémindiki mehsulatlardin yéyish.

18:1 Chöl. 18:20; Qan. 10:9; 1Kor. 9:13

18:2 Chöl. 18:20-32; Qan. 10:9; Ez. 44:28

18:8 «meyli u atisidin qalghan mirasini sétiwetken yaki sétiwetmigen bolsun,...» — Lawiylarning öz aldigha chong zémini

Séhir-jadugerlik qilishqa bolmaydu, heqiqiy peyghemberge qulaq sélinglar

⁹ Sen Perwerdigar Xudaying sanga bérédighan zémingha kirgen chaghda, sen shu yerdiki ellerning yirginchlik adetlerini ógenmesliking kérek. ¹⁰ Aranglarda öz oggli yaki qizini ottin ótküzidighan, palchiliq, remchilik, epsaniylik, jadugerlik, ¹¹ yaki demidichilik qilghuchi yaki jinkesh, séhirger yaki ólgenlerdin yol sorighuchi héchqandaq kishi bolmisun; ¹² chünki bundaq ishlarni qilidighan herqandaq kishi Perwerdigargha nepretlik bolidu; bu yirginchlik ishlar tüpeylidin Perwerdigar Xudaying shu ellerni aldinglardin heydep chiqiridu.

¹³ Sen Perwerdigar Xudaying aldida eyibsiz mukemmel bolushung kérek; ¹⁴ chünki sen zémindin heydeydighan bu eller remchiler we palchilargha qulaq salidu; biraq Perwerdigar Xudaying séni undaq qilishqa yol qoymaydu.

Kelgüsüdiki ulugh peyghember

¹⁵ Perwerdigar Xudaying siler üçün aranglardin, qérindashliringlar arisidin manga oxshaydighan bir peyghember turghuzidu; siler uninggha qulaq sélinglar. ¹⁶ Bu siler Horeb téghida yighilghan künde Perwerdigar Xudayinglardin: «Perwerdigar Xudayimning awazini yene anglimayli, bu dehshetlik otni körmeyli, bolmisa ölüp kétimiz» dep telep qilghininglarga pütünley mas kélidu. ¹⁷ Shu chaghda Perwerdigar manga: «Ularining manga dégen sözi yaxshi boldi. ¹⁸ Men ulargha qérindashliri arisidin sanga oxshaydighan bir peyghemberni turghuzimen, Men Öz sözlirimni uning aghzigha salimen we u Men uninggha barliq tapilighinimni ulargha sözleydu. ¹⁹ We shundaq boliduki, u Méning namimda deyidighan sözlirimge qulaq salmaydighan herqandaq kishi bolsa, Men uningdin hésab alimen.

²⁰ Emma Méning namimda bashbashtaqliq qilip Men uninggha tapilimighan birer sözni sözlise yaki bashqa ilahlarning namida söz qilidighan peyghember bolsa, shu peyghember óltürülsun.

²¹ Eger sen könglüngde: «Perwerdigar qilmighan sözni qandaq perq étimiz» déseng, ²² bir peyghember Perwerdigarning namida söz qilghan bolsa we u bésharet qilghan ish toghra chiqmisa yaki emelge ashurulmisa, undaqta bu söz Perwerdigardin chiqmighan; shu peyghember bashbashtaqliq bilen sözligen dep, uningdin qorqma.

Adem óltürüş toghrisidiki qanun — panahliq sheherliri

19 ¹ Perwerdigar Xudayinglar silerge bérédighan zémindiki taipilerni silerning aldinglardin üzüp tashlighan waqtida we siler shundaqla ularning sheherliri we öyliride turghininglarda, ² siler shu chaghda Perwerdigar Xudayinglar silerge bérédighan zéminda üç sheherni ayrim qilishinglar kérek; ³ shundaqla, adem óltürgen herbir kishi shu yerlerge, shu sheherlerning birige qéchip bériwalsun dep yol hazirlap, Perwerdigar Xudayinglar miras bolushqa silerge bérédighan zéminni üç rayongha bölisiler. ⁴ Tirik qélis

bolmaytti, belki peqet bezi sheherlerde qoru-jayliri we etrapida cheklik yaylaqlirila bolatti. «Chöl.» 35:1-8ni köring.

Bashqa nechche xil terjimiliri uchrishi mumkin.

18:10 «...balilirini ottin ótküzüş» — belkim «insan qurbanliqi»ni körsitishi mumkin.

18:10 Law. 18:21; 20:27; 1Sam. 28:7; Yesh. 8:19

18:15 Yuh. 1:46; Ros. 3:22; 7:37

18:16 Mis. 20:19; Qan. 5:25; Ibr. 12:19

18:18 Yuh. 4:25

18:19 «shu peyghember Méning namimda deyidighan sözlirimge qulaq salmaydighan herqandaq kishi bolsa, men uningdin hésab alimen» — bu ulugh peyghemberning salahiyiti toghruluq «qoshumche söz»imizde toxtilimiz.

18:20 «bashqa ilahlarning namida söz qilidighan peyghember ... óltürülsun» — bashqa birxil terjimisi: «bashqa ilahlarning namida söz qilidighan peyghember ... ölüdu» — démek, özlükidin ölüdu. Bizningche mushu yerde Xudaning körsetkini shu peyghemberni óltürüş kéreklikli bolsa kérek.

18:20 Qan. 13:6; Yer. 14:14

19:2 Mis. 21:13; Chöl. 35:9-34; Ye. 20:2

üchün shu yerlerge qéchip bériwalghan, adem öltürgen kishi toghruluq belgilime mundaq: — u qoshnisini tasadipiyliqtin urup öltürüp qoyghan, shundaqla eslide uninggha öch-adawiti bolmighan bolsa, shu yerge qéchip bériwalsa bolidu.⁵ Mesilen, u qoshnisi bilen otun késishke ormangha kirgen bolup, derexni késishke paltini kötürgende palta béshi sépidin ajrap kétip qoshnisigha tégip kétip uni öltürüp qoysa, undaqla jawabkar kishi bu sheherlerdin birige qéchip bériwélip hayat qalidu;⁶ bolmisa, qan qisasi alghuchi ghezipi qaynighanda adem öltürgen kishini qoghlaydu we yol uzun bolghachqa, uninggha yétishiwélip öltürüwétishi mumkin; emeliyette, u kishi ölümgé layiq emes, chünki uning eslide qoshnisigha héchqandaq öch-adawiti yoq idi.⁷ Shunga men silerge: «Özünglar shundaq üch sheherni ayrishinglar kérek» dep emr qilimen.

⁸ Perwerdigar Xudayinglar ata-bowiliringlarga qesem qilghinidek chégrayinglarni kéngey-tishni, ata-bowiliringlarga wede qilghan barliq zéminni silerge teqdim qilishni xalaydu;...⁹ siler Perwerdigar Xudayinglarni söyüş we uning yollirida daim méngish üchün men silerge бүгүн tapilighan bu emrni tutsanglarla U shundaq qilidu, undaqla silermu özünglar üchün bu üch sheherdin bashqa yene üch sheherni qoshisiler.¹⁰ We shundaq qilsanglar Perwerdigar Xudayinglar silerge miras qilip teqdim qilidighan zémin arisida naheq qan tökülmeysu we shuningdek gedininglarga xun gunahi chüshmeysu.¹¹ Lékin birsi qoshnisigha öch-adawet tutqan bolsa, paylap turup uninggha hujum qilip, urup öltürüwetsé we shu sheherlerdin birige qéchip bériwalghan bolsa,¹² undaqla uning öz shehiridiki aqsqaqallar adem ewetip uni shu yerdin yandurup kélishi kérek, andin uni öltürülsun dep «qan qisasi alghuchi»ning qoligha tapshurushi kérek.¹³ Sen uni héch ayimighin, shundaq qilghanda Israildin tökülgen gunahsiz qanning déghini tazilighan bolisiler; andin halinglar yaxshi bolidu.

Guwahchilar toghruluq qanun

¹⁴ Perwerdigar Xudaying sanga igilesh üchün teqdim qilidighan zéminda burunqilar miras yér- ringde békitken, qoshnangning pasil téshini yótkimesliking kérek.

¹⁵ Melum jinayet yaki gunah toghrisida birsige «U gunah qilghan» dep erz-shikayet qilishta yalghuz birla guwahchi bolsa kupaye qilmaydu, belki hemme ish ikki yaki üch guwahchining sözi bilen békitilsun.

¹⁶ Birsi toghruluq «palanchi-pokunchi gunah qilghan» dep erz qilidighan qara niyetlik bir guwahchi chiqsa, ¹⁷ dewaliship qalghan ikki adem Perwerdigarning aldida, shu künlerde bolidighan kahinlar we soraqchi begler aldida hazir bolsun; ¹⁸ soraqchi begler estayidilliq bilen tekshürsun; eger héliqi guwahchi yalghan guwahchi bolup, öz qérindishi toghruluq yalghan guwahliq bergen bolsa, ¹⁹ undaqla, siler del u qérindishigha qilmaqchi bolghini- dek uningghimu shundaq qilinglar. Shundaq qilsanglar rezillikni aranglardin yoqitisiler.

²⁰ Qalghan xelqmu bu ishni anglaydu we qorqidu we shundaqla, aranglarda undaqla rezil

19:4 Mis. 21:13; Qan. 4:41,42

19:6 «qan qisasi alghuchi» — qan qisasigha élishqa hoquqluq kishining roli toghrisidiki qanun-belgilimiler «Chöl.» 35:10-35de körsitilidu. «yol uzun bolghachqa» — birla panahlinidighan sheher bolghanda, adem öltürgen kishi turghan jay u sheherge yiraq bolup qélishi mumkin; shunga, Pelestinde bir-biridin tarqaq alte sheher (andin yene üch sheher) tallinip «panahliq sheher» dep békitilgen.

19:8 Yar. 28:13; Qan. 12:20

19:9 «men silerge бүгүн tapilighan bu emr» — belkim «Qanun Sherhi» dégen kitabtiki ehde, yeni barliq emr-permanlarni körsitishi mumkin.

19:9 Ye. 20:7

19:11 Yar. 9:6; Mis. 21:12,14; Law. 24:17; Chöl. 35:16

19:13 «sen uni héch ayimighin» — ibraniy tilida «közüng uni héch ayimisun».

19:14 Pend. 22:28

19:15 Chöl. 35:30; Qan. 17:6; Mat. 18:16; Yuh. 8:17; 2Kor. 13:1; Ibr. 10:2

19:19 Pend. 19:5

ishni yene qilmaydu. ²¹ Siler héch rehim qilmanglar; jangha jan, közge köz, chishqa chish, qolgha qol, putqa put élınsun.

Düşmenler bilen jeng qilish toghruluq

20 ¹ Eger sen düşmenliringge jeng qilghili chiqip, at we jeng harwilirini, shundaqla özüngdin köp bolghan bir elni körseng, ulardin héch qorqma. Chünki séni Misir zéminidin chiqirip kelgen Perwerdigar Xudaying Özı sen bilen billidur. ² Siler jengge chiqish aldida kahin özi aldigha chiqip xelqge söz qilip ³ ulargha: Ey Israil, anglanglar! Siler бүгүн düşmenliringlar bilen soqushush aldida turuwatisiler. Köngülliringlar jür'etsiz bolmisun; qorqmanglar, titrimenglar, ularning sewebidin dekke-dükkige chüshmenglar; ⁴ chünki Perwerdigar Xudaying Özı düşmenliringlar üstidin ghelibe qilishinglar üçün siler bilen bille jengge chiqidu» — dep éytsun.

⁵ Shu chaghda emeldarlar xelqge mundaq désun: — «Aranglarda bir yéngi öy sélip, uni Xudagha atimighan birsi barmu? Undaқта u öz öyige yénip ketsun, bolmisa u jengde ölüp kétip, bashqa kishi kélip uni Xudagha atishi mumkin.

⁶ Tek sélip üzümzar berpa qilip, téxi uning méwisini yémigen birkim barmu? Bar bolsa öyige yénip ketsun, bolmisa u jengde ölüp ketse, bashqa kishi kélip uning méwisini yéyishi mumkin..

⁷ Bir qiz bilen wedileshken bolup, téxi uni öz emrige almighan birkim bolsa, u öyige yénip ket-sun, bolmisa u jengde ölüp ketse, bashqa kishi kélip uni öziqe xotunluqqa élishi mumkin»..

⁸ Andin menseparlar xelqge yene sözlep: «Qorqup ketken, jür'etsiz birkim barmu? U öyige yé-nip ketsun. Bolmisa qérindashlirining yürikimu uningkidek jasaretsiz bolup qélishi mumkin» dep éytsun..

⁹ Emeldarlar xelqge shularni éytqandin kéyin ular xelqning aldida yétekchilik qilishqa qoshun-largha serdarlarni tiklisun.

¹⁰ Siler hujum qilishqa melum bir sheherge yéqinlashqininglarda awwal uninggha sülhi toghrisida söz qilinglar. ¹¹ Eger ular sülhini xalaymiz, dep jawab bérıp öz derwazilirini siler-ge achsa, undaқта uningda turuwatqan hemme xelq silerge béqinip qulluq hasharda bolidu.

¹² Lékin siler bilen sülhi qilishqa unimay, belki siler bilen jeng qilmaqchi bolsa siler uni qor-shanglar. ¹³ Perwerdigar Xudayinglar uni qolunglarga tapshurghanda uningdiki herbir erke-kni qilichlap öltürünger; ¹⁴ lékin ayallar bilen baliliri, kala bilen sheherdiki hemme nersini, yeni barliq gheniyetni özünglarga olja qilip élinglar; Perwerdigar Xudayinglar öz düşmen-liringlardin silerge élip bergen oljidin yep söyünisiler. ¹⁵ Silerdin yiraқта bolghan, zémingha tewe bolmighan ellerning sheherlirige shundaq qilinglar.

Qanaaniylar bilen jeng qilishtiki qanun

¹⁶ Lékin Perwerdigar Xudayinglar silerge miras qilip béridighan zémindiki ellerning she-herlirini bolsa, ularning ichidiki tiniqi bar héch nersini tirik qoymay, ¹⁷ belki Perwerdigar Xudayinglar silerge buyrughandek Hittiylar bilen Amoriylar, Qanaaniylar bilen Perizzi-ylar, Hiwiylar bilen Yebusiylarning hemmisini teltöküs yoqitishinglar kérek. ¹⁸ Bolmisa, ular öz ilahlirigha choqunushtiki hemme yirginchlik ishlini silerge ögitip, Perwerdigar

19:21 «Siler héch rehim qilmanglar» — ibraniy tilida «közüng héch ayimisin». «jangha jan, chishqa chish, putqa put ... élınsun» — bu sözler «qisas élish» prinsipi emes, belki Xudaning muqeddes qanunining adil telipidur. Xudagha teshekkür, Uning méhir-shepqiti adilliqidin ziyade halqip chiqidu! «Mat.» 5:38-48ni körüng.

19:21 Mis. 21:23; Law. 24:20; Mat. 5:38

20:6 Law. 19:23,24,25

20:7 Qan. 24:5

20:8 Hak. 7:3

20:16 Chöl. 33:52; Qan. 7:1, 2

Xudayinglarga gunah qilidighan bolisiler.

¹⁹ Bir sheherni igilesh üçün uzun waqit jeng qilip qorshap turushqa toghra kelse, uning etrapidiki derexlerni palta bilen késip weyran qilmanglar; chünki ularning méwisini yésenglar bolidu. Shunga ularni kesmenglar; chünki daladiki derexler qorshiwélish kérek bolghan ademmi-di? ²⁰ Lékin siler méwilik derex emes dep bilgen derexlerni késip yoqitip, siler bilen soqushqan sheherni hujum qilip ghulitishqa shu derexlerdin istihkam-poteylerni yasisanglar bolidu.

Éniqlanmighan qatilliq délosi toghrisida

21 ¹ Eger Perwerdigar Xudayinglar silerge miras qilip igileshke bérédighan zéminda, dalada óltürülgen bir jeset tépilsa, emma uni óltürgen adem melum bolmisa, ² aqsaqalliringlar bilen soraqchi begliringlar chiqip ölük tépilghan yer bilen etrapidiki sheherlarning ariliqini ölçisun; ³ óltürülgüchining jesitige eng yéqin sheherning aqsaqalliri bolsa ishqa sélinmighan, boyuntoroqmu sélinmighan inek tépip kelsun; ⁴ shu sheherning aqsaqalliri inekni süyi toxtimay aqidighan, heydilip térimighan bir jilghigha élip béríp, shu jilghining özide inekning boynini sunduruwetsun; ⁵ shu chaghda Lawiyning ewladliri bolghan kahinlar ularning qéshigha kelsun; chünki Perwerdigar Xudayinglar ularni Özining aldida xizmette bolup, Perwerdigarning namida bext-beriket tilesheke tallighandur. Herbir dewa we herbir tayaq jazasi ularning sózi boyiche késilsun. ⁶ Óltürülgüchining jesitige eng yéqin sheherdiki aqsaqallarning hemmisi shu jilghigha kélip, boyni sundurulghan inekning üstide turup, qollirini yuyup ⁷ guwahliq béríp: «Qollirimiz bolsa bu qanni tökmidi, közlirimiz bu ishni körmidi; ⁸ ey Perwerdigar, Sen Özüng hörlük bedili tölep qutquzghan xelqing Israilni kechürgeysen we naheq aqqan qanning gunahini Israil xelqingge artmighaysen» — désun; shundaq qilip bu qan gunahigha kafaret keltürülgen bolidu. ⁹ Siler shundaq qilip Perwerdigarning neziride toghra bolghanni qilip naheq tökülgen qanning gunahini özünglardin chiqiriwetken bolisiler.

Xotunluqqa élinghan esir toghruluq qanun

¹⁰ Eger siler düşmenliringlar bilen jeng qilghili chiqqininglarda Perwerdigar Xudayinglar ularni qolunglarga bergech, ulardin esir alghan bolsanglar, ¹¹ bu esirlarning arisida chirayliq bir ayalni körüp, könglüng uninggha chüshüp, uni emringge élishni xalisang, ¹² undaqta uni öyüngge élip barghin; u chéchini chüshürüp, tirnaqlirini yasap, ¹³ esirlikte kiygen kiyimlirini sélip, öyüngde olturup toluq bir ay ata-anisi üçün matem totsun; andin sen uning qéshigha kirip uni özüngge ayal qilip uninggha er bolsang bolidu. ¹⁴ Kéyin, egerde könglüng uningdin söyünmise, u qeyerni xalisa, barghili qoyushung kérek; uni pulgha satmighin we uninggha dédektek muamile qilmighin, chünki sen uninggha yéqinliq qilip uyat qilghansen.

Balilar toghruluq qanun

¹⁵ Eger birsining ikki ayali bolup ularning birige amraqliq, yene birige öchlük qilghan bolsa we amraq we öch bolghan her ikkisini oghul tughulghan bolsa, tunjisini öch ayalidin tapqan bolsa ¹⁶ undaqta u kishi oghullirigha barini miras üçün üleshtürüp bergen künide öch ayalining oghli, yeni uning tunji oghlining ornigha amraq ayalining oghlini tunji oghulluqqa qoyushqa bolmaydu. ¹⁷ U belki öch ayalining oghlini tunji oghlum dep étirap qilsun; chünki bu uning küch-quwwiti bar waqtidiki deslepki méwisidur; tunji oghulluq hoquqi uningki bolghachqa, atisi barliq mal-mülüktin uninggha ikki ülüsh miras bersun.

¹⁸ Eger birsining bashbashtaq we itaetsiz oghli bolsa, u ne atisining sözige, ne anisining sözige qulaq salmay, hetta tayaq-terbiyimu kar qilmay, ularning gépini yenila anglimisa,

¹⁹ Uning ata-anisi uni tutup, sheharning derwazisiga élip béríp, sheharning aqsqaqallirining qéshigha keltürsun; ²⁰ ular sheharning aqsqaqallirigha erz qilip: — «Bu oghlimiz bashbashtaqliq we itaetsizlik qilip, sözimizni anglimay yüridu; u nepsi yaman, sharabxor bolup qaldi» dep éytsun. ²¹ Shuning bilen sheharning hemme xelqi bir bolup uni chalma-késeq qilip öltürsun. Siler bu yol bilen özünglardin rezillikni chiqiriwétisiler; pütkül Israil bu ishni anglap qorqidi-ghan bolidu.

Jinayetchining jesiti

²² Eger birsi ölüm jazasigha layiq gunah sadir qilip, öltürülgen bolsa we jesitini bir derexke ésip qoyghan bolsanglar, ²³ ölüki kéchiche derexte qalmisun; qandaqla bolmisun, siler derexke ésilghuchini shu künde kömwétinglar (chünki kimdekim derexke ésilghan bolsa, Xuda teripidin lenetke qaldurulghan kishi hésablinidu). Shundaq qilsanglar, Perwerdigar Xudayinglar silerge miras qilip bergen zémimini bulghimighan bolisiler.

Yitken janiwarlar, kiyinish qatarliqlar toghruluq belgilimiler

22 ¹ Sen qérindishingning kalisi ya qoyi ézip ketkinini körseng, chatiqing bolmay yürme; qandaqla bolmisun, uni qérindishingning qéshigha yetküzüp ber. ² Egerde qérindishing sanga yéqin olturmisa we yaki igisini tonumisang, shu haywanni öz öyüngge élip kélip, qérindishing uni izdep kelgüche özüng saqlap andin uninggha tapshurup bergin. ³ Sen oxshashla uning yitken éshiki yaki kiyimlirini shundaq qil; shundaqla qérindishingning herqandaq yitken nersisini tépiwalsang, unimu shundaq qilghin; sen özüngni bu ishtin qachurmighin.

⁴ Eger qérindishingning éshiki yaki kalisining yolda yiqilip chüshkinini körseng, sen bu ehwal-din özüngni qachurmighin; qérindishinggha yadempliship ulighini tartip turghuzghin.

⁵ Ayal kishi bolsa erlarning kiyimini kiymisun; shuninggha oxshashla er kishi ayal kishining kiyimini kiymisun; chünki kimki shundaq qilsa, Perwerdigar Xudayingning aldida yirginchlik bolidu.

⁶ Eger sen yolda kétiwétip, bir derexte yaki yerde baliliri yaki tuxumliri bolghan qushning uwi-sigha uchrisang, anisi tuxum yaki balilirini bésip yatqan bolsa, ana-balilirini biraqla almighin;

⁷ héch bolmighanda sen anisini qoyuwétip, balilirinila alsang bolidu; shundaq qilsang sanga yaxshi bolup uzun ömür körisen.

⁸ Yéngi bir öy salsang, ögzengge bir toasma tam yasighin; bolmisa birsi uningdin yiqilip chüshse, özüngge qan tökülüş gunahini keltürüshüing mumkin.

Sapliq toghrisidiki ishlar

⁹ Öz üzümzarliqinggha ikki xil uruq chachmighin; bolmisa térighiningning hemmisi we üzüm-zarliqing mehsulatliri bulghanghan hésablinidu.

21:19 «... uni tutup, sheharning derwazisiga ... sheharning aqsqaqallirining qéshigha keltürsun» — kona zamanlarda sheharning aqsqaqalliri soraq-dewalar üstidin höküm chiqirish üçün sheher derwazisida olturatti.

21:23 Gal. 3:13

22:1 Mis. 23:4

22:9 «Öz üzümzarliqinggha ikki xil uruq chachmighin» — menisi (1) üzümzar ichide ikki xil ashliq térishqa bolmaydu; (2) üzümzar ichide, üzüm uruqliridin bashqa uruqlarni térishqa bolmaydu. Bizningche birinchi menisi toghridur («Law.» 19:19ni köring). «bulghanghan hésablinidu» — bashqa birxil terjimisi: «muqeddeslikke musadire qilinidu» — démek, musadire qilinip Xudagha, yeni ibadetxanidiki xizmette ishlitishke tapshurulushi kérek.

–Shübbisizki, bu ayettiki we 10-11-ayetlerdiki emrlarning hem emeliy paydisi bar hem rohiy jehettin köp köchme menisi bar. Oqurmenler özliri Injildin shu köp köchme menilirini tapalaydu.

22:9 Law. 19:19

¹⁰ Sen kala bilen éshekni birge qoshup yer heydimigin.

¹¹ Yung we kanaptin ibaret ikki xil yiptin toqolghan kiyimni kiyimigin.

¹² Sen yépinghan tonungning töt burjikige pöpük qoyghin..

Er-xotunluqta sap dilliq bolush kérek

¹³ Eger biri xotun élip uninggha yéqinchiliq qilghandin kéyin uninggha öch bolup, ¹⁴ Uning yaman gépini qilip, uninggha betnam chaplap, erz qilip: «Men bu xotunni aldim, lékin uninggha yéqinchiliq qilsam uning qiz emeslikini bildim» dése, ¹⁵ undaqta qizning ata-anisi qizning pakliq ispatini élip sheher derwazisida olturghan sheherning aqsaqallirigha keltürsun, ¹⁶ andin qizning atisi aqsaqallargha söz qilip: «Men qizimni bu kishige xotunluqqa berdim, lékin u uninggha öch bolup qaldi; ¹⁷ we mana, u uning yaman gépini qilip, betnam chaplap erz qilip: «Qizingning qiz emeslikini bildim» deydu. Biraq mana qizimning pakliq ispatini» dep, ispat rextini aqsaqallarning aldida yéyip qoysun. ¹⁸ U waqitta sheherning aqsaqallari érinini tutup uninggha tayaq-terbiye bérir, ¹⁹ Israildiki bir pak qizning yaman gépini qilip, uninggha betnam chapliding dep, yüz shekel kümüş töletsun; andin ular pulni qizning atisigha bersun dep békitsun. Emma qiz bolsa shu kishining xotuni bolup turiwérishi kérek; er pütün ömrinde uni qoyup berse bolmaydu.

²⁰ Lékin bu söz rast chiqip, qizning pakliq ispatini bolmisa, ²¹ qizni atisining öyining derwazisi aldigha aparsun we atisining öyide buzuqluq qilip Israilning ichide shermendilik qilghanliq üçün uning shehirining ademleri shu yerde uni chalma-késeq qilip öltürsun. Shundaq qilghinlarda siler özünglardin rezillikni chiqiriwétisiler.

²² Eger birsi éri bar xotun bilen zina qilip tutulup qalsa, zina qilishqan er-xotun ikkilisi öltürilsun. Shundaq qilghanda Israilning ichidin rezillikni chiqiriwétisiler..

²³ Eger birsi sheherde biraw bilen wediliship qoyghan bir qizni uchritip, uning bilen bille bolsa,

²⁴ ikkilisini sheherning derwazisigha élip chiqip chalma-késeq qilip öltürünglar; qiz bolsa sheherde turup warqirimighini üçün, er bolsa bashqisining wedileshken qizi bilen yatqini üçün öltürilsun. Shundaq qilip, siler özünglardin rezillikni chiqiriwétisiler.

²⁵ Eger er kishi bashqisi bilen wedileshken qizni dalada uchritip, uni tutuwélip uning bilen yatsa, peqet qiz bilen yatqan er kishi öltürilsun. ²⁶ Qizgha bolsa, héchnéme qilmanglar, chünki qizning özide ölümge layiq héch gunah yoq. Bu ish bolsa birsi qoshnisigha hujum qilip uni öltürwetkenge oxshash ishtur. ²⁷ Chünki u bashqisigha wedileshken qizni dalada tutuwalganda, qiz towlighan bolsimu uni qutquzghudek kishi tépilmighan.

²⁸ Eger birsi birer er bilen wedileshmigen qizni tutuwélip, uning bilen yétip her ikkisi tutulsa,

²⁹ qiz bilen yatqan adem qizgha yéqinchiliq qilip xar qilghini üçün qizning atisigha ellik shekel kümüş bérishi kérek; andin qizni özige xotun qilip élishi kérek; u pütkül ömrinde uni qoyup berse bolmaydu..

³⁰ Héchkim atisining xotunini almasliqi kérek, atisining yotqinini achmasliqi kérek..

Jamaetning sapliqi

23 ¹ Kimki soqulush yaki késilish tüpeylidin axta qiliwétilgen bolsa, Perwerdigarning jamaite kirmisun..

22:12 Chöl. 15:38; Mat. 23:5

22:22 Law. 20:10

22:29 Mis. 22:16

22:30 «atisining xotuni» — ögey anisi yaki atisining toqili. «atisining yotqinini achmasliqi kérek» — démek, atisining toqili yaki ögey anisi bilen munasiwet ötküzse atisining nomusigha tegken bolup hésablinidu.

23:1 «Perwerdigarning jamaiti» — bu ibare: birinchidin muqaddes jay aldida bolsun yaki bashqa yerlerde bolsun ibadet

«Qanun sherhi»

² Kimki haramdin tughulghan bolsa Perwerdigarning jamaitige kirelmes; oninchi ewladighiche mundaqlardin héchkim Perwerdigarning jamaitige kirmisun.

³ Héchbir Ammoniy we ya héchbir Moabiy Perwerdigarning jamaitige kirmisun; oninchi ewladighiche ulardin héchkim Perwerdigarning jamaitige hergiz kirmisun..⁴ Seweb shuki, siler Misirdin chiqqininglarda ular aldinglarga yémeklik, su élip chiqmidi we silerge ziyankeshlik qilishqa silerni qarghisun dep, Aram-Naharaimdiki Pétorluq Béorning oghli Balaamni yallidi..

⁵ Lékin Perwerdigar Xudayinglar bolsa Balaamning sözini anglimay, belki siler üçün qarghishni beriketke aylanduruwetti; chünki Perwerdigar Xudayinglar silerge muhebbet baghlighan.

⁶ Siler hemme künliringlarda Ammoniylar we Moabiylarning aman-ésenliki we bextini hergiz istimenglar.

⁷ Lékin Édomiylar qérindishinglar bolghach, ulargha nepret bilen qarimanglar. Misirliqlar-ghimu nepret bilen qarimanglar, chünki siler ularning zéminida musapir bolup turghanidinglar.⁸ Bularning üçinchi ewladidin tughulghan balilar Perwerdigarning ibadet jamaitige kirse bolidu.

Shexsiy taziliq

⁹ Düşmenliringge qarshi jengge chiqip chédir tikseng, herxil napakliqtin éhtiyat qilghin.

¹⁰ Eger aranglarda kéchisi birsi chüshide Sheytan atlap napak bolghan bolsa, u chédirgahdin chiqip ketsun; chédirgahqa udulla kirmisun; ¹¹ kechqurun kirgende u sugha chüshüp, kün patqanda chédirgahqa yénip kirsun.

¹² Hajitinglar üçün chédirgahning sirtida bir jayinglar bolsun; teretke shu yerge béringlar.

¹³ Saymanliring ichide bir gürjek bolsun; sen sirta teretke oltursang, uning bilen örek kolap teritingni kômüwet. ¹⁴ Chünki Perwerdigar Xudaying séni qutquzushqa, düşmenliringni aldinglarga tapshurushqa chédirgahing otturida yüridu; shunga séning chédirgahing pak bolsun. Bolmisa U séningkide birer paskiniliq körse sendin ayrilip kétishi mumkin.

Qullargha qandaq muamile qilish

¹⁵ Öz xojisidin qéchip yéninggha kelgen qulni öz xojisigha tutup bermigin. ¹⁶ U aranglarda siler bilen bille turup, qaysi sheherning derwazisi ichide qaysi yerni tallisa, shu yerde tursun. Siler uninggha zulum qilmanglar.

¹⁷ Israilning qizlirining arisida héchbir pahishe bolmisun, Israilning oghullirining arisida héchbir pahishe hezilek bolmisun. ¹⁸ Bir qesemni beja keltürmek üçün Perwerdigar Xudayinglarning öyige pahishining pulini yaki hezilekning pulini keltürmigin; chünki bu ikkisi Perwerdigar Xudayingning aldisida yirginchliktur..

Ösüm we qesemler toghruluq

¹⁹ Siler öz qérindishinglardin ösüm almanglar; pulning ösümi bolsun, ashliqning ösümi bolsun yaki herqandaq ösüm alghudek bashqa nersining ösümünü alsanglar bolmaydu..²⁰ Emma che-

sorunlirini, shundaqla Perwerdigar Israilgha tapshurghan héyt-bayramlarga qatnishish imtiyazini körsitidu; ikkinchidin, Israildiki toluq hoquqluq puqralar, yeni emeldar, aqsqaallar yaki soraqchi bolalaydighanlarni körsetse kérek.

—«...axta bolup qalghan bolsa Perwerdigarning ibadet jamaitige kirelmes» — qedimki zamanlarda butperesler öz butlirigha sadaqetlikini bildürüş üçün bezide öz jinsiy ezalirini késiwétetti.

23:3 Neh. 13:1

23:4 «ular aldinglarga yémeklik, su élip chiqmidi» — ibraniiy tilida «ular aldinglarga nan, su élip chiqmidi».

23:4 Chöl. 22-24

23:10 «Sheytan atlap» — biz mushu sözni terjimimizde ishletkinimiz Sheytanning bu ishqa mes'ul ikenlikini körsetkinimiz yoq. Oqurmenler bu sözge tonush bolghanliqi üçün ishlettuq, xalas.

23:18 «hezilek» — ibraniiy tilida «it». Ayette alahide közde tutulghini butpereslik yolida pahishe bolup ténini satquchilar.

23:19 Mis. 22:25; Law. 25:36; Neh. 5:2-13; Luqa 6:34, 35

telliktin ösüm alsanglar bolidu, lékin qérindishinglardin héch ösüm almanglar. Shundaq qilsanglar Perwerdigar Xudayinglar siler uni igileshke kiridighan zéminda, qolliringlarning barliq emgikide silerge beriket béridu.

²¹ Sen Perwerdigar Xudaying aldida bir nersini atashqa qesem qilghan bolsang, uninggha emel qilishqa hayal qilma. Bolmisa, Perwerdigar Xudaying uni sendin telep qilghinida gunahkar bolisen.. ²² Lékin eger sen bir nersini atashqa qesem qilmisang, u sanga héch gunah bolmaydu.

²³ Aghzingdin chiqqangha emel qilghin; Perwerdigar Xudayinggha qesem qilip atighiningni, yeni aghzingning sözi boyiche ixtiyariy hediengni sunushung kérek.

²⁴ Sen qoshnangning talliqigha kirseng xalighiningche yep toyun, emma qacha-quchanggha élip mangmighin.

²⁵ Qoshnangning pishqan ziraetlikige kirseng, qolung bilen ziraetning béshini üzüp alsang bolidu; emma qoshnangning ziraetlirige orghaq salghuchi bolma..

Talaq xéti bérish toghruluq

24¹ Eger birsi bir ayalni emrige alghandin kéyin uningda birer set ishni bilip, uningdin söyünmise, undaqa u talaq xétini pütüp, uning qoligha bérishi kérek; andin uni öz öyidin chiqiriwetse bolidu..... ² Ayal uning öyidin chiqqandin kéyin bashqa erge tegse bolidu. ³ Bu ikkinchi ermu uni yaman körüp, talaq xétini yézip qoligha bérüp uni öz öyidin chiqiriwetse yaki uni alghan ikkinchi éri ölüp ketse ⁴ uni qoyup bergen awwalqi éri uni napak hésablap, ikkinchi qétim xotunluqqa almisun; chünki undaq qilsa, Perwerdigarning aldida yirginchlik ish bolidu. Sen Perwerdigar Xudaying sanga miras qilip béridighan zéminning üstige gunah yüklimigin..

Rehimdilliq, maxaw késili we adalet toghruluq

⁵ Eger birkim yéngidin xotun alghan bolsa uninggha ne jengge chiqish, ne bashqa birer ishqa buyrulmisun; u belki alghan xotunini xush qilish üçün bir yilghiche erkin-azad bolup öyide oltursun..

⁶ Héchkim yarghunchaq yaki tügmenning üsti téshini kapaletke almisun; chünki bu ish birsining hayatini kapaletke alghandek bolidu.

⁷ Eger birkim Israillardin bolghan qérindishining birini bulap kélip, uni quldek ishletse we yaki uni sétiwetse shu bulangchi öltürölsun; siler shundaq qilsanglar aranglardin rezillikni chiqiriwétisiler..

⁸ Pése-maxaw wabasi peyda bolsa, özünglarcha pexes bolunglar, Lawiy kahinlarning silerge barliq körsetkinini qilinglar; men ulargha qandaq emr qilghan bolsam shuninggha köngül qoyup emel qilinglar.. ⁹ Misirdin chiqqininglarda Perwerdigar Xudayinglarning yolda Meryemge qandaq qilghinini eske élinglar..

23:21 Chöl. 30:3

23:25 Mat. 12:1

24:1 «birsi... ayalida birer set ishni bilip,...» — bu yerdiki «set (uyatliq) ish» zinani körsetmeydu; zinaxorluq bolsa ölüm jazasi bériletti. Shunga «set ish» belkim ayalining bashqa erlerge qarap naz-kereshme qilishi, zina qilmay lékin bashqa birsi bilen birxil oynishini körsitishi mumkin.

24:1 Mat. 5:31; 19:7; Mar. 10:4

24:4 «...undaq qilsa, Perwerdigarning aldida yirginchlik ish bolidu» — némishqa bu ish «Perwerdigarning aldida yirginchlik ish bolidu»? Bu mesile toghruluq «qoshumche söz»imizde azraq toxtilimiz.

24:5 Qan. 20:7

24:7 Mis. 21:16

24:8 Law. 13:2

24:9 «... Perwerdigar Xudayinglarning yolda Meryemge qandaq qilghinini eske élinglar» — «Chöl.» 12:1-15ni köring.

24:9 Chöl. 12:10

¹⁰ Eger sen öz burader-qoshnanggha qerz berseng, kapalet élish üçhün öyige kirmigin; ¹¹ belki tashqirida turup tur; sanga qerzdar kishi özi sanga bérídighan kapaletni tashqirigha élip chiqsun. ¹² Shu kishi yoqsul bolsa sen uningdin kapaletke alghan kiyimni yépinip uxlimighaysen;.

¹³ Héch bolmighanda sen belki kapaletni kün patqanda uninggha qayturup bergin; shundaq qilsang u öz tonini yépinip uxlighanda, sanga bext-beriket tileydu. Shundaq qilsang bu ish sanga Perwerdigar Xudayingning aldida heqqaniyliq sanilidu..

¹⁴ Ajiz, namrat medikargha naheqliq qilma, meyli u qérindashliringlardin bolsun yaki yéza-sheherliringlarda turghan musapirlardin bolsun.. ¹⁵ U namratliqtin öz heqqige intizar bolghachqa, u ishligen shu küni kün pétishtin burun heqqini choqum bergin; bolmisa, u séning toghrangda Perwerdigargha peryad kötüridu, bu ish gunah bolup béshinggha chüshidu.

¹⁶ Balilirining jinayiti üçhün ata öltürülmisun, balilarmu atining jinayiti üçhün öltürülmisun; belki jinayiti bar bolghan herbir kishi öz gunahi üçhün ölümlü jazasini tartsun..

¹⁷ Sen musapir yaki yétim toghrisidiki hökümni burmilima; tul ayalning kiyim-kécheklirininimu kapaletke alma., ¹⁸ belki özüngning Misirda qul bolup Perwerdigar Xudaying séni shu yerdin hör qilip qutquzup kelginini yadinggha keltürgin. Shunga men sanga buninggha emel qilghin dep buyruymen.

¹⁹ Sen étizliqingning hosulini yighqiningda bir bagh önnchini untup qalghan bolsang, uni élip kélish üçhün yénip barmighin; u önche musapir, yétim-yésir we tul xotunggha tegsun. Shundaq qilghanda Perwerdigar Xudaying séning qolliringning barliq emgikini beriketleydu..

²⁰ Zeytun derixingni qaqqingindin kéyin shaxlirida qalghanlirini qayta qaqma; qalduqliri musapir, yétim-yésir we tul xotunggha tegsun.

²¹ Üzümlarliqingning üzümlirini yighip bolghandin kéyin washang qilmighin. Qalduqliri musapir, yétim-yésir we tul xotunggha tegsun.

²² Özüngning Misir zéminida qul bolghiningni yadinggha keltürgin; shunga men sanga buninggha emel qilghin dep buyruymen.

Her türlük qanun-belgilimiler

25 ¹ Eger ikki kishi birnersini taliship qélip, höküm bérishni telep qilip sot aldigha kelse, undaqta soraqchilar dewagha höküm chiqirip heqdarni heq, gunahi bar ademni gunahkar dep jakarlisun. ² Eger gunahkar adem derriqe layiq bolsa, soraqchi uni özining aldida yerge yatquzup, uning qilghan gunahigha layiq sanap derrilisun. ³ Lékin peqet qiriq derrila urulsun; shuningdin ziyade urulmisun, köp urulsa shu qérindishing köz aldingda kemsitilgen bolidu..

⁴ Sen xaman tépiwatqan kalining aghzini boghmighin..

⁵ Eger bir yerde turidighan qérindash aka-inilarning biri bala yüzi körmey ölüp ketse, ölgen kishining ayali yat bir kishige tegmisun; belki uning érinining birtughqan qérindishi uning qéshigha kirip uni xotunluqqa élip, birtughqan qérindashliq burchini ada qilsun; ⁶ ölgen qérindishining ismi Israildin öchürülmesliki üçhün ayalning tunji balisigha uning ismi qoyulsun.

⁷ Lékin eger bu kishi yenggisini élishni xalimisa, yenggisi sheher derwazisidiki aqsaaqallarning

24:12 «sen uningdin kapaletke alghan kiyimni yépinip uxlimighaysen» — yaki «kechte uxlighiningda uningdin kapaletke alghan kiyimni yéningda qaldurmighin».

24:13 Mis. 22:26

24:14 Law. 19:13; Yaq. 5:4

24:16 2Pad. 14:6; 2Tar. 25:4; Yer. 31:30; Ez. 18:20

24:17 Mis. 22:21,22; Pend. 22:22; Yesh. 1:23; Yer. 5:28; 22:3; Ez. 22:29; Zek. 7:10

24:19 Law. 19:9; 23:22

25:3 2Kor. 11:24

25:4 1Kor. 9:9; 1Tim. 5:18

25:5 Mat. 22:24; Mar. 12:19; Luqa 20:28

qéshigha béríp: «Érimning birtughqan qérindishi öz qérindishining ismini Israilda qaldurushqa unimidi; u men üçün birtughqan qérindashliq burchini ada qilishqa unimidi», dep éytsun..

⁸ Andin uning shehiridiki aqsaqallar uni chaqirtip uninggha nesihet qilsun; eger u: «Men uni xotunluqqa élishni xalimaymen», dep ching turuwalsa, ⁹ yenggisi aqsaqallarning kóz aldida uning qéshigha béríp, uning putidin keshini saldurup, yüzige tókürüp: «Bir tugghan qérindishi üçün aile qurushqa unimighan kishige shundaq qilinsun!» dep jakarlisun..¹⁰ Shu kishining nami Israilning ichide: «Keshi sélinghuchining öyi» dep atalsun.

¹¹ Eger ikki adem bir-biri bilen urushup qalghinida birining ayali öz érige yardemliship érimi urghuchining qolidin ajratmaqchi bolup, qolini uzitip urghuchining jan yérini tutuwalsa, ¹² undaқта sen uninggha héch rehim qilmay qolini késiwet..

¹³ Séning xaltangda chong-kichik ikki xil taraza téshi bolmisun.

¹⁴ Öyüngde chong-kichik ikki xil efah saqlima..

¹⁵ Taraza téshing toptoghra, durus bolsun; efahingmu toptoghra, durus bolsun. Shundaq qilsang Perwerdigar Xudaying sanga béridighan zéminda ömrüng uzun bolidu. ¹⁶ Chünki kimki shundaq ishlar qilsa, kimki naheq ish qilsa, Xudaying Perwerdigarning aldida yirginchlik sanilidu..

Amaleklardin kélidighan xeterni yoqitish

¹⁷ Misirdin chiqip kéliwatqininglarda Amaleklarning silerge néme qilghinini ésinglarda tutunglar; ¹⁸ ular Xudadin qorqmay, yolda silerge uchap, siler hérip-charchap halinglar qalmighan chaghda, keyninglarda qalghan ajiz kishilerni urup yoqatmidimu? U Xudadin héch qorqmidi. ¹⁹ Shunga, Perwerdigar Xudaying mirasing bolsun dep sanga igileshke béridighan zéminda, Perwerdigar Xudaying etrapingdiki barliq dushmanliringdin amaniq berginide, Amaleklarning namini asmanning tégide eslenmigüdek derijide öchürüwet; bu ishni unutma.

Méwe we bashqa mehsulatlardin «birinchi hosul»ni Xudagha atash

26¹ Sen Perwerdigar Xudaying sanga miras qilip béridighan zémingha kirip uni özüngning qilip igilep olturaqlashqanda, ² Perwerdigar Xudaying sanga béridighan zéminning hosulini alghanda, sen yerning deslepki pishqan méwisini élip, séwetke sélip Perwerdigar Xudaying Öz namini qoyushqa tallaydighan jaygha élip bérishing kérek; ³ andin shu waqittiki kahinning qéshigha keltürüp, uninggha: «Perwerdigar Özi bizge bérishke ata-bowilirimizgha qesem qilghan zémingha kirdim, бүгүн мен Perwerdigar Xudayingning aldida shundaq bolghinigha guwahmen», dep éytisen.

⁴ Kahin séwetni qolungdin élip uni Perwerdigar Xudayingning qurbangahining aldida qoyidu;

⁵ andin sen Perwerdigar Xudayingning aldida söz qilip mundaq deysen: — «Méning atam esli ghérib bir aramiy idi; Misirgha chüshüp olturaqlashti; ular shu yerde sani az musapir bolsimu, barghanséri köpiyip ulugh, küchlük, chong bir xelq boldi..⁶ Lékin Misirliqlar bizge qattiq qol-luq qilip, zulum sélip bizni éghir emgekke saldi. ⁷ Emma biz ata-bowilirimizning Xudasi Perwerdigargha peryad qiliwiduq, Perwerdigar awazimizni anglap biz tartiwatqan xarliq, japa we zu-

25:7 Rut 4:7

25:9 Rut 4:5

25:12 «sen uninggha héch rehim qilmay...» — ibraniy tilida «közüng uni héch ayimay...».

25:14 «efah» — ashliq-danlarning ölchem birliki, texminen 20 yaqi 27 litr.

25:16 Pend. 11:1

25:17 Mis. 17:8

26:2 Mis. 23:19; 34:26; Law. 2:14; 23:10; Chöl. 15:17

26:5 «Méning atam esli ghérib...» — yaqi «méning atam esli sergerdan» yaqi «méning atam esli yoqap kétey dégen».

26:5 Yar. 46:1

lumgha nezirini saldi. ⁸ Shuning bilan Perwerdigar küchlik qol we uzartqan bilek, dehshetler we möjizilik alametler we karametler bilan bizni Misirdin chiqirip ⁹ bizni bu yerge élip kélip bu zémingha, yeni süt bilan hesel éqip turidighan bir zémingha ige qildi!

¹⁰ Emdi mana, ey Perwerdigar, sen Manga bergen bu zéminning méwisining deslepki pishqinini séning qéshinggha ekeldim», deysen.

Shularni dep, séwetni Perwerdigar Xudayingning huzurida qoyup, Perwerdigar Xudayingning aldida sejde qilisen; ¹¹ shundaq qilip sen we öyündikiler Perwerdigar Xudayingning silerge ata qilghan hemme németliridin xush bolunglar; özüng, Lawiylar we aranglarda turidighan musapirlar qoshulup shadlininglar.

Üchinchi yildiki öshre

¹² Sen her üçinchi yilida, yeni ondin biri bolghan öshre yilida hemme hosulungning ondin birini öshre ayrip bolghandin kéyin, sen Lawiy bilen musapirgha, yétim-yésir, tul xotunlarga derwaziliringning ichide shulardin yep toyunsun dep bérisen; ¹³ we sen Perwerdigar Xudayingning aldida söz qilip shundaq deysen: «Men öyümdin Xudagha muqeddes qilinghan nersilerni ayrip élip chiqip, sen Manga tapilighan emr boyiche bularni Lawiy bilen musapirgha, yétim-yésir, tul xotunlarga berdim; men Séning emrliringning héchbirini ne buzmidim, ne héchqachan unutmidadim; ¹⁴ matem tutqanlirimda shulardin héchnémini yémidim, napak hallette turup buningdin birnémini almidim; ölgen kishige atap buningdin héchnéme bermidim, belki Perwerdigar Xudayingning awazini anglap her ishta Sen manga emr qilghining boyiche qildim. ¹⁵ Emdi Sen muqeddes makaning bolghan asmanlardin nezer sélip Öz xelqing Israilni, shundaqla ata-bowilirimizgha qesem bilen qilghan wedeng boyiche, hesel bilen süt aqidighan, bizge bergen bu zéminni beriketligeysen».

Xulase

¹⁶ Bügün Perwerdigar Xudaying bu belgilimilerge hem hökümlerge emel qilishqa emr qildi; pütün qelbing, pütün jéning bilen ularni tutup ulargha emel qil.

¹⁷ Sen bügün Perwerdigarni özüngning Xudaying bolushqa, shundaqla Uning yollirida méngishqa, Uning belgilimilirige, Uning emrlirige, Uning hökümlirige emel qilip Uning awazigha qulaq sélishqa qobul qilding; ¹⁸ we Perwerdigar bolsa bügün silerni Özining xas xelqi bolushqa, Uning barliq emrlirini tutushqa (u silerge wede qilghandek) silerni qobul qildi..

¹⁹ Shundaq bolsa, U silerge izzet, nam-shöhret we shan-sherep bérıp, Özı yaratqan barliq ellerdin silerni üstün qilidu. Buning bilen siler Uning éytqinidek, Perwerdigar Xudayinglar üçhün muqeddes bir xelq bolisiler..

Shekemde yigilish — bext-beriket we lenetlik ishlar

27 ¹ Musa we Israilning aqsqaqallari xelqge buyrup mundaq dédi: — «Men bügün silerge tapilighan bu barliq emrni tutunglar. ² Iordan deryasidin ötüp Perwerdigar Xudayinglar silerge béridighan zémingha kirgen künde, siler chong-chong tashlarni tiklep ularni hak bilen aqartinglar; ³ andin ata-bowiliringlarning Xudasi Perwerdigar silerge

26:12 Law. 27:30; Chöl. 18:24; Qan. 14:28, 29

26:13 Qan. 14:27

26:15 Yesh. 63:15

26:17 Yar. 17:7

26:18 Mis. 19:5; Qan. 7:6; 14:2

26:19 Qan. 4:7

27:2 Ye. 4:1

wede qilghinidek, Perwerdigar Xudayinglar silerge bérídighan, süt bilen hesel éqíp turidighan zémíngha kirishinglar üçün deryadin ótkininglerde, bu qanunning hemme sózlrini shu tashlarga pütüp qoyunglar. ⁴ Siler Iordan deryasidin ótüp, méning búgünki emrim boyiche shu tashlarni Ébal téghida tiklep, ularni hak bilen aqartinglar. ⁵ Siler shu yerde Perwerdigar Xudayinglar üçün tömür eswab tegmigen tashlardin qurbangah yasanglar; ⁶ Perwerdigar Xudayinglarning bu qurbangahi yonulmighan, pütün tashlardin yasalsun; uning üstide köydürme qurbanliqlarni Xudayinglar Perwerdigargha atap sununglar, ⁷ we shu yerde inaqliq qurbanliqlirini sununglar, ulardin yep Perwerdigar Xudayinglarning huzurida shadlininglar. ⁸ Siler shu tashlar üstige bu qanunning hemme sózlrini éniq pütüp qoyunglar».

⁹ Andin Musa bilen Lawiy kahinlar pütkül Israilgha söz qilip: «Ey Israil, shük turup anglanglar! Siler búgün Perwerdigar Xudayinglarning xelqi boldunglar. ¹⁰ Emdi Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq sélip, men búgün silerge tapilighan uning emrliri we belgilimilirige emel qilinglar» — déyishti.

¹¹ Shu küni Musa xelqge emr qilip mundaq dédi: —

¹² Siler Iordan deryasidin ótkendin kéyin, bular, yeni Shiméon, Lawiy, Yehuda, Issakar, Yüsüp bilen Binyaminlar Gerizim téghining üstide turup, xelqge bext-beriket tilisun. ¹³ Bular, yeni Ruben, Gad, Ashir, Zebulun, Dan bilen Naftali Ébal téghining üstide lenet oqushqa tursun.

Ehhide körsitilgen lenetlik ishlar

¹⁴ U waqitta Lawiyar Israillarning hemmisige yuqiri awaz bilen: —

¹⁵ «Kimki hünerwenning qoli bilen birer oyma yaki quyma mebudni yasap chiqsa (Perwerdigar aldida yirginchilik ishtur!), uni yoshurunche tiklep goysa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun..

¹⁶ «Kimki ata-anisini közge ilmisa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

¹⁷ «Kimki qoshnisining pasil téshini yótkise lenetke qalsun», dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

¹⁸ «Kimki bir korni yoldin azdursa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

¹⁹ «Kimki musapir, yétim-yésir we tul xotun toghrisidiki hökümn burmilisa, lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

²⁰ «Kimki atisining xotuni bilen yatsa, atisining yotqinini achqan bolghachqa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: Amin! — désun..

²¹ «Kimki haywan bilen munasiwet qilsa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: Amin! — désun.

²² «Kimki atisining qizi yaki anisining qizi bolghan öz hemshirisi bilen yatsa lenetke qalsun» — dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: Amin! — désun.

²³ «Kimki qéyanisi bilen yatsa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: Amin! — désun.

²⁴ «Kimki qoshnisini paylap turup yoshurun óltürse lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

²⁵ «Kimki gunahsiz ademni óltürüp uning qéni üçün heq alsa lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun.

27:5 Mis. 20:25; Ye. 8:31

27:12 Qan. 11:29

27:15 «lenetke qalsun» — mushu sózning mushu yerdiki asasiy uqumi xelqning lenetige qalghanliqi emes, belki «Xuda lenet qildi», «Xudaning jazasigha uchraydighan» dégen uqumni bildüridu.

27:20 «atisining yotqinini achqan...» — bu sözler toghruluq 22:30ni we izahatini körüng.

²⁶ «Kimki bu qanunning sözlirige köngül bölmey, uninggha emel qilishta ching turmisa, lenetke qalsun» dep jakarlisun. Andin xelqning hemmisi jawaben: — Amin! désun..

Ehdining bext-beriketliri

28¹Eger sen Perwerdigar Xudayingning sözini anglap, Uning men bugün sanga tapshuridighan emrlirige emel qilishqa köngül bölseng, Xudaying Perwerdigar séni yer yüzidiki hemme ellerning üstige chong qilidu; ²Perwerdigar Xudayingning sözini anglisang bu hemme bext-beriketler sanga egiship üstüngge chüshidu: —

³ Sen sheherde bext-beriketlik bolisen, sehradimu bext-beriketlik bolisen.

⁴ Baliyatqungning méwisi bilen yéringning méwisi, charpayliringning méwisi, yeni kalangning nesilliri we qoy padiliring tughqini bolsa, bext-beriketlik bolidu.

⁵ Séwiting bext-beriketlik bolidu, tengnengmu bext-beriketlik bolidu.

⁶ Sen kirsengmu bext-beriketlik bolisen, chiqsangmu bext-beriketlik bolisen.

⁷ Sanga qarshi chiqqan dushmanliringni Perwerdigar aldingda meghlup qilidu; ular bir yol bilen sanga hujumgha kélip, yette yol bilen aldingdin qachidu.

⁸ Séning ambarliringda we qolung bilen qilidighan barliq ishliringda Perwerdigar üstüngge bext-beriket buyruydu; Perwerdigar Xudaying sanga bérighan zéminda U séni beriketleydu.

⁹ Eger sen Perwerdigar Xudayingning emrlirini tutup yollirida mangsang, Özi qesem bilen sanga wede qilghandek Perwerdigar séni tiklep Özige muqeddes bir xelq qilidu. ¹⁰ Shuning bilen yer yüzidiki hemme xelqler séning Perwerdigarning nami bilen atalghiningni körüp sendin qorqidu. ¹¹ Perwerdigar séni yashnitidu; sanga bérishke ata-bowiliringgha qesem bilen wede qilghan zéminda séni öz bediningning méwisi bilen charpayliringning méwisi we yéringning méwisini mol we berketlik qilidu..

¹² Perwerdigar séning zéminigha öz waqtida yamghur béríp qolliringning hemme ishlirini beriketlesh üçün öz xezinisi bolghan asmanni sanga achidu; özüng héch kimdin qerz almay-sen, belki köp ellerge qerz bérisen. ¹³ Perwerdigar séni quyuq emes, bash qilidu; sen peqet üsti bolup, asti bolmay-sen. Eger men silerge bugün tapilighan Perwerdigar Xudayingning emrlirige qulaq sélip, ularni tutup emel qilsang, ¹⁴ shundaqla men bugün silerge buyrughan hemme sözlerning héch biridin ong yaki solgha chetnep ketmiseng, bashqa ilahlargha egiship qulluqigha kirmiseng, shundaq bolidu.

Bext-beriketning lenetke aylinishi

¹⁵ Lékin shundaq boliduki, eger Perwerdigar Xudayingning awazigha qulaq salmay, men bugün silerge tapilighan uning barliq emrliri bilen belgilimilirini tutmisanglar hem ulargha emel qilmisanglar, bu lenetlerning hemmisi sanga egiship üstüngge chüshidu: —

¹⁶ Sen sheherde lenetke qalisen, sehradimu lenetke qalisen.

¹⁷ Séwiting lenetke qalidu, tengnengmu lenetke qalidu.

¹⁸ Baliyatqungning méwisi, yéringning méwisi, kalangning nesilliri we qoy padiliringning tughqini lenetke qalidu.

¹⁹ Sen kirsengmu lenetke qalisen, chiqsangmu lenetke qalisen.

²⁰ Séning Perwerdigarni tashlighan rezil qilmishliring üçün u sen yoq qilinghuche, tézdin

27:26 Gal. 3:10

28:1 Law. 26:3

28:11 Qan. 30:9

28:15 Law. 26:14; Yigh. 2:17; Dan. 9:11,13; Mal. 2:2

halak qilinghuche, qolung qilgan barliq ishliringda séning üstüngge lenet, parakendilik we deshnem chüshüridu. ²¹ Perwerdigar sen igileshke kiridighan zémindin séni yoqatquche sanga waba chaplashturidu. ²² Perwerdigar séni sil-waba késili, kézik késili, yallughluq késili we bezgek késilige giriptar qilip, qurghaqchiliq, chawirish apiti we hal apitige muptila qilidu. Bu apetler sen yoq qilinghuche séni qoghlaydu...

²³ Béshingning üstidiki asman mistek, ayighingning astidiki yer tömürdek bolidu. ²⁴ Perwerdigar séning zéminigda yaghidighan yamghurni topa-chang we qum qilidu; ular taki sen halak bolghuche asmandin üstüngge chüshidu.

²⁵ Perwerdigar Özi séni dushmanliringning aldida meghlup qilidu. Sen ulargha qarshi bir yol bilen béríp, ularning aldidin yette yol bilen qachisen; yer yüzidiki hemme ellerni dekkedükkige salidighan obyekt bolup qalisiler. ²⁶ Ölükliringlar asmandiki barliq uchar-qanatlar bilen yer yüzidiki haywanlarga yem bolidu; ularni heydiwétidighan héchkim chiqmaydu.

²⁷ Perwerdigar séni Misirdiki saqaymas yara-chaqiliri, chiqan-hürrekler, temretke, qichishqaq bilen uridu. ²⁸ Perwerdigar séni sarangliq, korluq we parakendilik bilen uridu. ²⁹ Sen küpkündüzde kor kishi qarangguda temtiligendek temtilep yürisen, barliq yolliring aqmaydu; sen kündin-künge peqet zulum bilen bulangchiliqqa uchrichuchi bolisen, séni qutquzidighan héchkim chiqmaydu.

³⁰ Sen bir xotun bilen wedilehseng bashqa bir adem uning bilen yatidu; öyni salsang uningda olturalmaysen, tek tikken bolsang méwisini yéyelmeyesen. ³¹ Kalang közliringning aldida soyulidu, lékin göshidin yéyelmeyesen; qarap turup éshiking sendin bulap kétilidu, sanga yénip kelmeydu. Qoyliring dushmanliringning qoligha chüshüp kétidu, ularni yandurup kélishe yardemge héchkim chiqmaydu.

³² Oghul bilen qizliring bashqa bir elning qoligha chüshüp, közliring pütün kün ulargha telmürüş bilen charchaydu; lékin qolung ularni qutquzushqa amalsiz qalidu.

³³ Yéringning mehsulatliri bilen emgikingning barliq méwisini sen tonumaydighan bir el yep kétidu; sen barliq künliringde ézilip zulum tartisen; ³⁴ Közliring körgen ishlardin sen sarang bolup kétisen.

³⁵ Perwerdigar séni tapiningdin choqqangghiche, tizing bilen pachaqaq-putliringghiche saqaymas dehshetlik yara-chaqilar bilen uridu.

³⁶ Perwerdigar séni öz üstüngge tikligen padishahinggha qoshup özüng we ata-bowliring tonumighan bir elge tutup béridu. Sen shu yerde turup yaghach we tashtin yasalgan bashqa ilahlargha choqunisen. ³⁷ Sen Perwerdigar séni élip baridighan hemme eller arisida wehime, söz-chócheq we tapa-tenining obyekt bolup qalisen.

Bext-beriketning lenetke aylinishi — dawami

³⁸ Sen étizliqqa béríp köp uruq chachisen, lékin chéketkiler ularni yep kétip, uningdin az yighip kélisen.

³⁹ Tallarni tikip perwish qilsangmu, ularni qurtlar yep kétip, ne méwisini yighalmaysen, ne sharab ichelmeyesen.

⁴⁰ Zéminingning her yéride zeytun baghliring bolsimu, uning méyi bilen bediningni mesihlep mayliyalmayesen; chünki derexlerdiki méwiler pishmayla chüshüp kétidu.

28:22 «qurghaqchiliq» — yaki «qilich». «chawirish apiti» — yaki «qurghaq shamal».

28:22 Law. 26:16

28:23 Law. 26:19

28:27 «Misirdiki saqaymas yara-chaqiliri...» — belkim Xuda Israilni Misirdin qutquzganda Misirliqlargha chüshürgen yara-chaqilarni körsitishi mumkin («Mis.» 9:9-11ni köring).

28:27 Mis. 9:9

28:38 Mik. 6:15; Hag. 1:6

⁴¹ Oghul we qiz perzent körsengmu, lékin ular yéningda turmaydu; chünki ular sürgün bolup kétidu.

⁴² Séning herbir derixing bilen yéringning barliq mehsulatlrini chéketkiler özining qilidu.

⁴³ Aranglarda turuwatqan musapir sendin barghanséri üstün bolup, sen barghanséri töwen bolup qalisen. ⁴⁴ U sanga qerz bergüchi bolidu, emma sen uninggha qerz bérelmeysen. U bash bolidu, sen quyruq bolisen.

⁴⁵ Sen Perwerdigar Xudayingning awazigha qulaq salmay, U sanga tapilighan emr we belgilimlarni tutmighining üçün bu lenetlerning hemmisi sen halak qilinghuche séni qoghlap yétip, üstüngge chüshidu. ⁴⁶ Bu lenetler özüng we neslingning üstige menggülik chüshidighan möjizilik alamet we karamet bolup qalidu.

⁴⁷ Sen kengrichilikte shadliq we köngül xushluqi bilen Perwerdigar Xudayingning qulluqida bolmighachqa, ⁴⁸ buning ornigha sen achliq we usuzluq, yalingachliq we her nersining kemchilikide bolup Perwerdigar sanga qarshi ewetidighan dushmanliringning qulluqida bolup qalisen; U séni halak qilghuche boynunggha tömür boyunturuqni salidu. ⁴⁹ Perwerdigar yiraqtin, yeni yer yüzining chétidin sen tilini bilmeydighan, bürküttek shungghup kélidighan bir elni sanga qarshi ewetidu. ⁵⁰ U elpazi esheddiy, qérilargha yüz-xatire qilmaydighan we yashlarga méhir körsetmeydighan bir el bolidu. ⁵¹ U sen halak bolghuche, charwiliringning nesli bilen yéringning mehsulatlrini yep kétidu; chünki u séni yoqitip bolmighuche sanga ne ashliq, ne yéngi sharab, ne zeytun méyi, ne kalangning mozayliri ne qoy padiliringning qoziliridin bir némini qoymaydu. ⁵² Sen tayanghan pütkül zéminingdiki hemme égez, mehkem sépilliring örülüp chüshküche, u pütkül zéminingdiki barliq derwaziliring aldigha kélip, séni qorshivalidu; u Perwerdigar Xudaying sanga bergen zéminingning her yéridiki hemme derwaziliring aldigha kélip, séni qorshivalidu. ⁵³ Shu waqitta dushmanliringning qistap kélishliri bilen bolghan qamal-qistangning azab-oqubetliri ichide, Perwerdigar Xudaying sanga ata qilghan, öz téningning méwisi bolghan oghulliringning göshini we qizliringning göshini yeysen. ⁵⁴ We shundaq boliduki, aranglardiki nazuk, intayin siliq-sipaye bir adem qérindishi, quchiqidiki ayali, shundaqla téxi tirik baliliridin qizghinip, ulargha yaman közi bilen qaraydu; ⁵⁵ shunga, dushmanliringning qamal-iskenjiside sen öz derwaziliring ichide qiynalghiningda héchnéme qalmighanliqi üçün, u özi yewatqan balilirining göshidin ularning héchqaysisigha azraqmu bermeydu.

⁵⁶⁻⁵⁷ Aranglardiki eslide nazuk we siliq-sipaye bolghan, siliq-sipayiligi we nazukluqidin puti bilen yerge desseshnimu xalimaydighan ayal quchiqidiki éri, oghul-qiz perzentliridin qizghinip, ulargha yaman közi bilen qaraydu; chünki dushmanliringning qamal-iskenjisi bilen sen öz derwaziliring ichide qiynalghiningda héchnerse qalmighachqa, u öz puti ariliqidin chiqqan bala hemrahi bilen özi tughqan balilirini yoshurunche yeydu.

Xudaning ehdisidin chiqishning aqiwiti

⁵⁸ Sen bu kitapta pütülgen bu qanunning barliq sözlirige emel qilishqa köngül bölmiseng, Perwerdigar Xudayingning ulugh we heywetlik namidin qorqmisang, ⁵⁹ Perwerdigar séning üstüngge chüshüridighan wabalar hem neslingning üstige chüshüridighan wabalarni ajayib qilidu; U dehshetlik, uzaqqa sozulidighan wabalarni we éghir, uzaqqa sozulidighan késellerni üstüngge we neslingge chüshüridu; ⁶⁰ Perwerdigar sen qorqidighan, Misirdiki barliq késellerni üstüngge chüshürüp, sanga chaplashturidu. ⁶¹ Shuningdek bu qanuniy kitapta pütülmigen hemme késel we hemme wabanimu Perwerdigar taki sen halak bolghuche üstüngge chüshüridu. ⁶² Shuning bilen eslide asmandiki yultuzlardek nurghun bolsanglarmu, emdilikte az bir türküm kishiler bolup qalisiler; chünki siler Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq salmidinglar.

⁶³ We shundaq boliduki, Perwerdigar ilgiri silerge yaxshiliq qilib, silerni awutqinidin söyüngendek, U emdi silerni yoqitip halak qilidighininin söyünidu; shuning bilen siler igileshke kiridighan zémindin yulup tashlinisiler..⁶⁴ Perwerdigar silerni yer yüzining bu chétidin u chétigiche bolghan hemme ellerning arisigha tarqitidu; siler özünglar yaki ata-bowiliringlar tonumighan yaghach bilen tashtin yasalghan ilahlarning qulluqida bolisiler; ⁶⁵ Siler u ellerning arisida ne aram tapalmaysiler, ne tapininglar tirep turghudek héch mezmüt jay bolmaydu; Perwerdigar belki shu yerde silerning könglülarni ghuwalashturup titritip, közünglarni qarangghulashturup jéninglarni solashturidu. ⁶⁶ Siler qarap turup jéninglar qilda ésiqliqtek turidu; siler kéche-kündüz dekke-dükkide bolup jénimdin ayrilip qalarmenmu? — dep qorqisiler; ⁶⁷ könglüngni basqan wehime we parakendichilik we közliring körgen körünüshler tüpeylidin etigini: «Kashki kech bolsidil!», kechte bolsa: «Kashki etigen bolsidil!» deysen. ⁶⁸ Perwerdigar silerge wede qilib: «Siler bu yolni ikkinchi yene körmeysiler» dégen shu yol bilen silerni kémige chüshürüp Misirgha yanduridu. Siler shu yerde dühmenliringlarga qul-dédek bolushqa özünglarni satisiler, lékin silerni alghili adem chiqmaydu.

Musa peyghember xelqge söz qilidu — eslesh we jékilesh

29 ¹ Töwendikiler Perwerdigar Israilar bilen ehde baghlash üçün Moab zéminida Musagha tapilghan sözlerdur. Bu ehde Perwerdigar ular bilen Horebde qilghan ehdidin bashqa bir ehde idi.

² Musa pütkül Israilni chaqirip ulargha mundaq dédi:

«Siler Perwerdigarning Misir zéminida Pirewnge, uning barliq xizmetkarliri we zéminning hemme yéride köz aldinglarda néme ish qilghinini kördünglar, ³ yeni shu chong apetler bilen ulugh möjizilik alamet we karametlerni öz közünglar bilen kördünglar. ⁴ Lékin Perwerdigar silerge бүгүнгиче chüshengüdek köngül, körgüdek köz we anglighudek qulaq bermidi.

⁵ Men qiriq yil silerni bayawanda yéteklep yürdüm; shu waqitlarda üstünglardiki kiyimliringlar konirimidi, putunglardiki keshinglarmu konirap ketmidi. ⁶ Xuda Özining silerning Perwerdigar Xudayinglar ikenlikini bilsun dep, silerge yéyishke nan, ichishke sharab yaki küchlük ichimlik nésip qilmidi. ⁷ Siler bu jaygha yétip kelgininglarda Heshbonning padishahi Sihon bilen Bashanning padishahi Og biz bilen jeng qilghili chiqti; emma biz ularni urup meghlup qilduq; ⁸ biz ularning zéminlirini élip Rubenler bilen Gadlar we Manassehning yérim qebilisige miras qilib berduk..

⁹ Emdi siler hemme ishliringlarda rawaj tépish üçün bu ehdingning sözlirini tutup, ulargha emel qilinglar.

¹⁰ Бүгүн hemminglar — kebile bashliqliringlar, aqsqalliringlar, emeldarliringlar, shuningdek Israilning hemme erliri, ¹¹ kichik baliliringlar, ayalliringlar, chédirgahinglarda turuwatqan musapirlar, shundaqla otun kesküchiliringlar we su toshughuchiliringlarmu, hemminglar Perwerdigarning alalda hazir turuwatisiler; ¹² meqset shuki, Perwerdigar Xudayinglarning ehdisige, yeni Perwerdigar Xudayinglar бүгүн silerge bergen qesimi bilen baghligghan ehdigе daxil bolushunglar üçündür, ¹³ We shuning bilen teng U silerni бүгүн Özige xas bir xelq qilib silerge wede qilghinidek, ata-bowiliringlarga, yeni Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa qilghan

28:63 Yesh. 1:24

28:64 Qan. 4:27; Neh. 1:8

29:2 Mis. 19:4

29:3 Qan. 4:34; 7:19

29:7 Chöl. 21:24,33; Qan. 2:32; 3:1

29:8 Chöl. 32:33; Qan. 3:12; Ye. 13:8

qesimi boyiche özi silerge Xuda bolushtur..¹⁴ Lékin men bu ehde we qesemni yalghuz siler bilenla emes,¹⁵ belki bugün biz bilen bu yerde Perwerdigar Xudayimizning aldida turuw-atqanlar, shundaqla bugün bu yerde biz bilen birge bolmighan kishilarning hemmisi bilenmu tüzüshimen..¹⁶ (chünki siler bizning Misir zéminida qandaq turghanliqimiz we sepirimizde el-larning otturisidin qandaq ötüp kelginimizni obdan bilisiler;¹⁷ Siler ularning arisidiki yirginshlik nersilerni, ularning arisidiki yaghach, tash, altun we kümüshtin yasalgan butlarni kördünglar).¹⁸ Ehdining meqsiti bolsa, silerning aranglardiki herbir er, herbir ayal, herbir aile we herbir qebililiringlardin bugün köngli Perwerdigar Xudayimizdin yénip, shu ellerning ilahlirining qulluqigha kirip kétidighan héch kishi bolmisun, shundaqla aranglarda öt süyi we emen chiqiridighan yiltiz peyda bolup qalmisun üçündür..¹⁹ Derweqe shundaq boliduki, shu lenet sözlirini anglighanda öz könglide öz-özini bext-beriketlik sanap: «Men qanche bashbashtaqliq bilen mangsammu, tinch-amanliqta turiwérimen», dégüchi shundaq bir kishi bolidu; netijide, nem yermu changqaq yerge oxshashla weyran qilinidu..²⁰ Perwerdigar mundaq kishini epu qilmaydu, belki Perwerdigarning ghezipi bilen otluq qehri tütündek shu kishige chüshidu; bu kitabta pütülgen hemme lenetler uning béshigha chüshidu; Perwerdigar uning ismini asmanning tégidin öchüridu.²¹ Perwerdigar bu qanun kitabida pütülgen ehdining hemme lenetliri boyiche Israilning barliq qebililiridin uni ayrip chiqip, apette muptila qilidu.

²² Kelgüsi dewr bolsa, yeni silerdin kéyin chiqidighan baliliringlar we shundaqla yiraq yurttin kelgen musapirlar Perwerdigar shu zéminning üstige ewetken balayi apette bilen késellerni köridü; ²³ Perwerdigar ghezipi we qehri bilen weyran qilghan Sodom, Gomorra, Admah we Zeboimlarning weyranchiliqidek zéminning hemme yeri günggürtlishop, shorliship, köyüp ketkinini, tériqchilimu, hosulmu bolmighinini, ot-chöpü ünmiginini köridü; ²⁴ buni körgenler, hetta hemme el-yurt: «Némishqa Perwerdigar bu zémingha mundaq qilghandu? Némishqa Uning ghezipi shunche qattiq, esheddiy bolghandu?» dep soraydu; ²⁵ andin ulargha jawab berilip: «Ular ata-bowilirining Xudasi Perwerdigarning ularni Misir zéminidin qutquzup chiqarighanida ular bilen békitken ehdini tashlap, ²⁶ bérp ularning nésiwisi bolmighan, özümü tonumighan ilahlarning qulluqigha kirip, ulargha choqunghini üçün shundaq boldi. ²⁷ Mana bu sewebtin Perwerdigarning ghezipi bu zémingha tutiship, bu kitabta pütülgen hemme lenetni uning üstige keltürdi. ²⁸ Shuning üçün Perwerdigar ghezep, achchiq we zor qehr bilen ularni yurtidin yulup, bashqa bir yurtqa tashlidi» — déyilidu.

²⁹ Herbir yoshurun sirlar bolsa Perwerdigar Xudayimizningkidur; lékin herqandaq ashkarilanghan wehiyler bolsa bu qanunning sözlirige emel qilishimiz üçün ebedgiche biz we balilirimizningkidur.

30¹ We shundaq boliduki, bu barliq ishlar, yeni men séning aldingda qoyghan bu beriket bilen lenet béshinggha chüshkinide, Perwerdigar Xudaying séni heydiwetken ellerning arisida turup bularni ésingge élip köngül bölüp, ² özüng we baliliring Perwerdigar Xudayingning yénigha yénip Uning awazigha qulaq sélip, men bugün sanga emr qilghan barliq ishlargha pütün qelbing we pütün jéning bilen itaet qilsang, ³ shu chaghda Perwerdigar Xudaying séni sürgünlüktin qayturup, sanga ichini aghritip, Perwerdigar Xudaying Özi

29:13 Yar. 17:7

29:15 «Lékin men bu ehde... kishilarning hemmisi bilenmu tüzüshimen» — mushu sözlerde (14-15-ayette) «men» dégen sözlüğüchi Musa peyghember bolsa kérek.

29:18 Ros. 8:23; Ibr. 12:15

29:19 «nem yermu changqaq yerge oxshashla weyran qilinidu» — yaki «mest kishi ussz kishige qoshulup yoqitilidu». Bashqa birneche xil terjimilirimu uchrishi mumkin. Lékin umumiy menisi shühhisizki, hemme adem apette uchrap yoqitilidu.

29:24 Yar. 22:8

heydiwetken ellerdin yighip kélidu..⁴ Gerche aranglardin hetta asmanlarning chétigichimu heydilib ketkenler bolsimu, Perwerdigar Xudaying séni shu yerdin yighip jem qilib kélidu..

⁵ Perwerdigar Xudaying séni ata-bowiliringning teweliki bolghan zémingha keltüridu we sen uni igileysen; U sanga yaxshiliq qilib ata-bowiliringning sanidin ziyade köp qilidu; ⁶ Perwerdigar Xudayingni pütün qelbing, pütün jéning bilen söyüşke Perwerdigar Xudaying qelbingni we nesilliringning qelbini xetne qilidu; shuning bilen siler hayat yashaysiler..⁷ Shundaqla Perwerdigar Xudayinglar bu hemme lenetlerni dushmanliringlarning üstige, silerge nepretlinidighanlarning üstige, silerge ziyankeshlik qilghanlarning üstige chüshüridu. ⁸ Siler bolsanglar yénip kélip Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq sélip, men бүгүн silerge tapilghan hemme emrlirige emel qilisiler. ⁹ Shundaq qilsanglar, Perwerdigar Xudayinglar qolliringlarning hemme ishida, bedininglarning méwisini, charpay malliringlarning méwisini we yéringning méwisinimu awutup silerni zor yashnitidu. Chünki Perwerdigar silerning ata-bowiliringlarga yaxshiliq qilishtin söyüngendek, silerge yaxshiliq qilishtin söyünidu..¹⁰ Siler Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq sélip, bu qanun kitabida pütülgen emrlar bilen belgilimilerni tutup, pütün qelbinglar, pütün jéninglar bilen Perwerdigar Xudayinglarning teripige burulsanglarla, shundaq bolidu.

¹¹ Chünki men бүгүн sanga tapilghan bu emr sen üçün karamet ish emes yaki sendin yiraqmu emes..¹² Bu emr asmanning üstide emes, séning: «Bizning uninggha emel qilmiqimiz üçün kim asmangha chiqip uni élip chüshüp bizge anglitidu?» déyishingning hajiti bolmaydu.

¹³ We shuningdek bu emr déngizning u teripidimu emestur, séning: «Bizning uninggha emel qilmiqimiz üçün kim déngizdin ötüp, uni élip kélip bizge anglitidu» déyishingning hajiti bolmaydu. ¹⁴ Chünki bu söz bolsa uninggha emel qilmiqing üçün sanga bek yéqin, yeni aghzingda we könglüngde bardur..

¹⁵ Mana, men бүгүн aldinglarda hayat bilen yaxshiliq, ölüm bilen yamanliqni qoydum;

¹⁶ chünki özüm sanga höküm bérip: — Siler Perwerdigar Xudayinglarni söyüp, Uning yollarida méngip, emrliri, belgilimiliri hem hökümlirige emel qilinglar, dep бүгүн silerge tapilidim; shundaq qilsanglar siler yashap awup, uni igileshke kiridighan zémingha barghininglarda Perwerdigar Xudayinglar silerni beriketleydu. ¹⁷ Lékin eger könglüngni tetür qilib, qulaq salmay azdurulup, bashqa ilahlarga bash urup choqunghili tursang, ¹⁸ men shuni бүгүн silerge agahlandurup éytip qoyayki, siler halak bolmay qalmaysiler; siler uni igileshke Iordan deryasidin ötüp baridighan zémingha kirgininglarda uzun ömür körelmeysiler.

¹⁹ Men бүгүн hayat bilen ölümni, beriket bilen lenetni aldingda qoyghinimgha asman bilen zéminni üstüנגge guwah bolushqa chaqirimen; emdi özüng we nesling yashay désenglar, hayatni talliwal; ²⁰ Perwerdigar Xudayingni söyüp, Uning awazigha qulaq sélip, Uninggha baghlanghin; chünki U Özi séning hayating we ömrüngning uzunluqidur; chünki shundaq qilsang Perwerdigar ata-bowiliring bolghan Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa: «Men silerge uni bérimen» dep qesem qilib wede qilghan zéminda turisen»..

30:3 Neh. 1:8; Zeb. 106:45-47; Yer. 32:37

30:4 Neh. 1:9

30:6 Yer. 32:39; Ez. 11:19; 36:26

30:9 Qan. 28:11

30:11 «bu emr sen üçün karamet ish emes» — bu ayettiki «karamet» dégen söz adette peqet Xudala qilidighan ishni yaki Xudaning süpitini körsitidu.

30:12 Rim. 10:6-8

30:14 «... bu söz ... sanga bek yéqin, yeni aghzingda we könglüngde bardur» — «Rim.» 10:6-10ni körüng.

30:19 Qan. 4:26

30:20 «...chünki U Özi séning hayating we ömrüngning uzunluqidur;» — mushu yerde «U Özi» dégenning bashqa birxil chüshenchisi «bu ish» (yeni, Xudaning emrlirini tutush).

Yeshua Musagha orun basar qilip békitilidu

31¹ Andin Musa bérip hemme Israilgha söz qildi; ² u mundaq dédi: «Men bugün bir yüz yigirme yashqa kirdim; emdi silerge serdar yaki bashlighuchi bolalmaymen. Perwerdigar manga: Sen bu Iordan deryasidin ötmeysen, dégenidi..

³ Lékin Perwerdigar Xudayinglar Özi silerni yéteklep deryadin ötüp, bu ellerni aldinglarda weyran qilidu; shuning bilen ularning mal-mülkini igileysiler; Perwerdigarning éytqinidek, Yeshua silerning aldinglarda bashlap deryadin ötidu. ⁴ Perwerdigar Sihon bilen Og dégen ikki Amoriy padishahi we ularning zéminini halak qilghandek, u bu ellergimu shundaq qilidu. ⁵ Emma Perwerdigar ularni qolunglarga tapshurghinida, men silerge tapilighan pütkül emr boyiche ulargha muamile qilisiler. ⁶ Jür'etlik we qeyser bolunglar, ularning aldida titrimenglar, ulardin héch qorqmanglar; chünki siler bilen birge barghuchi Perwerdigar Xudayinglar Özidur; U silerdin waz kechmeydu, silerni hergiz tashliwetmeydu!..

⁷ Andin Musa Yeshuani chaqirip pütkül Israilning köz aldida uninggha söz qilip: «Sen jür'etlik we qeyser bolghin; chünki bu xelq Perwerdigar ularning ata-bowilirigha qesem qilip bérishke wede qilghan zémingha kirgende sen ular bilen bille bérishing kérek; sen ulargha uni igilitip miras qildurisen. ⁸ Mana, séning aldingda mangghuchi Perwerdigar Özidur; U sen bilen bille bolup sendin waz kechmeydu, séni hergiz tashliwetmeydu! Sen qorqmighin, parakende bolma!» — dédi..

Musaning ehdi-name yézip tapshurushi

⁹ Musa bu qanunni yézip bolup, uni Perwerdigarning ehde sanduqini kötüridighan Lawiyning ewladi bolghan kahinlar bilen Israilning barliq aqsqaallirigha tapshurup berdi. ¹⁰ Musa ulargha mundaq buyrudi: —

«Her yette yilning axirqi yilida, yeni azadliq yili dep békitilgen waqitta, «kepiler héyti» bashlanghanda, ¹¹ Israilning hemmisi kélip Perwerdigar Xudayingning huzurida jem bolush üçün u tallaydighan jaygha yigilghanda, uni anglisun dep pütkül Israilning aldida bu qanunni oqup bérisen. ¹² Shuning üçün shu chaghda barliq xelqni, er bolsun, ayal bolsun, bala bolsun, qowuqliringning ichide turuwatqan musapir bolsun, ularning hemmisi anglap, öginip, Perwerdigar Xudayinglardin qorqup, bu qanunning barliq sözlirini tutup uninggha emel qilsun, dep ularni yighqin. ¹³ Shundaq bolsa, ularning bu qanunni tonumighan balilirimu uni anglap öginip, siler igileshke Iordan deryasidin ötüp baridighan zéminda yashighan barliq künliride Perwerdigar Xudayinglardin qorqidighan bolidu».

Musa Yeshuagha öz wezipisi toghruluq buyruydu

¹⁴ Andin Perwerdigar Musagha söz qilip: «Mana séning ölidighan waqting yéqinlaship qaldi. Emdi Yeshuani chaqirghin, ikkinglar jamaat chédirigha bérip shu yerde hazir bolunglar. Men uninggha weziye tapshurimen» dédi.

31:2 «silerge serdar yaki bashlighuchi bolalmaymen» — mushu yerde ibraniy tilida «silerning aldinglarda chiqip-kirip yürelmeymen» dégen sözler bilen ipadilinidu.

31:2 Chöl. 27:12; Qan. 3:26

31:3 Chöl. 27:18

31:4 Chöl. 21:24,33

31:5 Qan. 7:1, 2

31:6 Ye. 1:5; Ibr. 13:5

31:8 Ye. 1:9

31:11 Ezra 10:8; Neh. 8:1,2,3,8

31:12 «...qowuqliringning ichide turuwatqan musapir» — démek, «siler bilen bille turuwatqan musapir». «Siler bilen bille turuwatqan» ibraniy tilida adette «qowuqliringlar ichide turuwatqan» dégen sözler bilen ipadilinidu.

Shuning bilan Musa bilan Yeshua ikkisi béríp, jamaet chédirida hazir boldi. ¹⁵ Perwerdigar bulut tüwrükining ichide köründi; bulut tüwrüki chédirning derwazisining üstide toxtidi.

¹⁶ Perwerdigar Musagha mundaq dédi: «Mana, sen ata-bowiliringning qéshida uxlash aldida turisen; andin bu xelq qozghilip, baridighan zémindiki yat ilahlargha egiship buzuqchilik qilip, Méni tashlap, Men ular bilan baghligghan ehдини buzidu. ¹⁷ Shu waqitta Méning ghezipim ulargha tutiship, Men ularnima tashlap, ulardin yüzümni yoshurimen. Ular yutuwétilidu, köp balayi'apet we külpetler béshigha chüshidu we ular shu waqitta: «Shübhisizki, Xudayimiz arimizda bolmighini üçün, bu balalar béshimizgha chüshti» — deydu. ¹⁸ Lékin Men ularning bashqa ilahlargha mayil bolup egiship, qilghan hemme rezillikliri üçün shu küni yüzümni pütünley yoshurimen.

¹⁹ Emdi siler özünglar üçün bu ghezelni pütüp, uni Israillargha ögitinglar; bu ghezelning keyin Israillarning eyibige Men üçün guwahchi bolushi üçün uni ularning aghzigha salghin.

²⁰ Chünki Men ularni Men ata-bowilirigha qesem bilen wede qilghan, süt bilen hesel éqip turidighan yurtqa kirgüzimen; andin ular yep toyup, semrigende bashqa ilahlargha egiship, ularning qulluqigha kiridu we Méni közge ilmay ehdemni buzidu. ²¹ Emma shundaq boliduki, köp balayi'apetler bilen külpetler ularning béshigha chüshkinide, bu ghezel ularni eyiblep guwah béridu; chünki bu ghezel ularning ewladlirining aghzida untulmaydu. Chünki Men ularni ulargha qesem bilen wede qilghan zémingha téxi kirgüzmeyla ularning néme xiyal qiliwatqinini obdan bilimen».

²² Shularni dep, Musa shu küni bu ghezelni yézip, Israillargha ögetti. ²³ Andin Perwerdigar Nunning oghli Yeshuagha: «Jür'etlik we qeyser bolghin, chünki sen Men Israillargha qesem bilen wede qilghan zémingha ularni bashlap kirisen we Men sen bilen bille bolimen» dep emr qildi.

²⁴ Musa bu qanunning sözlirini bir kitabqa pütünley yézip bolghandin keyin ²⁵ u Perwerdigarning ehde sanduqini kötürüp mangghan Lawiylargha buyrup mundaq dédi: ²⁶ — Bu qanun kitabini silerning eyibinglerge guwahchi bolup turushi üçün Perwerdigar Xudayinglarning ehde sanduqining yénigha qoyunglar. ²⁷ Chünki men silerning asiy we boynunglar qattiq ikenliklarni bilimen. Mana, men téxi aranglarda tirik tursam Perwerdigargha asiyliq qilip keldinglar; ölümümdin keyin siler téximu shundaq qilisiler!

²⁸ Men ularning qulaqlirigha bu sözlerning hemmisini anglitishim üçün, shundaqla yer bilen asmanni ularning eyibige guwahchi bolushqa chaqirishim üçün emdi méning aldimgha qebililiringlarning hemme aqsqaqalliri we emeldarlirini yighinglar. ²⁹ Chünki ölümümdin keyin silerning tüptin buzulup, men silerge emr qilghan yoldin chetnep kétidighinglarni bilimen. Shuning bilan künlerning axirida külpetler béshinglarga chüshidu; chünki siler Perwerdigarning neziride rezil bolghanni qilip, qolliringlarning ishliri bilen uning ghezipini qozghaysiler».

³⁰ Andin Musa Israillarning pütkül jamaiti aldida bu ghezelning tékistini bashtin-axirighiche oqup berdi: —

Ehde shertlirige guwahchilarni chaqirish — Musaning ghezili

32 ¹ «Qulaq sélinglar, ey asmanlar, men sözley;
Aghzimning sözlirini angla, i yer-zémin!

31:16 «buzuqchilik qilish» — mushu yerde Xudagha wapasizliq yaki asiyliq qilishni bildüridu. Qanaandiki eller arisida «buzuqchilik» rohiy jehette bolupla qalmay, jismani jehettimu butpereslikke munasiwetlik jinsiy buzuqchilik mewjut idi.

31:17 «shu waqitta» — ibraniy tilida «shu küni».

31:23 Ye. 1:6

31:26 2Pad. 22:8

31:29 «künlerning axirida» — axirqi zamanni körsetse kérek.

31:30 «pütkül jamaiti aldida» — ibraniy tilida «...pütkül jamaitining qulaqliri ichige....».

- ² Telimim bolsa yamghurdek yaghidu,
Sözlirim shebnemdek tamidu,
Yumran ot-chöp üstige chüshken sim-sim yamghurdek,
Kökzarliqning üstige chüshken xasiyetlik yamghurdek bolidu.
- ³ Chünki men Perwerdigarning namini bayan qilimen;
Emdi Xudayimizni ulugh dep jakarlanglar!
- ⁴ U qoram tashtur, Uning emelliri mukemmeldur;
Uning barliq yolliri heqqaniydir.
U naheqliqi yoq, wapadar bir Xuda,
Adil we diyanetliktur.
- ⁵ Emma Öz xelqi uninggha buzuqluq qildi;
Ularning qilmishliri Uning Öz baliliriningkidek bolmide — mana bu ularning eyibidur!
Ular egri we iplas bir nesildur!
- ⁶ Ey exmeq we nadan xelq,
Perwerdigarning yaxshiliqini shundaq yanduramsen?
U séni bedel tölep hör qilghan atang emesmu?
U séni yaritip, séni tikligen emesmu?
- ⁷ Ötken künlerni ésingge alghin,
Dewrdin-dewrgiche ötken yillarni oylighin;
Atangdin sora, u sanga dep béridu;
Aqsqaqalliringgha soal qoy, ular séni xewerlendüridu.
- ⁸ Hemmidin aliy bolghuchi ellarning ülüşini ulargha üleshtürgende,
Adem'atining perzentlirini bir-biridin bölginide,
U xelqlarning chégrilirini Israil balilirining sanigha qarap békitken..
- ⁹ Chünki Perwerdigarning nésiwisi bolsa uninggha xas bolghan xelqidur;
Yaqup xuddi chek tashlinip chiqqandek, Uning mirasidur..
- ¹⁰ U uni chöl bir zéminda,
Shamal huwlaydighan dehshetlik bir bayawanda uni tapti;
Uni orap etrapida qoghdap turdi,
Uni köz qarichuqidek saqlidi;
- ¹¹ Xuddi bürküt öz changgisini tewritip,
Balilirining üstide perwaz qilip,
Qanatlrini yéyip ularni peylirining üstige élip kötürginidek,
- ¹² Perwerdigarmu uninggha shundaq yalghuz yétekchilik qildi;
Héhqandaq yat ilah uning bilen bille emes idi.
- ¹³ U uni yer yüzining égiz jaylirigha mindürdi,
We u étizliqning mehsulatidin yédi,
U uninggha qiya tashtin hesel shoritip,
Chaqmaq téshidin zeytun méyi shoratti;
- ¹⁴ Sanga kala qaymiqi bilen qoy sütini ichküzüp,
Qozilarning yéghini,
Bashandiki qochqarlar we tékilerning göshini yéügüzüp,
Ésil bughdayning ésil danliridin yéügüzdi,

32:8 «U xelqlarning chégrilirini Israil balilirining sanigha qarap békitken» — bezi kona köchürmilerde: «U xelqlarning chégrilirini Xudaning oghullirining sanigha qarap békitkenide» déyilidu.

32:9 «Yaqup» — mushu yerde Israillarni körsitidu.

32:10 «uni orap etrapida qoghdap turdi» — bashqa birxil terjimisi: «u uni qoghdap yürüp uni terbiylidi».

32:13 Qan. 33:26; Yesh. 58:14

Sen bolsang üzüm qéni bolghan sap sharabni ichting.

¹⁵ Lékin Yeshurun semrip tepkek bolup qaldi;

Berheq, sen semrip ketting,

Bordilip ketting,

Toyunup ketting!

U özini yaratqan Tengrini tashlap,

Öz nijatining Qoram Téshini közge ilmidi..

¹⁶ Ular bolsa yat ilahlargha egiship Uning wapasizliqqa bolghan hesitini qozghidi,
Yirginchlik ishlar bilen Uning ghezipini keltürdi.

¹⁷ Ular Ige-Tengrisi emes jinlarga,

Özi bilmeydighan ilahlargha,

Ata-bowilirimu qorqmaydighan,

Yéngi peyda bolup qalghan ilahlargha qurbanliq qildi.

¹⁸ Sen özüngni töreldürgen Qoram Tashni könglüngdin chiqarding,

Séni apiride qilghan Tengrini untudung.

¹⁹ Perwerdigar buni körüp,

Oghul-qizlirining Uning achchigini keltürginidin, ulardin bizar bolup mundaq dédi: —

²⁰ «Men ulardin yüzümni yoshurimen,

Ularning aqiwitini körüp baqay;

Chünki ular iplas bir nesildur,

Qelbide wapadarliqi yoq balilardur.

²¹ Ige-tengrisi emesler bilen hesitimni keltürdi,

Erzimes mebudliri bilen qehrimni qozghidi;

Shunga «héch xelq emes» bolghan bir xelq arqiliq ularning hesitini qozghaymen,

Nadan bir el arqiliq ularning achchigini keltürimen..

²² Chünki Méning ghezipimdin bir ot tutashti;

U tehtisaraning tégigiche köyüp baridu,

U yer bilen uning mehsulatini yep kétidu,

We taghlarning ullirinimu tutashturidu..

²³ Men ularning üstige balayi'apetlerni döwileymen;

Ya-oqlirimni birni qoymay ulargha atimen.

²⁴ Ular acharchiliqtin yégilep kétidu,

Tomuz issiq we wabaning neshterliri teripidin yep kétilidu;

Ulargha qarshi yirtquch haywanlarning chishlirini,

Topida ömiligüchilerning zehirini ewetimen.

²⁵ Tashqirida qilich ularni musibetke salidu,

Ichkiride wehime basidu;

U yigit bilen qizni,

Emchektiki bala bilen aq chachliqni hemmisini yoqitidu.

²⁶ Men: «Ularni chépiwétimen,

Insanlarning arisidin ularning namini öchürimen» — deyttim.,

²⁷ Biraq dushmaning mesxire qilishidin qorqtum;

32:15 «Yeshurun» — Israilning yene bir ismi — menisi «tik turidighan», «durus» dégenlik.

32:21 «Shunga «héch xelq emes» bolghan bir xelq arqiliq... Nadan bir el arqiliq ularning achchigini keltürimen» — u ulugh bésharetning emelge ashurulushi toghruluq «Hosh.» 1:9, 2:32, «Rim.» 10:19ni körüng.

32:21 Rim. 10:19

32:22 Yer. 15:14

32:26 «Ularni chépiwétimen» — yaki «Ularni tarqitimen», «Ularni chéchiwétimen».

Israilning reqibliri bu ishni xata chüshinip: —

Bu ish bizning qolimizning küchlükükidin bolghan bolsa kérek,
Perwerdigar buni héch qilmidi» démisun dep, bu ishni qilmidim.

²⁸ Israil nesihettin mehrum bolghan bir el,
Ularning héch eqil-pemi yoqtur.

²⁹ Ah, ular dana bolsidi!

Shundaq bolsa buni chüshinip,

Öz aqiwiti qandaq bolidighinini oylaytti!

³⁰ Eger ularning Qoram Téshi ularni sétiwetmigen bolsa,
Perwerdigar ularni dushmanlirige tashlap bermigen bolsa,
Bir kishi qandaqmu ming kishini öz aldidin heydiyeleytti?,
Ikki kishi qandaqmu on ming kishini qachuralaytti?

³¹ Chunki bashqilarning qoram téshi bolsa bizning Qoram Téshimizdek emestur.
Buninggha dushmanlirimiz özliri guwahliq bersun!

³² Chunki ularning üzüm téli Sodomning üzüm télidin,
Gomorraning étizliqliridin chiqqandur;

Üzümliri zeherlik üzümlerdur,
Ularning herbir sapiqi achchiqtur,

³³ Sharabi bolsa ejdihalarning zehiridur,
Kobralarning ejellik zehiridur.

³⁴ Perwerdigar: «Bularning hemmisi Méningkide saqlaqliq emesmu?
Öz xezinilirimde möhürlengen emesmu?

³⁵ Intiqam Méningkidur,

Yamanliqni qayturushmu shundaq,

Bular ular putlishidighan waqitqiche saqlaqliq turidu,

Chunki ularning balayi'apetlik küni yéqinlashmaqta,
Ularning béshigha chüshidighan ishlar bolsa téz kéliwatidu...

³⁶ Chunki Perwerdigar ularning küchi tügep ketkenlikini, ularning aziyip, hetta ajiz yaki méyiplarningmu qalmighinini körgende,
U Öz xelqining üstige höküm chiqiridu,
Öz bendilirige méhir-shepget körsitidu...

³⁷ U waqitta U mundaq deydu: «Qéni, ularning ilahliri?
Özige tayanch qilghan qoram téshi emdi qeyerdidur?

³⁸ Ularning ötküzgen qurbanliqlirining yéghini yégen,
Ularning sharab hediyeleiridiki sharabini ichkenler qeyerge ketti?
Emdi ular ornidin turup silerge yordem bérip, panahinglar bolsun!.

³⁹ Emdi Men Özüm, peqet Menla «Shu»durmen,
Manga hemrah héchqandaq ilahning yoqluqini körüp bilinglar.

32:35 «... Bular ular putlishidighan waqitqiche saqlaqliq turidu» — bizningche mushu ayettiki «ular» Israillarni körsitidu. Bezi alimlar «Xudaning dushmanliri (yat eller)ni körsitidu» dep qaraydu. Lékin Xuda intiqamliri bilen axirida Israilning eng ajiz peytide ularni qutquzidu («Yer.» 30-babni, ushbu baktiki 36-, 42-ayetni köring).

32:35 Rim. 12:19; Ibr. 10:30; 1Pét. 2:23

32:36 «...ularning aziyip, hetta ajiz yaki méyiplarningmu qalmighinini körgende» — bashqa birxil terjimisi: «yaki kichik yaki chong bolsa, ularning aziyip héchkimning qalmighinini körgende,...». «Öz xelqi üstige höküm chiqiridu» — öz ichige ikki terepni élishi kérek: (1) Xudaning xelqi uning terbiye jazalirini körgendin kéyin gunahlarini iqrar qilip, uning kechürümige muýesser bolidu; (2) Xuda Öz xelqige rezillik qilghuchilargha özining qilghan rezillikini özige yanduridu. «Öz bendilirige méhir-shepget körsitidu» — bashqa birxil terjimisi: «Öz bendiliri toghruluq niyitidin yénidu».

32:36 Qan. 32:36

32:38 «Emdi ular ornidin turup silerge yordem bérip, panahinglar bolsun!» — Xuda mushu yerde Israil eslide tayanghan butlarni mesxire qilidu.

«Qanun sherhi»

Men öltürüp tirildürimen,
Zeximlendürüp saqaytimen;
We héchkim Méning qolumdin qutquzalmaydu..
⁴⁰ Chünki Men qolumni asmanlarga kötürüp: —
«Ebedgiche hayatturmen» dep éytip,
⁴¹ Chaqnap turidighan qilichimni ittik qilimen,
Méning qolum adaletni qoral qilip tutidu,
Düşmenlirimdin intiqam alimen,
Mendin nepretlengüchilerning qilghanlirini ulargha yandurimen!
⁴² Men ya oqlirimni qan ichküzüp mest qilimen,
Méning qilichim gösh yeydu,
Men ularni öltürülgenler bilen esirlerning qénini,
Düşmenning serdarlirining bashlirini yep-ichidighan qilimen»..
⁴³ Ey eller, Uning xelqi bilen bille shadlininglar,
Chünki U Öz bendilirining qénining intiqamini alidu,
Öz düşmenlirige qisas yanduridu,
Öz zémmini bilen xelqi üçün kechürüm-kafaret keltürüp béridu»..

Musa ghezili toghrisida buyruq chüshüridu

⁴⁴ Emdi Musa bilen Nunning oghli Yeshua kélip bu ghezelning barliq sözlirini xelqning aldida oqup berdi..⁴⁵ Andin Musa bu hemme sözlerni barliq Israil aldida axirlashturup ⁴⁶ ulargha söz qilip: «Men бүгүн otturanglarda silerni agahlandurup guwahliq bergen bu barliq sözlerge köngül bölünglar; siler bularni baliliringlarga tapilap: «Bu qanunning hemme sözlirige emel qilishqa köngül qoyunglar» dep buyrushunglar kérek. ⁴⁷ Chünki bu söz silerge munasiwetsiz, quruq söz emes, belki silerning hayatinglardur! Siler u zéminni igileshke Iordan deryasidin ötisiler; ötkendin keyin u zéminda bu söz arqiliq uzun ömür körisiler» — dédi.

Musaning ölümi toghruluq buyruqlar

⁴⁸ Yene shu küni Perwerdigar Musagha söz qilip mundaq dédi: —
⁴⁹ Sen ushbu Abarim téghigha, yeni Yérixoning utturidiki, Moabning zéminidiki Nébo téghigha chiqqin we shu yerde Men Israillargha öz teweliki bolush üçün béridighan Qanaan zéminini körgin..⁵⁰ Andin akang Harun Hor téghida ölüp öz xelqlirige qoshulghandek, senmu chiqidighan shu taghda ölüp xelqliringge qoshulghin;..⁵¹ chünki siler Zin chölidiki Meribah-Qadeshning sulirining yénigha barghanda, ikkinglar Israillarning arisida Manga wapasizliq körsitip, Israillarning arisida Méni «muqeddes» dep hörmetlimidinglar..⁵² Shunga sen Israil-largha béridighan shu zéminni udulungda körisen, lékin uninggha kirelmeysen.

Musa peyghember Israilgha dua qilip bext tileydu

33¹ Xudaning adimi bolghan Musaning ölümidin ilgiri Israillarni beriketleshke tiligen bext-tilekliri munular: —

32:39 «Manga hemrah héchqandaq ilahning yoqluqini körüp bilinglar» — yaki «Mendin bashqa héchqandaq ilah bolmighanliqini körüp bélinglar».

32:39 Qan. 4:35; 1Sam. 2:6; Yesh. 45:5,18,22

32:42 Zeb. 7:12-13; 68:21-23; Yesh. 34:6; Ez. 21:9-11

32:43 Rim. 15:10

32:44 «Nunning oghli Yeshua» — ibranıy tilida: «Nunning oghli Hoshiya» (Hoshiya Yeshuaning bashqa birxil atilishi).

32:49 Chöl. 27:12

32:50 Chöl. 27:13; 33:38

32:51 Chöl. 20:12

² U mundaq dédi: —

«Perwerdigar Ōzi Sinay téghidin kélip,
Séirdin chiqip Israil üstige parlidi;
Paran téghidin peyda bolup chaqnidi,
U tümenligen muqeddeslarning otturisdin chiqip keldi;
Ong qolidin Israilgha atalghan otluq bir qanun chiqti...»

³ Derheqiqet, U xelqni söyidu;
Séning barliq muqeddes bendiliring qolungdidur;
Ularning herbiri ayighing aldida olturup,
Sözliringge muyesser bolidu.

⁴ Musa bizge bir qanun buyrup,
Buni Yaqupning jamaitige miras qilip berdi;

⁵ Xelqning serdarliri jem bolup,
Israilning qebililiri bir yerge yighilghanda,
U Yeshurunning otturida padishahdek boldi..

Musaning qebililer üçhün tiligen xeyr-dualiri we bergen bésharetliri

⁶ «Ruben bolsa, ademliri ölüp ketmey, hayat tursun;
Uning ademliri az bolmisun».

⁷ Musaning Yehuda toghrisida tiligen bexti mundaq: —
«Yehudaning awazini anglighaysen, i Perwerdigar;
Uni öz xelqige qobul qildurghaysen;
Uning qolliri ular üçhün küresh qilsun;
Emdi özini ezgüchilerge qarshi turushqa uninggha medet bolghaysen»..

⁸ U Lawiy toghrisida mundaq dédi: —
«Séning urim we tummim tashliring Séning bu muqeddes bendengge tapshurulghan;
Sen uni Massahda siniding,
Meribahning sulirining yénida uning bilen talashting..»

⁹ U öz ata-anisi toghrisida: «Ulargha yüz-xatire qilmaymen», dep éytti,
Öz qérindashlirining héch yüzini qilmay,
Öz balilirinimu tonushni xalimay,
Belki Séning sözüngge emel qilip, ehdengni ching tutti..

¹⁰ Mana, Lawiylar Yaqupqa hökümliringni uqturidu,

33:2 «Séirdin Israilar chiqip üstige parlidi» — «Israilar» ibraniy tilida: «ular». «muqeddesler» — perishtilerni körsetse kérek. «... Israilgha atalghan» — ibraniy tilida: «...ulargha atalghan». «... ulargha atalghan otluq bir qanun chiqti» — bashqa ikki xil terjimisi: «...ulargha (Israilgha) atalghan ot yalqunliri chiqti» yaki «...ulargha (Israilgha) yétekligüchi ot yalquliri chiqti».

33:2 Hab. 2:3, 4

33:5 «U Yeshurunning otturida padishahdek boldi» — mushu jümlidiki «U» Musani körsitidu, dep qaraymiz. Bezi alimlar Xudani körsitidu, dep qaraydu.

33:7 «Uni öz xelqige qobul qildurghaysen» — ibraniy tilida sözmüsöz «Uni öz xelqining arisigha kirgüzgeysen» déyilidu. Yehudaning kéyinki tarixigha qarighanda, bu bésharet Musa peyghemberning Yehudaning nesli bolghan Dawutning padishahliqi, eng muhimi Dawutning nesli Mesih toghruluq bésharetlik duasi bolushi kérek. «U qolliri ular üçhün küresh qilsun» — buningda «ular» «öz xelqi»ni körsetse kérek. «Uning qolliri ular üçhün küresh qilsun» — buning bashqa birxil terjimisi: «Uning qolliri öz hajitidin chiqsun».

33:8 «urim we tummim» — toghruluq «Mis.» 28:30ni köring. Xuda Lawiylarni tallishining bir sewebi 32:25-29de körüldi; Xuda uni Öz xizmitide bolushqa tallighachqa, mushu yerde Xuda uni «Méning muqeddes bendem» dep ataydu. «Massah» — «Massah» dégen jayning menisi «sinash» («Mis.» 17:7ni köring). «Meribah» — «Meribah» dégen jayning menisi «talash-tartish, küresh» («Chöl.» 20:13 we 24ni köring).

33:9 «Öz qérindashlirining héch yüzini qilmay, ...belki Séning sözüngge emel qilip, ehdengni ching tutti» — közde tutulghan weqeler «Mis.» 32:21-29de xatirilinidu.

«Qanun sherhi»

Ular Israilga qanunungni o'gitudi;
Ular dimighingga xushbuyni sunidu,
Qurbangahingga pütün köydürme qurbanliqlarni keltüridu.

¹¹ I Perwerdigar, uning teelluqatini beriketligeysen,
Uning qollirining ejri Séni xush qilghudek bolghay,
Uningga qarshi chiqqanlar we uningdin nepretlengenler bolsa,
Ularni qopalmighudek halda bellirini sundurghaysen!»

¹² U Binyamin toghrisida mundaq dédi: —
«Perwerdigarning söygini bolsa,
U Uning yénida bixeter makan qilidu,
Perwerdigar saye bolup pütün kün uni saqlaydu,
U uni mürisi otturisida makanlashturidu»

¹³ Yüsüp toghrisida u mundaq dédi: —
«Uning zémini Perwerdigar teripidin beriketlik bolghay!
Asmanlarning ésil németliri bilen,
Shebnem bilen,
Yer tégidiki németliri bilen,»

¹⁴ Kündin hasil bolidighan ésil mehsulatliri bilen,
Aydin hasil bolidighan ésil németliri bilen,

¹⁵ Qedimki taghlarning aliy németliri bilen,
Menggülik dönglarning ésil németliri bilen,

¹⁶ Yerning ésil németliri we uninggha tolghan hemme mewjudatliri bilen,
Azghanliqta turghuchi Zatning shapaiti bilen beriketlensun!
Bularning hemmisi Yüsüpning bëshigha,
Yeni öz qérindashliridin ayirilghanning choqqisigha chüshsun.»

¹⁷ Uning heywisi öz buqisining tunjisidektur;
Uning münggüzli yawa kalining münggüzliridektur,
Ular bilen u el-yurtlarning hemmisini biraqla yer yüzining chetlirigiche üsüdu.
Mana Efraimning tümenligen ademliri,
Manassehning minglighan ademliri shundaq bolidu».

¹⁸ Zebulun toghrisida u mundaq dédi: —
«Ey Zebulun, sen chiqqiningda shadlanghin;
Ey sen Issakar, öz chédirliringda xush bolghin!

¹⁹ Mana ular xelqlarni taghqa chaqiridu,
Shu yerde ular heqqaniyliqning qurbanliqlirini sunidu,
Chünki ular déngizdiki mol döletlarni,
Qumgha kömülgen göherlerni sümürüp ulargha muyesser bolidu».

²⁰ Gad toghrisida u mundaq dédi: —
«Gadning zéminini kéngeytküchige bext-beriket bolghay;
Gad bolsa chishi shirdek olturaqlashti;

33:13 «yer tégi» — belkim yer astidiki sularni yaki déngiz teglirini körsitidu.

33:13 Yar. 49:25

33:16 «Azghanliqta turghuchi Zat» — mushu zat Perwerdigarning Perishtisidur («Mis.» 3:2-6ni köring).

33:16 Yar. 49:26

33:17 «Uning heywisi öz buqisining tunjisidektur» — bashqa birxil terjimisi: «uning buqisining tunjisi uninggha sherep keltürsun». «uning münggüzli yawa kalining münggüzliridektur» — yawa kala bolsa nesli qurughan intayin yoghan birxil kala idi. «...Manassehning minglighan ademliri shundaq bolidu» — toluq ayetning menisi: (1) bu ikki qebile Yüsüpning münggüzliqidur; (2) yuqirida éytılghan bext-beriketler Yüsüpke xas bolup, bu ikki qebilining bëshigha chüshidu. Biz ikkinchi menige mayilmiz.

U bilek hem bash térisini titma-titma qiliwétidu;

²¹ Shu yerde u eng ésil nésiwini talliwaldi;

Chünki shu yerdimu u höküm békitküchining ülüshi bolghan jay saqlaqlıqtur;

U xelqning serdarliri bilen kélip,

Israil bilen birge Perwerdigarning adaliti bilen hökümlirini yürgüzdi»..

²² Dan toghrisida u mundaq dédi: —

«Dan bolsa yash bir shirdur;

U Bashandin taqlap ötidu»..

²³ Naftali toghrisida u mundaq dédi: —

«Ey Naftali, iltipatqa toyunghansen,

Perwerdigar teripidin kelgen bext-beriketke tolup,

Meghrip bilen jenubni özüngge mülük qilip igileysen».

²⁴ Ashir toghrisida u mundaq dédi: —

«Ashir oghullar bilen beriketlinidu;

U qérindashliri arisida iltipat körsun;

Puti maygha chilansun»..

²⁵ Derwaza baldaqliring tömür bilen mistin bolidu;

Künliring qandaq bolsa, küchüngmu shuninggha muwapiq teng bolidu»..

²⁶ «— Ey Yeshurun, Tengringdek bashqa héchkim yoqtur;

U sanga yardemge asmanlar üstige,

Zor heywisi bilen bulutlarning üstige minip kélidu»..

²⁷ Ezeliy Xuda séning bashpanahingdur,

Astingda ebediy bilekler turidu.

U séning aldingdin dühmenni heydep: —

«Ularni halak qilghin!» dep sanga buyruydu.

²⁸ Shuning bilen Israil ashliq bilen yéngi sharab mol bolghan bir zéminda turup,

Yalghuz aman-ésen makan tutidu,

Yaqupning buliqi oxshashla aman-ésen bolidu;

Uning asmanlirimu shebnem témitip turidu»..

²⁹ Bextliksen, i Israil!

Sendek Perwerdigarning Özi qutquzghan xelqtin yene kim bar?

U bolsa séning medetkar qalqining,

Heywetlik qilichingdur!

Séning dühmenliring sanga zeipliship boysunidu;

Sen ularning égiz jaylirida dessep mangisen».

33:20 «Gad bolsa chishi shirdek olturaqlashti» — yaki «Gad... yétiwaldi». «U bilek hem bash térisini titma-titma qiliwétidu» — belkim Gadning dühminige qattiq zerbe béridighanliqini körsitidu.

33:21 «höküm békitküchi» — (1) qanun bergüchi (Musa peyghemberning özi)ni; (2) Qanaan zéminini bölüp teqsim qilghuchi (Yeshua peyghember)ni körsitidu.

33:22 «U Bashandin taqlap ötidu» — bu sözler belkim «Hak.» 18:27-28de xatirilengen weqeni körsitidighan bésharet bolushi mumkin.

33:24 «Ashir... puti maygha chilansun» — kéyin, Ashir turghan jayda köp zeytun méyi ishlep chiqarghan.

33:25 «Derwaza baldaqliring» — yaki «Ayighingning boghquchiliri».

33:26 «Ey Yeshurun, Tengringdek bashqa héchkim yoqtur» — yaki «Ey Yeshurun, Tengridek bashqa héchkim yoqtur».

33:26 Qan. 32:13; Yesh. 58:14

33:28 «... Israil ... mol bolghan bir zéminda turup, yalghuz aman-ésen makan tutidu» — mushu jümlidiki «yalghuz» Xudadin bashqa héchqandaq panah yaki muhapizet kérek bolmaydu, dégenlikni körsitidu.

—«Yaqupning buliqi»: — (1) Israilning zéminidiki su menbelirini körsitishi mumkin; (2) Xuda ulargha bulaqtek rohiy hayatliq menbesi bolup, özgermey mezmur turidighanliqini körsitishi mumkin. Biz ikkinchi menisige mayilmiz.

33:28 Yer. 23:6; 33:16; Zeb. 68:26

Musa peyghemberning ölumi

34¹ Andin Musa Moabning tüzlanglikliridin chiqip Nébo téghining üstige, yeni Yérixoning utturisidiki Pisgah téghining choqqisigga chiqti. Shu yerde Perwerdigar uninggha pütkül zéminni körsetti; Giléadtin Danghiche,² pütkül Naftali bilen Efraim we Manassehning zéminini, Yehudaning pütkül zémini bilen qoshup megħribtiki déngizghiche,³ jenubtiki Negew zéminini, «Xorma shehiri» dep atalghan Yérixo wadisidiki tüzlanglikni Zoar shehirige qeder, hemmini uninggha körsetti.

⁴ Andin Perwerdigar uninggha söz qilip: «Men qesem qilip: «Bu zéminni séning neslingge béri-men» dep Ibrahim, Ishaq we Yaqupqa wede qilghan zémin mana mushudur. Emdi sanga uni öz közüng bilen körüşke nésip qildim, lékin sen shu yerge ötüp kirelmeysen» dédi..

⁵ Andin Perwerdigarning éytqinidek, Perwerdigarning quli Musa shu yerde, yeni Moabning zéminida wapat boldi. ⁶ U uni Moabning zéminidiki tagħ jilghisida, Beyt-Péorning utturisida depne qildi; uning qebirining qeyerde ikenlikini бүгүngiche héchkim bilmeydu.

⁷ Musa wapat bolghan waqitta bir yüz yigirme yashqa kirgenidi, lékin közliri héch torlashmighan we magħduridin héch ketmigenidi.

⁸ Israillar Musa üçün Moabdiki tüzlanglikte ottuz küngiche matem tutti. Shuning bilen Musa üçün matem tutup yighlaydighan künler tügigenidi.

⁹ Musa qollarini uning üstige qoyghachqa, Nunning oghli Yeshua danaliq bergüchi Roh bilen tolghanidi. Shuning bilen Israillar uninggha itaet qilip, Perwerdigarning Musagħa buyrugħinidek qildi..

¹⁰ Musadin kéyin uningdek Perwerdigar bilen yüz turane sözleshken ikkinchi bir peyghember Israil ichide chiqmidi; ¹¹ Perwerdigarning uni Misir zéminigħa ewetishi bilen u shu yerde Pi-rewnge, uning xizmetkarliri we pütkül zéminidikiler aldida körsetken hemme möjizilik alamet we karametlerge, ¹² ayan qilinghan shu barliq ulugh qudretke we Musaning pütkül Israilning köz aldida körsetken barliq dehshetlik heywisige teng turghudek héchqandaq adem chiqmidi..

34:1 Qan. 3:27

34:4 Yar. 12:7; 13:15; 15:18; 26:4; 28:13

34:9 Chöl. 27:18

34:12 «... ayan qilinghan shu barliq ulugh qudretke...» — ibraniy tilida «ayan qilinghan shu barliq ulugh qudretlik qolgha...».

Qoshumche söz

Kembegheller toghruluq

«Halbuki, aranglarda hajetmenler bolmaydu» (15:4)

Xudaning Israilga bergan shu ajayib wedisi ularning Xudagha bolghan itaetmenlik bilan baghliq, elwette (5-ayet).

«Peqet siler Perwerdigar Xudayinglarning awazigha qulaq sélip, Men silerge бүгүн tapilghan bu pütün emрге emel qilishqa köngül bölsenglar shundaq bolidu».

11-ayette Xuda ulargha «Emeliyette, siler Manga itaetmen bolmaysiler» dep aldin éytidu; shunga, ular arisida herdaim bashqilarning yardimige mohtaj bolidighan hajetmen xelqler mewjut bolidu.

Qisas toghruluq: «Közige köz, chishqa chish» dégen qanun belgilime (19:21)

Oqurmenler Tewratta hem Injilda Xudaning: «Sen intiqam almighin we öz xelqingning neslige héch adawetmu saqlimighin, belki qoshnangni özüngni söygendek söygin. Men Perwerdigardurmen» («Law.» 19:18, «Rim.» 12:19), «Intiqam Méningkidur» («Qan.» 32:35) dégen bayanlirini oqughandin kéyin biz yenila: «Közge köz, chishqa chish, qolgha qol, putqa put, köyüкке köyүк, zeximge zexim, köкке köк төлensun» («Mis.» 21:24, «Law.» 24:20, «Qan.» 19:12) dégen emrni oqughinimizda sel heyran qélishimiz mumkin. Halbuki, oqurmenler mushu ayetlerni tespiliyrek oqush arqiliq özi üçün jezmenleshtüreyduki, «közge köz, chishqa chish» dégen belgilime ziyar tartqan kishining qisas alidighanliqigha baghliq ish emes, belki jemiyyette toluq adalet bolsun dep ijra qilish telep qilinghan ishtur. Emeliyette, bu Musagha chühürülgen muqeddes qanungha ait prinsip bolup, ademler yaki pütkül aililer, qebililerning arisida bir-biridin toxtawsiz qisas alidighan, uzun waqit sozulidighan, barghanséri edep kétédighan shu xil dehshetlik jédel-adawetning otturigha chiqishining aldini élishtiki yoldur.

Injil dewride, Rebbimiz bu ish toghruluq telim bergende, muqeddes qanunning adil telepliridin halqip, Özige egeshkenlerge: Hemmila ademlerge muhebbet körsitinglar, hetta dühmenliringlarnimu kechürüm qilip, ular üçün dua-tilawet qilinglar dep ögitidu («Mat.» 5:38-48).

«Qanaaniylarni yoqitinglar» dégen emr toghruluq

Bu muhim téma üstide «Misirdin chiqish» tiki «qoshumche söz» imizni körüng.

«Qan.» 7:8 toghruluq

«Perwerdigarning silerni söygini sewebidin we ata-bowiliringlar aldida bergan qesimige sadiq bolghanliqi üçün Perwerdigar silerni küchlük qol bilen qutquzup, hörlük bedili tölep «qulluq makani»din, yeni Misir padishahi Pirewnning qolidin chiqarghan»

«Qanun sherhi»

Oqurmenler Tewratni oqughinida «**Xuda bedel tölep öz bendilirini sétiwaldi**», «**Xuda hörlük bedili tölep xelqini qutquzdi**» «**Xuda Öz xelqi üçhün bedel tölep ularni azad qildi**» dégendek ibariler köp uchraydu. Bular Muqeddes Kitabning mushu yéride tunji qétim körüldü. Ibraniy tilida mushu ibare «padah» dégen söz bilen ipadilini. Adette bu söz «qul baziridin sétiwélis» «görü tölep azad qilish» «renige qoyghan nersini qayturuwélis» dégendek menilerde ishlitildi. Emdi yuqiriq ayette Xuda xelqini Misirdin qutquzush üçhün «hörlük bedili» töligen bolsa, «bu bedel» yaki «bu tölem» kimge tölengen? — dégen soal derhal kallimizgha kélidu. Xuda Israilni Misirdin qutquzghanda Pirewnge héch tölem tölimidi; emeliyette Israillar nechche yüz yil qulluqta bolghini üçhün Pirewn Israilgha tölem berdi! Beziler ghelite oyda bolup, Xuda xelqini qutquzushqa Iblisqa némidur bir tölem tölidi, dep qaraydu, lékin hazir töwende köridighimizdek, bu közqarash pütünley xatadur.

Ghelite ish shuki, «Tölem kimge tölengen?» dégen soalgha bolghan jawab Tewrattin, «Yeshaya» 53-bab we «Zebur» 40-küydin bashqa héch yéride biwasite körülmeydu. Soalning toluq jawabi Injilda teminlinidu. Emeliyette Xudaning Tewrattiki peyghemberler arqiliq «padah» («bedel tölep qutquzush») dégen sözni ishletkinining Özi kelgüsi ishlarni körsetken birxil bésharet idi. Buni chüshinish üçhün töwendiki ishlar toghruluq oylinishimiz kérek: —

(a) Xuda mutleq heqqaniy bolghachqa, héchqachan gunahni jazalimay qoymaydu. U Özining pak-muqeddes mahiyitige namuwapiq héchqandaq ish qilmaydu. Buni süretlesh üçhün, öz padishahliq üçhün etrapliq türlük adil qanun-belgilimilerni chiqarghan heqqaniy bir padishah toghruluq oylinayluq. Belgilimiler arisida, birsi omumning mal-mülkige ziyan yetküzse, ziyanni töligendin sirt, jerimane tölesh kérek, dégen bir qanun maddisi bar deyli. Bir küni padishah özi soraq üstide olturghinida, qedinas bir dostining özining aldigha keltürülginini körüp chöchüp kétidu. Shu qedinas dosti del shu gunah bilen eyiblinidu! Uning üstige uning dosti shu gunahni öz üstige alidu. Emma dosti qoli qisqiliqidin tölem we jerimanini tapshuralmaydu. Shundaq ehwalda qanunning telipi shuki, gunahkar zindangha solinip emgek bilen tölemni we jerimanini tölishi kérek. Dosti keltürüp chiqarghan ziyan intayin éghirki, uni tümen yil ishlisimu, uni töliyelishi mumkin emes idi. Shuning bilen u zindanda ömürwayet yatidu we shu yerde ölidu, ailisidikiler yar-yöleksiz qalidu. Padishah qandaq qilar? Uning hoquqi hemmidin üstün bolghachqa, adaletni qoyup qoyup, öz adil qanun-belgilimilirige qarimay, dostini kechürüm qilalaydu, elwette. Undaqa, uning puqraliri uning «adaliti» toghruluq néme déyishidu? «derweqe, arqa tiriki barlar üçhün bir qanun, bashqilar üçhün bir qanun!» déyishidu, elwette. Bundaq ehwal hemmimizge intayin tonush. Eger padishah adil bolup dosti üstidin adil höküm chiqirip, shu éghir tölem-jerimanini qoyghan bolsichu? Shühbisizki, köpchilik padishahning hetta öz dostighimu adilliqni yürgüzginini körüp, soraqhanini intayin sürlük bir jimjitlik basidu. Shühbisizki, uning dosti yüzi tatirip, titrigen halda turidu, lékin héchnéme déyelmeydu; chunki uning üstidin chiqirilghan höküm tolimu adildir. Halbuki, padishah shuan: «Men özüm bu tölem we jerimanini öz xezinemdin chiqirip tölep bérimen» dep élan qilidu. Héchkim qarshi chiqalmaydu; démek, padishah adil jazani öz üstige élish bilen héliqi kishige rehimini körsetti; biz buni «bedel tölep dostini qutquzdi» désekmu bolidu. Buning bilen hem adalet hem rehim-shepquet qanaetlendürüldi. Buni Zeburdiki töwendiki sözler bilen xulasilisek tolimu muwapiq bolidu: —

«Özgermes muhebbet we heqiqet özara körüshti;

Heqqaniyet we aman-xatirjemlik bir-birini söyüshti» («Zeb.» 85:10).

«Qanun sherhi»

(e) Mesih kréstke mixlanginida del mushu ishni qildi. Xuda Ōzi Mesihde insanlarning barliq gunahlarini kechürüm qilishqa bedel töleydu, shundaqla Uning insanlarga körsitidighan barliq méhir-shepqiti üçün ul salidu. Qaytilaymizki, Xuda hergiz gunahtin ötüp «héch weqesi yoq» déylmeydu. Uning tölimini tölesh kérek, we Mesih Ōzi del shu meqset bilen dunyagha keldi: —

«Chünki Insan’oghlimu derweqe shu yolda köpchilik xizmitimde bolsun démey, belki köpchilikning xizmitide bolay we jénimni pida qilish bedilige nurghun ademlerni hörlükke chiqiray dep keldi» («Mar.» 10:45)

Bashqa bir yerdiki bir bayanni neqil keltürsek: —«Bu «kalam» — yeni Mesih, gunahkar ademlerning ornida eyiblinish üçün, Ōzini kréstke (dargha) mixlitip ölüshke tutup bergen. U gunahsiz, mukemmel adam bolup, cheklik waqit ichide burunqi we kéyinki hemme ademlerning barliq gunahlarini üstige alghan, u bizning ornimizda Xudaning gunah üstige tökmekchi bolghan ghezeplik jazalirini qobul qilghan. Gunahning jazasi — Xudadin ayrilishtur; shunglashqa Uning rohi Xudadin üç saetlik ayrilghan. Shu üç saetning eng axirqi minutlirida: —

«Eysa yuqiri awaz bilen warqirap: «Elohiy, Elohiy! Leme shewaqtani?» — dédi. (menisi: Xudayim, Xudayim! Némishqa Méni tashliwetting?)» («Mat.» 27:46, «Mar.», 15:24)

Démek U, dunyadiki milyonlighan ademlerning menggülik dozax azablarini (dozax — Xudadin ayriwétishtur) cheklik waqit ichidila béshidin ötküzgen, barliq bedelni töliwetken. Xuda mana mushu wasitisi bilen birla waqitta, hem özining adilligini qanaetlendürgen hem herbir ademni özining rehimdillikige menggülik érisheleydighan qilghan. Xuda öz kalami bolghan Mesihning mukemmel qurbanligini qobul qilghan.töwendiki ayetlerdimu bu heqiqet körsitilidu: —

«Xuda Uni (Mesihni) gunahlarning jazasini kötürgüchi kafaret qurbanliqi süpitide teyinlidi; insanlarning Uning qurbanliq qénigha ishench baghlishi bilen qurbanliq inawetliktur. Xuda bu arqiliq burunqi zamandikilarning sadir qilghan gunahlarigha sewr-taqetlik bolup, jazalimay ötküzüwétishining adilliq ikenlikini körsetti. Buninggha oxshash bu qurbanliq arqiliq u hazirqi zamanda bolghan heqqaniyliyini körsetken. Shundaq qilip U Özining hem heqqaniy ikenlikini hem Eysaning étiqadida bolghuchini heqqaniy Qilghuchi ikenlikini namayan qildi» (Rim.» 3:25-26).

«Gunahlimizni iqrar qilsaq, (Xuda) bizning gunahlimizni kechürüm qilip, bizni barliq heqqaniysizliqtin pak qilishqa ishenchlik hem adildur» («1Yuh.» 1:9)

Shuning bilen Xuda herqandaq ademege rehim-shepqet körsetkinide, Özining «bedel töligini» herdaim köz aldida turidu. Ibrahimning nesli Israilni Ōz xelqi bolushqa charqirghandin kéyin U bu heqiqetni ulargha tonushturushqa bashlaydu; chünki U ularni Misirdin qutquzghinida: «Men silerni bedel tölep qutquzghanidim» deydu. Shuningdek bu heqiqetni ulargha singdürüp ögitish üçün her qétim «ötüp kétish héyti»da Israillar Xudaning qutquzushi (uning ularni jazalimay üstidin «ötüp kétish»i)ni eslep tebrikliginide herbir aile özi üçün bir qozini qurbanliq qilip éstimal qilishi kéreklikini békitken. Hemmimizge ayanki, bu qoza Mesihning qurbanligini körsitidighan bir bésharetlik simwol yaki sürettur («Yuh.» 1:29, «1Kor.» 5:7ni körüng).

«Qanun sherhi»

Terjimimizde, oqurmenlarning bu heqiqet üstide oylinishi üçhün Tewrattiki köp yerlerde «padah» dégen shu sözni «bedel tölep qutquzush» dep terjime qilduq.

«Ondin biri» bolghan öshre — üç xil öshre

Oqurmen mezkur kitabni we shundaqla Tewrattiki «muqeddes qanun»ning bashqa qisimlerini oqup bolghandin kéyin belkim shuni bayqayduki, Xudagha tapshurushi kérek bolghan «öshre» (ondin biri)din üç xili bardur. Bularni tewendikidek yighinchaqlayalaymiz:

— (a) «Omumiy öshre» — her yilliq barliq hosullardin we (igisidin öshre élinghan waqitta qol ilkide bolghan) barliq mallardin ondin biri («Law.» 27:30-33, «Chöl.» 18:21-32, «Qan.» 12:5-11). Bu Lawiyilargha tapshurilidu, Lawiylarmu uningdin yene «ondin biri»ni kahinlargha béghishlaydu.

(e) Her yilliq ashliq we herxil danlardin ondin biri. Uni «**Xuda Öz namini qoyghan jay**»gha élip bérip shu yerde özliri we Lawiylarning yep-ichip, héytlarni tebriklishige ishlitidu. Bu öshridin yerlik Lawiylargha bérishkimu bolatti we shu öshrilerdinmu belkim muqeddes öyge kérek bolghan köp qurbanliqlar teminlengen bolushi mumkin idi («Qan.» 14:22-27).

(b) Her üç yilda yuqiriqi «ondin biri» («e»)ni ayrip, yerlik Lawiylar, kembegheller we méyiylarning behrimen bolushigha öz yurt-sheherliri ichide toplaytti («Qan.» 14:28-29).

Bezi alimlar bu üçinchi xildiki (her üçinchi yilda élinidighan) öshrini birinchi we ikkinchi öshridin ayrim bir öshre, dep qaraydu; biz shundaq qarimaymiz; üçinchi öshrini peqet ikkinchi xil öshrining özi shu, dep qaraymiz; bu ikkinchi xildiki öshre birinchi we ikkinchi yili ibadet yolida ishilitilidu, lékin üçinchi yilgha kelgende, kembegheller we méyiylarning behrimen bolushi üçhün ishilitilidu, dep qaraymiz.

Hazirqi zamandiki nurghun «telim bergüchiler» jamaettikilerge «Kiriminglardin «ondin biri (öshre)»ni «Xudaning ademlirige» atishinglar kérek» dep békitip, Tewrattiki öshre tüzümini hazirqi dewrge sürep kélidu. Hemmige ayan bolushi kérekki, Injil dewrige kelgende, Injilda «öshre» toghruluq telim zadi yoq. Uning ornida biz belkim bu heqiqetlerni bayqaymizki:

— (a) Barliq pulimiz we teelluqatlimiz (jümlidin waqit, qabiliyetler we talantlimiz) emeliyette bizningki emes, belki Xudaning bizge mes'uliyetchan ghojidar süpitide ishlitishimizge tapshurghini, dep tonup yétishimiz kérek;

(e) Shunga biz Xuda bizge tapshurghan bu barliq bayliqimizni, jümlidin pulimizni qandaq ishlitishimiz kérekliki toghrisidiki alahide yolyorugini Xudaning Özidin izdishimiz lazimdur.

(b) Barliq xeyr-saxawet we Xudagha béghishlash ishliri toluq shad-xuramliq ichide ötküzülüşü kérek: «**Xer adem héch qiynilip qalmay yaki mejburen emes, belki öz könglide pükkiniche bersun; chünki Xuda xushalliq bilen bergüchini yaxshi köridu**» («2Kor.» 9:7). «Qiynilip bergen»din bermigen yaxshi, chünki uni Xuda qobul qilmaydu!

18-bab (15-19-ayet) kelgüsidi ulugh peyghember

«Perwerdigar Xudaying siler üçün aranglardin, qérindashliringlar arisidin manga oxshaydighan bir peyghember turghuzidu; siler uninggha qulaq sélinglar. Bu siler Horeb téghida yighilghan künde Perwerdigar Xudayinglardin: «Perwerdigar Xudayingning awazini yene anglamayli, bu dehshetlik otni körmeyli, bolmisa ölüp kétimiz» dep telep qilghininglarga pütünley mas kélidu. Shu chaghda Perwerdigar manga: «Ularning Manga dégen sözi yaxshi boldi. Men ulargha qérindashliri arisidin sanga oxshaydighan bir peyghemberni turghuzimen, Men Öz sözlirimni uning aghzigha salimen we u Men uninggha barliq tapilighinimni ulargha sözleydu. We shundaq boliduki, u Méning namimda deydighan sözlirimge qulaq salmaydighan herqandaq kishi bolsa, Men uningdin hésab alimen».

Bu «**ulugh peyghember**» toghrisidiki bésharetin shu ishni éniq ispatlaydighan birnechke nuqtilarni bayqaymiz, «kelgüsidi peyghember» Mesihdin bashqa héchkim bolmaydu: —

(a) Peyghember «**Aranglardin, qérindashliring arisidin**» bolidu — démek, u özi Ibraniylar arisida tughulushi we özi ibraniy bolushi muqerrer.

(b) Kélidighan shu peyghemberning özi xelqning: «**Perwerdigar Xudayingning awazini yene anglamayli, bu dehshetlik otni körmeyli, bolmisa ölüp kétimiz!**» dégen telipige del Xudadin kelgen jawabi bolidu. Xudaning shan-sheripining ichi napak insanlar arisida toluq ayan qilinishi qet'iy mumkin emes; uni körüşning netijisi ölümün ibaret bolidu. Undaqa Xuda qandaq yol bilen Özining «Insanlar méni tonusun, toluq bilsun» dégen ulugh muddia-meqsitini emelge ashuridu? Birdinbir yol awwal Özini «insanlar yéqinlashqudek qiyapette» ayan qilsa andin mumkin bolatti (andin yene insanning qelbini paklaydighan nijatliq bilen teminlishi bilen bolatti, elwette!). Mana del shu ish Mesihning Özide emelge ashurulghan: —

«**Kalam insan boldi hem arimizda makanlashti we biz Uning shan-sheripige qariduq; u shan-sherep bolsa, Atining yénidin kelgen, méhir-shepget we heqiqetke tolghan birdinbir yégane Oghliningkidur... chünki Tewrat qanuni Musa peyghember arqiliq yetküzülgenidi; lékin méhir-shepget we heqiqet Eysa Mesih arqiliq yetküzüldi. Xudani héchkim körüp baqqan emes; biraq Atining quchiqida turghuchi, yeni Uning birdinbir Oghli Uni ayan qildi**» («Yuh.» 1:14-17; yene mesilen, «Yuh.» 2:11, 14:6-11ni köring).

(b) Xuda Musa peyghemberge: «**Sanga oxshaydighan bir peyghemberni turghuzimen**» deydu. Bu «oxshashliq» az dégende üç jehette körüldü, dep qaraymiz: —

Birinchidin, Musaning peyghemberlik xizmitining Tewrat dewri ichidiki alahide teripi «**Xuda uning bilen yüz turane sözleshken**» liki idi («Chöl.» 12:6-8, «Qan.» 34:19). Shunga kelgüsi «peyghember» bolsa Musagha oxshash Xuda bilen shundaq yéqin alaqude bolushi kérek.

Ikkinchidin, Xuda Musa arqiliq körsetken möjiziler, alamet-karametlerning sani Xuda Tewrattiki herqandaq bashqa peyghemberler arqiliq körsetkinidin köptin köp idi. Halbuki, Injilni herbir oqughuchigha shu ayan boliduki, Mesihni Musa bilen sélishturghanda, Musa körsetkinidin téximu köp, téximu ulugh möjiziler, jümlidin ölgenlerni tirildürüshni körsetti («Yuh.» 21:25).

«Qanun sherhi»

Üchinchidin, Tewrat dewride Musa Xudaning «kona ehde»ni tüzüsh wasitichisi bolup, Sinay téghida Israilni Xuda bilen birge ehdilik munasiwetke kirgüzgüchi «achquchluq peyghember» idi. Mesih bolsa Israilnila emes, belki barliq étiqadchilarni Xuda bilen birge yéngi munasiwette bolush üçün tengdashesiz ulugh «yéngi ehde»ge kirgüzidu. Bu yéngi ehde Musa peyghember arqiliq bérilginidin ölchigüsiz derijide ulughdur, bu nuqta «Yer.» 31:31-34, «2Kor.» 3:6-18, «Ibr.» 7:22, 8:6de körünerlik.

Biraq bir jehettin «kelgüsi peyghember» Musagha «op'oxshash» emes, belki uningdin köp üstün turidu: —

«Men Öz sözlirimni uning aghzigha salimen we u Men uninggha barliq tapilighinimni ulargha sözleydu».

Musa peyghember Xuda teripidin birinchi qétim chaqirilghanda, Xudaning sözige toluq kirmigen bolghachqa («Mis.» 4:10-17), we kéyin özi ghezeplengenlik sewebidin («Chöl.» 20:7-13, «Qan.» 3:23-26) Xudaning sözlirini herbir qétim xelqge toptoghra, eyni péti yetküzgen emes. Lékin Mesih bolsa shundaq qilidu.

Mesih bilen Musa peyghemberning bashqa oxshaydighan ortaqlar toghrisida «Misirdin chiqish»tiki «qoshumche söz»imizni körüng.

Barliq oqurmenler Xudaning bu peyghember toghruluq Musa arqiliq éytqan axirqi sözlirige köngül bolsun: —

«We shundaq boliduki, u Méning namimda deydighan sözlirimge qulaq salmaydighan herqandaq kishi bolsa, Men uningdin hésab alimen».

24:1-4 toghruluq

«Eger birsi bir ayalni emrige alghandin kéyin uningda birer set ishni bilip uningdin söyünmise, undaqa u talaq xétini pütüp, uning qoligha bérishi kérek; andin uni öz öyidin chiqiriwetse bolidu. Ayal uning öyidin chiqqandin kéyin bashqa erge tegse bolidu. Bu ikkinchi ermu uni yaman körüp, talaq xétini yézip qoligha bérüp uni öz öyidin chiqiriwetse, yaki uni alghan ikkinchi éri ölüp ketse, uni qoyup bergen awwalqi éri uni napak hésablap, ikkinchi qétim xotunluqqa almisen, chünki shundaq qilsa, Perwerdigarning aldida yirginchlik ish bolidu. Sen Perwerdigar Xudaying sanga miras qilip béridighan zéminning üstige gunah yükligin»

Qoyuwétilgen ayalni qayturuwélish némishqa **«yirginchlik ish»** bolidu? Bu ayetler toghrisidiki bezi bayqighinimizni töwende bérimiz: —

(1) Injil dewrige kelgende, Reb Eysa «talaq qilish» toghrisidiki mesile toghrisida yéngi telim bergen; U Özige étiqad qilip egeshkenlerge: Talaq qilish dégen ish (öz jörisining zina qilghan ehwaldin sirt) qet'iy bolmaydu, deydu. U bu ayetler toghruluq: **«Tash yürekliqlinglardin Musa peyghember ayalliringlarni talaq qilishqa ruxset qilghan»** deydu. «Matta» we «Korintliqlargha (1)»diki (talaq qilish toghruluq) «qoshumche söz»lirimizni körüng.

(2) Ayalini qoyuwetmekchi bolghan er kishi awwal guwahliqi bolghan «talaq xéti»ni béjirishi kérek. Bu ish ayaligha özige tewe bolghan nersiler we kérek bolghan yük-taqlirini

«Qanun sherhi»

yighishturup, öydin chiqishqa teyyarlashqa bir muddet waqit béridu. Dunyadiki bezi qanun-tüzümler astida, er kishi peqet ayaligha üç qétim: «Sen talaq» déyishi bilenla andin ayal kishi héch teyyarliq qilmay derhal öydin chiqishi kérek.

(3) Mezkur ayetlerde birinchi xil talaq qilish sewebi: «Ayalida birer set ishni bilip uningdin söyünmeslik» dégenliktur. Bu «set ish» zinaxorluq yaki buzuqluq bolalmaydu, chünki zinaxorluq yaki buzuqluq sadir qilghan kishi er bolsun, ayal bolsun ölümge mehkum qilinishi kérek idi. Shunga sewebi belkim ayali bashqa er kishiler aldida naz-kereshme qilishi yaki bashqilargha heddidin ashqan yéqinchiligni körsitishi mumkin. U ayalini eyibligen shu sharaitlar astida u uni qoyuwetkinide, ayali peqet toyluq we özige tewe bolghan nersilernila öydin élip kétishi kérek bolghan bolushi mumkin (démek, ayalning éringe héchqandaq mal-mülkini élip chiqish hoquqi yoq). Ikkinchi xil «talaq qilish»ta alahide seweb éytilmaydu, peqet ayalini yaqturmighini üçhün talaq qiliwétidu. Shu dewrdiki Qanaanning etrapidiki bashqa ellerning qanun-nizam doklatlirigha qarighanda bundaq sharaitlar astida ayal kishining ikkinchi éringe öyidin chiqqinida uning mal-mülkidin melum bir ülüşini élip chiqish hoquqi bar idi.

(4) Tékestke qarighanda, ayal kishining ikkinchi éri ölgendin kéyin yaki uning éri özini qoyuwetkendin kéyin ayal kishi xalisa qaytidin bashqa birsi bilen toy qilishqa bolidu. Lékin birinchi érige nésbeten u «napak» hésablinidu. Birinchi éri uni qaytidin emrige alsa bu ish némishqa Xuda aldida «yirginchlik» déyilidu?

Insanlarning gunahliq tebiyitige qarap, bizningche sewebi töwendiki ikki ishlardin biri bolushi mumkin: —

(a) Ayal kishining awwalqi éri emeliyette uningda héchqandaq «set ish» körmigenidi, belki köz qirini bashqa bir qiz yaki ayalgha tashlighan bolushi mumkinidi. Uning: Ayalimning «set ish»ini kördüm, dégini shu ikkinchi ayalni élishigha bir bahane idi, xalas. Lékin yuqiriqi qanun belgilime uninggha: «Hazirqi ayalingni qoyuwetseng uni qayta emringge alalmaysen» dep agah qilidu. Xuda ayal kishini er kishige tewe birxil mal-mülük bolushqa yaratqan emes; herqandaq insan melum bir mal yaki tamaqni zakas qilinghandek, birdem «alimen», birdem «almaymen» dégendek muamilige uchrisa bolmaydu. Bundaq muamile Xuda aldida heqiqiy «yirginchlik»tur. Shunga mezkur belgilime er kishining ayalini talaq qilishtin ilgiri ularning er-xotunning munasiwitining qimmiti toghruluq obdan oylinishqa türkte bolush üçhün bérilgen, dep qaraymiz.

(e) Ikkinchi mumkinchiliki barki, er kishi heqiqeten ayalida melum «set ish» körgen bolup talaq qilghanidi. Halbuki, ayal kishi ikkinchi éri ölgendin kéyin yaki uning teripidin qoyuwétilgendin kéyin awwalqi éri uni mal-mülüklük dep bayqap, uning bilen qaytidin toy qilmaqchi. Lékin buning sewebi saxtipezlikdin bashqa héch nerse emes. Toy qilish niyiti muhebbet emes, sap ach közlükten ibarettur. Shungamu shundaq meqset bilen qaytidin toy qilish Xuda aldida «yirginchlik» dep békitilidu we bu er kishige nisbeten uning burunqi ayali «napak» déyilidu. Lékin, shu ayal bashqa er kishi bilen toy qilsa bolidu.